

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година II

књига I

свеска V

март 2006

Траџ

Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милорад Мартиновић

Главни и одговорни уредник

Ђорђо Сладоје

Уреднички тиво

Небојша Деветак (оперативни уредник), Бранислав Зубовић
(технички уредник), Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Момчло
Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи,
Емсуре Хамзић, Никола Шанта, Светислав Шљукић

Адреса

Маршала Тита 87

Врбас

Тел/факс +381 (21) 794-640

е-mail: biblvrbas@ptt.yu ; www.biblvrbas@org.yu

Штампа

Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

500 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас.

Рукописи се не враћају.

Вишеће: **Благоје ОРБОВИЋ**

САДРЖАЈ

пџраџ џоезије

Душко ТРИФУНОВИЋ.....	5
Раџа ПЕРИЋ.....	8
Мирољуб ТОДОРОВИЋ.....	12
Зоран ВУЧИЋ.....	14
Димитрије НИКОЛАКЕВИЋ.....	17
Милан МИХАЈЛОВИЋ.....	20
Момчило БАКРАЧ.....	23
Славица ЈОВАНОВИЋ.....	27
Валентиџина ЧИЗМАР.....	30

пџраџ џрозе

Добрило НЕНАДИЋ.....	32
Стџојан БЕРБЕР.....	37
Момчило ГОЛИЈАНИН.....	44
Боџислав ХЕРЦФЕЛД.....	50
Јанко ПАВЛОВИЧ.....	55

пџраџ драме

Јасминка ДЕМИН.....	58
---------------------	----

ауџиџоџеџички дијалоџ

Милован ДАНОЈЛИЋ.....	69
-----------------------	----

пџраџ на пџраџу

Љубомир ЗУКОВИЋ.....	79
Томислав БЕКИЋ.....	86
Драџица С. ИВАНОВИЋ.....	91

ѡраѡ на ѡраѡу

Јоханес ВАЈДЕНХАЈМ.....	101
Субхаи КАК.....	107
Лес МАРТОВИЧ.....	115

ѡраѡ есеја

Зоран М. МАНДИЋ.....	126
Александар Б. ЛАКОВИЋ.....	130

ѡраѡ сећања

Ранко ПОПОВИЋ.....	137
--------------------	-----

ѡраѡ ишчиѡавања

Сѡјан ЂОРЂИЋ.....	141
Милеѡа Аћимовић ИВКОВ.....	148
Милица Лилић ЈЕФТИМИЈЕВИЋ.....	151
Наѡаиша БЕЛИЋ.....	155

ѡраѡ наслеђа

Душан БРАНКОВ.....	158
--------------------	-----

Душко ТРИФУНОВИЋ

* * *

Ја сам као члан оркестра
заносно трзао главом
пред сваким циком
сјајног триангла
који се љуљушка као чамац
за спасавање
ко ваздух
вода и магла
Некад сам био слободан улаз
за ђаке и војнике
а сад ме спасеног
у тој барци
историја води
под жене деца и старци

* * *

Хвала што си дошла
остани још мало
само да се сетим
зашто сам те звао
да ми додаш воде
знаш да ми је стало
мада могу и сам
звао сам те зато
што никада никог
тако назвао нисам
са толико наде
да ћеш чути авај
хвала што си дошла
лези ту и спавај

* * *

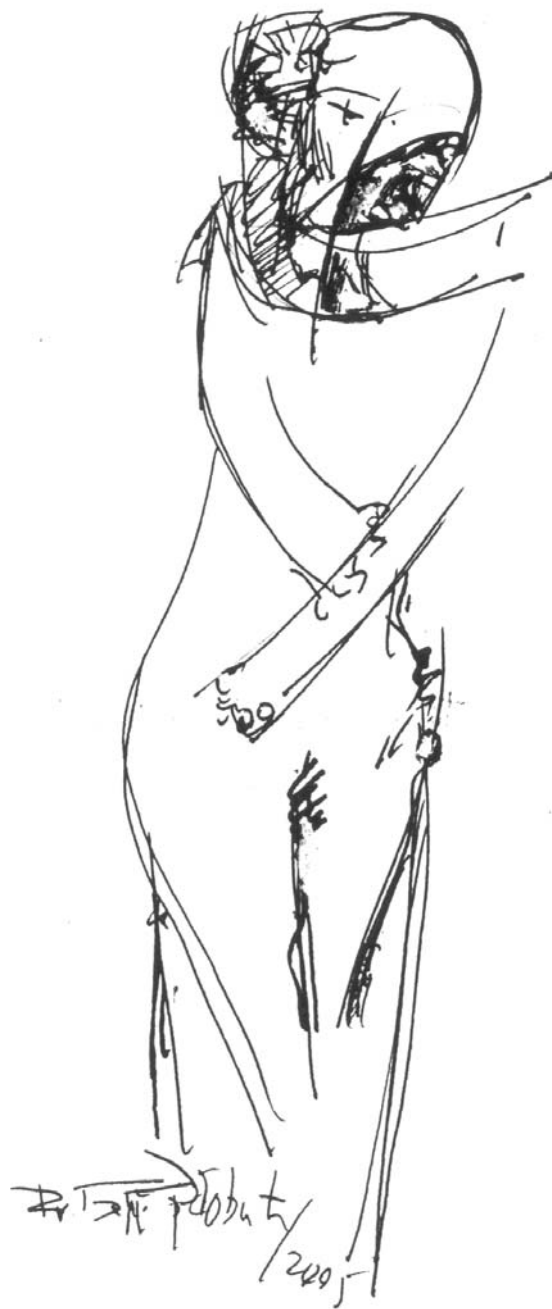
Сад је
чега више никад
неће бити
Па те молим Господару
ти си Госо Гласовити
заведи ме
под нестали у актима
па кад буде да нестанем
не могу ме на гроб свести
оплакати кратком сузом
ни будити из несвести
Сад је време
Ко пропусти
Неће знати златоусти
шта да каже

* * *

Знао сам да нећеш доћи у мој забран
Зато сам те чекао јер сам знао:
ово је задњи пут
да се нечему надам

Да си ме само видела
како се спремам
да те дочекам
Како подгрејавам храну
и како хладим пиће
како размештам свеће
да ни једна сенка не падне
на твоје лепо лице
како отварам прозор
да уђе онај ваздух
кроз који си ти прошла
када си долазила
А знам да нећеш доћи
Погледај како поравнавам
свилене покриваче
на моме грубом лежају
од слонове кости
Да си ме само видела
како се окрећем да тамо тебе нема
тамо су сами мученици
који ме с врата препознају

и зову да кренем с њима
у Кану Галилејску

Раша ПЕРИЋ

БЕЛО ЧЕДО

И бело Чедо смејну се
и баци на Зем белину
и жива? из сна прену се
и осмеј даде силину

од које цветну Долина
Жубори небо, жубори...
Ледина већ је градина
где луд са Богом говори

Јави се пет'о с Небнине
а у мрак прхну буљина
Да земник у там не мине

нека му не да Светлина
и белог Сина ручице
из крила мајке Сунчице

ЦРНО ЧЕДО

И црно Чедо срдну се
и пусти на Зем копрену
и испред брата стврдну се
да му се кола окрену

у оне далјне пределе
што траже јутра ведрину
јер душе сном оседеле
с истока жуде младину

О, ноћи, тајна судбино
ти црна Кћери искони
ако сам у сан замино

на будан штап ме ослони
да чувам с неба светлице
до јава мајке Сунчице

ПЛЕС НА ЛЕДУ

На сцени од леда божанствена слика:
игра лепа жена, и младост је врти,
па час је ко гејзир, а час перуника
или рајска птица, далека од смрти.

Трепере јој руке ко лептира крила,
и мази је ваздух у заносном лету,
а вал светле косе лепрша – ко свила
и мирише тело, омамно – у цвету.

Хвала теби, Боже, за то твоје дело!
Дај лепоти вечност! – Замрзни белину
у споменик живи. – Да не би увело

то биће за љубав... пало на Земнину
из Освита тајног, нама, рад дивоте.
Жена, ах та жена! Вечне ли красоте!

ЗЕЦ

И децу поведоше
и керовее... и децу керова
и птице-грабљивице, месоједне
и децу птица, и нјих
и све зубато
и све на крв лако, и лакомо
што им ти, Боже, даде

И понесоше добоше и трубе
и чегрталке, и клепетуше разне
и конопце, и замке, и клопке
и праћке, и пушке:
једноцевке – двоцевке – троцевке...
на готово понесоше
ама баш све

И недуха страшног поведоше
оног што хуче... буче..
и арлауче
и стрепњу утерује у кости
и њега поведоше, еј, и њега –
на зеца
на анђела пољског

А шта ти, Творче, зецу даде
зар само оне уши, дуге и будне
зар само онај реп, одгризнут већ
зар само оне ноге хитре...
хитре – од смрти брже да су
и страх, велики страх
Зар зецу само то, Праведниче

ПУЖ

А кад сам кренуо кроз шуму к небесима
да потражим праведника над праведницима
видех пужа, видим Божјег миљеника
видех му кућу носећу, од Творца му дату
ни уску ни широку, већ таман по мери
видех лепоту над лепотама

И не чух ни љутнју, ни срднју, ни грдљу
што му је кућа на леђима, јер од Бога је

Подигох домаћина... и кућу му подигох
и пољубих куће кров, и слеме пољубих
ту савршену облину... тај облутак...
ту Вавилонску кулу – чини ми се

И рекох: Ево небесника, ево праведника
који ником кућу не оте, и не украде
и не продаде, и не остави је саму никад
јер од Бога му је: са тапијом и печатом
и са записом Божјим на њој

Ево, заиста, праведника над праведницима
ево земника који, кад крене к небесима
где и други крећу кад мора се на тај пут
оставља кућу отворену и црву и мраву
и буби, и голаћу – рођаку свом блиском
па у човековој души, душици-лептирици
ако је мала, ако је ниска, ако је земна

САН О БОГУ

У поноћ
Боже
у тишини

сан о Теби
живим
ме чини

МЛАДИ ПЛАМЕН

Драгомиру Појновакову

А у ковачници
када сам ушао, било је као у Небесима:
севале су Муње, кликтали Громови,
ројио се Звездани рој...
а он:
Мајстор или Бог? – порађао је Ватру!

И ја сам се том Младом Пламену примакао:
и огрејао сам Душу, и озарио сам Лице,
и осветлио сам Ум...
И почео сам

Мирољуб ТОДОРОВИЋ

ЧРНБОГ

Изабрао си колевку. Немир
међу сазвежђима. реско
ждрело ноћи. Под благословом.
неког другог сунца. Сањаш.
Белину папира. Песме
прождрљиве. Све је језик.
Сенка. Покрет. Крик.
Куршум-речи. Чрнбог се
порађа. На кобилици.
Брода планетарног.

РАСТЕ ТИ ДРВО

Слепи мишеви
Ледени грч. Растакање снова.
Нигде те нема. У киши. У
куршуму. У жлезди. Зараженој.
Да ли си сенка. Врач невидљиви.
Безумљем опасан. Отварају се.
Црна врата. Излазе утваре. Из
својих потаја. Модрога лица.
очију затрављених. Расте ти дрво.
На трудном језику. Крошњом.
Гризе звезде.

КО СИ ТИ

Под космичким плъусковима.
Двери сунчеве. Затворене.

Дан утихнуо. Гасне златни
сјај. Ко си ти. Незнанче. У
зеленом дворцу. Грозничав и
срдит. Продавац лажних
драгуља. Ловокрадица. Из
сибирскиг тајги. Утркују се
ветрови. Снег на нашим
рукама. Нема више љубави.
Дрхти суза. Свемирна. У
прозеблом оку.

БАСМЕ

Поноћ је у теби. Слап крви.
Подрхтава. Отварају се
ране. Привиђења. Крхке
свиране вечности. У млеку
месечине. Шака сам пепела.
Пред слепим зидом. Стојиш.
Чувар сопствене сенке.
Скривеном стазом језика.
Прозује речи. басме. Блескови
бездана. Зидају. Звездану
катедралу.

СВЕТЛОСТ ПЕСМЕ

сунчева чаролика
анђео на коленима
чији сам заточник
у сеновитој омаи
речи неизговорљиве
видиш ли у сну
гнездо грома
девицу распомамљену
семе моје расипно
тражи чудну земљу.

*

ватра се шири
под кожом
белина бљеска
спавам у понорници
звездама окупан
крилата змија
на језику
светлост песме

Зоран ВУЧИЋ

ПОСВЕТА РЕЧИ

*Радује се човјек одговором усћа својих,
и ријеч у вријеме како је добра!
Приче Соломунове, ѓл. 15.*

Када се истутње *ѓрадићељи свейта*,
остаће божанска суштина у речи.
Исконско знање узноси и лечи
онога што тајну знака одгонета.

Језик је једино коначно имање
оних умних, стиглих до спознаје.
У њему се зачне, и расте, и траје
оно небеско и земаљско знање.

У речи духовни извори живота,
лепота плода и тајна цветања,
крила над водом, светлости доброта

што капље смерно из оног раздања
у стару истинуни нову мисао
песника који је речима дисао.

ЈЕДИНО ИМАЊЕ

Злаїи Коцић

Језик је наше једино имање,
кућиште, кућа и родна домаја,
а са свих страна жестока промаја,
залудно учење, спознање и знање.

Душа, духовност, чисто подвижење,
ноћи пробдевене над умним списима,
а страшна балканска, постојана зима
нуди разрешење – *коначно решење*.

Мука је духу белина хартије
у глувом добу, расапу времена,
а мрак навире равно из темена,
и све се чини да јесте а није.

УЗ СТРМЕ БАСАМАКЕ

Ено уз стрме басамаке
пење се она кост и кожа
што је избегла оштрицу ножа,
славу храбрости наопаке.

И ено дише сунчеве зраке
и пије ваздух ужарени,
а живот пена враћа се пени
у знаку крста и петокраке.

СВИ НАШИ МРТВИ

Сви наши мртви, тамна успомена,
да ли подстичу цветање невена?
Или у зору, на почетку дана,
рађају плаветне круне јоргована,

Или своју, бившу, за животом вољу
дарују нежним булкама у пољу.
Можда оне очи освићу у цвећу
и тако се с нашим очима сусрећу.

ПОЗНО ОТКРИЋЕ

У свему што је овде било,
био је дашак будућности.

А ми смо сада позни гости
под гаврановим тавним крилом
што сенчи кућне кровове.

Успут смо зверима бацали кости
и губили смо оне снове
о некадашњој будућности.

ТУ

(сенима прадеака)

Ту где је боравила
славна словенска душа
сад стоји пуста кућа
и пред њом оскоруша.

Димитрије НИКОЛАЈЕВИЋ

У СТРАХУ ВЕЛИКОМ

У страху сам од онога
Што ће се догодити
Мимо Бога,
Још више од свега
Што неће.
И једно и друго с пута
Који се ваља
Низ побрђе,
Упире у мене
Око претеће.
Не знам
Које је веће
И од кога више
Да се чувам
И мистрију
Скријем од рђе.
А, ево,
И кише,
Пада на Србију.

НИ У ПОМОЋ ЗВАТИ

Кад си овамо дошао,
Ниси ни црно испод нокта донео,
Ништа нећеш ни понети. Живот прошао
Као просјак од злата ослепео,
Низ друм бео.

Не питам за долазак
Није на теби ни како ћеш ни кад отићи,
А судбина све наџак –
Камен на путу. не може се заобићи,
Већ мора подићи.

Вредело је или није,
Којим аршином мерити и шта дознати
Кад тако с века на век. И тапије
Изјели мишеви – глуви сати.
Ни помоћ звати.

МОРАМ ДАЉЕ

Разболех се од бољке тешке,
Не знам кад пре, ни како
Дакле, ништа од сррти витешке;
Остах без најбољег себе који лако
Без мене оде на белом ату.
Иако више не могу,
Морам даље, пешке
И бос по кијамету и блату
Са врећом година –
Каменом о врату
Преко брежја и стрмина,
И мој живот, ево,
Све пада с ногу –
Зар утаман дозрев'о,
Нигде да се сврати?
Од када сам остао
Без најбољег себе, све време
У ствари сам умирао,
Заливао семе
Своје будуће смрти.

ПОВРАТАК У СТАРИ СВЕТ

Вратио сам се у свој стари живот
који без мене не може. Нисам нашао
ниједно боље место
да почнем из почетка.
Ништа ме у времену новом није препознало,
а моје ме за окраћале рукаве натраг вукло
док сам се отимао. Оно што сам
видео и чуо, нека сам проклет
ако је за наду и уздање. И сада
кад сам се вратио
с муком налазећи пут којим сам дошао
и на којем сам се обрео за тренутак,
не бих мењао за свој
на пушкомет до ноћи,
прашњав
и похабан
стари живот.

Милан МИХАЈЛОВИЋ

ПЛАЧ ПОЉЕ

Омалио кукурз, мајко.
Изнурен амбар сиви.
Оглодано обадани вршу,
миши, затечени живи.

Смрачено небо, мајко.
Сунце месецом цвили.
Даници, куће фењер,
и дах угулили.

Прелила река, мајко.
Бујица растања спира.
На дну реке белутак - кремен
руку дечака снива.

ПРАШТАЈ МАЈКО

Царици Теодори

Опрости, мајко, опрости
за затрављене пости,
без крста уснуле кости,
опрости, мајко, опрости.

Погачило се без соли,
свећу су горели охоли,
вину се веле боли,
апсио се ко моли.

Опрости, мајко, опрости
за застрављене пости,
без крста уснуле кости,
опрости, мајко, опрости.

Да л вида очињег клетва
што отац осоли сину
вековима плете мрежу и
троши образину?

Опрости, мајко, опрости
за застрављене пости,
без крста уснуле кости,
опрости, мајко, опрости.

Збаци претешку клетву
слепило, трошарину
и праштај, мајко, сину
узнео те светом Миулутину.

Опрости, мајко, опрости
за застрављене пости,
без крста уснуле кости,
Мајко, за све опрости.

ДИМИТРИЈУ СВЕТОМ

(Подигнућем храму у северној Косовској Миштровици)

Ти, пркосу
преораних векова
погубљених година
недовршених снова
утамничених језика и слова...

Ти, мачу
ватре и воде
ветра и жеге
грома и дуге
заштитниче вере
од губавца, од куге...

Ти, сабороване
са светосавским
звоном у рукама
иконо бела
заливана Љевишким сузама
на Девичким дојена ранама
Дечанским милитвама исклесана

Круно!

крило Грачаничко и Соколичко
зрно здраво амбара обуђалог
сјајни класу препукле житнице - жице
погачо - за све сите и несите птице
вино - свих необраних винограда

Круно!

Смоло - покајнице и испоснице
коло - свадбарско и славско
светионику - за све помућено братско
саћу свих матица
прагу - колевки и котарица

Брано - последња и прва брано
набујалим мутним водама...

Круно
Над уснулим главама
Круно над крунама.

3. септембра 2005. године у Косовској Митровици.

Момчило БАКРАЧ

СНОВИТА ПЛЕВА У ВЕТАР ПОСЕЈАНА

Док сам збрајао шта ветар све може да однесе
обузимала ме ситост игре.
Црвени песак Сахаре дигли су ноћни пасати,
сипи пустиња на гуске у облацима.
Људи су симпатичне расе псећих лица, живе
са собом уместо љубимца, њушкају около
њушком душе.

Од свих славних Полова, насталих од бесног
Савла из Тарса,
помислих на Пола Селана зањиханог
на огради моста.
Омирисао је ветар њушком меланхоличног хрта,
славио коначних педесет рођендана.

У свим будућим ноћима обалом Сене
шетају гримасе, ждралови клизе пред ветром
руских зима, а свиленбубе следе
без муке прелазе Тао.
Ја, пак, претрчавам улицу згурен дубоко у бићу.
Понекад, кад кости накратко
постану лакше, сањам мртви чвор на ципели,
над којим губим опрез зверке,
појмове, детињство, ломим прсте.
По ћошковима ветар витла све што сам прочитао.

Понекад само сам пар ногу огромне људске
гусенице,
марширам блажено празан, светлог чела, док негде
отварају утробе лубеничастих жена,
хватају мргодну одојчад.

ТРАГ БЕЛЕ ХАЉИНЕ

Па нека сам једна проклета лира, нека сам
мукла лутња.

Нека сам трозубац у живом клупку златног народа,
на трг ниоткуд стигао син прашине што сриче мадригале,
неразумљив, самозванац.

Нека ми подне равнодушних прогута глас.

Лежао сам заваљен у земљиној тежи, напокон
срећан и без снова, мислио на црквена звона,
на сат заувек склопљен, на недра лађе
заљуљане на таласима ветра.

Биле су то сенке, утешне, моћне, та витка прочеља
далеких светилишта која не памтим.

б Полулуди старци обузети тепањем помињали су
ожанствено време.

Свако носи дан у који су заљубљене његове кости.

Ја немам олтар, ни ведро из ког ме окупа псалам,
у јутро, пре најезде корака, вилица и прозорских крила.
Шака се рашири као цвет, груну латице-прсти и траже
празан поглед.

Заједно са мном дижу се места на која
не желим да се вратим.

У мојој соби, у њеним тмастим салама
тумара Јорик луда и певуши.

Наше је братство наслеђена туга коју враћам киши,
као да птицу спуштам у гнездо,
то голо, неугледно младунче.

Данас је кнегиња што је у шетњу изводи ћутљиви слуга.

Седим озарен у тамној маси гледалишта.

Невиност је бестидна.

Траг беле хаљине у слепом процепу врата
зауоставља се у ваздуху.

Смем ли да кажем: то је ангел радосних суза,
над наша лица надносио се дахом?

ТРУН

Пресан сам, Господе, ни трешњу у цвету
не умем да опишем, из пушке пуцати за мене је
рутава мистерија, образац потонућа.
Не умем да Ти опишем колика коцка ваздуха
на мојој глави лежи, како је густ мрак у ушима,
под ноктима, на дну циглане.
Не само пресан, неумешен већ, Твом сам
ћутању пазикућа
што у сну кућу раскива и грађу претражује.
Све што изгубим поново нађем
на пладњу дугог језика, не мењам се, само ми
сенка расте и по безбројни пут сунце ме препешачи,
а лаколик сам чини ми се, оног себе од јуче
ја сутрашњи не умем препознати.

Барем трун завештања, за пут, за стазовање,
кад се ширине у ме сруче и прелије се снага
из дубоких Ти врела, кад груне песма
из празног хода и покрену се обневиделе шуме,
кад схватим да је све непоновљиво, Господе, разреши
дарове у мене поринуте, пробуди семе заветно.

Недопечен сам, Господе, ватром недовршен сневам,
зобљем купине са грма који не проговара,
као да је побегао, сакрио глас и очи
већ хиљадама година у себе посувраћен, и питам се
да ли је то снажно мастило сунца дозрело, или је устајала
крв понора допузала из земље, да се одмори.
Не умем да ти кажем како је стасит снег у висинама,
како су изнурени борови са брадама од леда, какав је
зид тишине пао у поља пред освит, како по огњиштима
веје прах пожурио у златно сретање.

У СНУ, ДОК СВИРА КАЛИОПЕ

У сну, на саборима, у античком купатилу
купаш се у магарећем млеку, хваташ најтишу
слику, стару кожу свлачиш.
Вашар на римској пијаци, усијан жамор,
блаженство самотности, лица са гипсаном
празнином очију не буде ужас него мир.
Нема векова, ни сећања ни заорава.
Само антички осмех на лицу, после буђења.
Јаки су трудови тишине, кажеш док у кади,
под водом, вежбаш задржавање даха.
Јави се потмула мисао, обла и чиста: једино
глас унутрашњи може да живи и тишти, затворен
као вечни сужањ.
Твоје ципеле одигравају непомичност,
над њима празнина испушта шумове дисања,
напољу чека укочен тлоцрт града, забелешке
простора хабају се и трају.
Та бескрајна мимикрија мртве природе
потпирује радост у телу: живиш и драгоцен си
док крв кружи.
Штраус разапет на грамофонском точку
расипа собни валцер, круни се пирамида дана,
грудве свежег језика доносе инвентаре стоваришта.
Понегде, испод свега, молитва, славље, вапај.
Дажд је у сливнике спрао мукло
поноћно сазнање:
све ово може бити делић сна.

Славица ЈОВАНОВИЋ

ВИЗАНТИЈА

А сунце, уморно од царства, залази

У Константинопољу, на размеђи јаве и сна
Босфор вуче своју златну сенку
као реп морског чудовишта.

Икра улази у пукотине историје,
мрести се по кућама и крчмама,
као прекоокеанска музика таласа,
док се једно ефенди
не проломи кроз век ћутања.

Овде се императору јавио крст као привиђење
уочи победе над Максентијем,
и овде беше подигао Други Рим.

Падишаху се није ражалило на јањичаре,
посече им чалме и браде
и напуни смарагдни рог Азије,
а Свету Софију прекри слојем малтера
преко мајсторских њених фресака.

Брод путује на ћилиму,
губи се из вреве пристаништа,
брише контуре царског преноћишта.

*Пушићен као орао, сиђе низ бедеме
прохуја као сирела, полетје као Победа.
М. Јурсенар*

Тек изишао из школе Кентаура,
обучен у божанске тунике
да би њима заварао смрт,
прекривен веловима,
опточен златним огрлицама,
мора да си сањао дивље груди
и волео своју Мисандру
као што се други мрзе.

А широм отворена врата
пропустила су ноћ, рат, краљеве, ветар,
небо посуто звездама.

Све већ гореше у пламену
кад раскиде свој појас, развеза мараму,
и виде своје мраморно бледило,
косу помешану са сузама
и крвљу рањеника
која је депршала
као перјанице на шлему.

Откад ти је погинуо тај пријатељ
ниси више напуштао свој шатор,
сав у сенкама, слао си љубљеноме
та крда одређена за ловишта на другоме свету
и јецао држећи на крилу главу своје жртве,
јединог бића на планети
које је личило на Патрокла.

ПОДНЕ У АЛЕКСАНДИЈИ

*Замоћао их је њажљиво, уредно,
у скућоцену зелену свиљу.
Руже од рубина, бисерне љиљане,
љубичице од амејисџа.
К. Кавафи*

Твоју башту у Александрији
прекриле уморне ноге царских легија,
јасминовим уљем круже по слабинама
и рањавим младим телима.

Јесу ли то они што
запалише египатске бродове,
у доба Аурелија и Диоклецијана
рушише паганске споменике.

Без пијанства и разврата,
лежаше у лакој заносу мириса,
у слепој улици изнад мора
којом господаре муве.

Бледољубичасто небо назирало се
кроз прашину истока,
из суседства допирао је глас певачице:
Хабиби, Хабиби.....

Валентина ЧИЗМАР

У ОКЛОПУ ВИТЕШКОМ

У свом оклопу витешком
чувам част
прошлости.

Без вида и штита
ноћи су мрачне
и страшне
од непознатих варвара

ЧИЈИ ДА БУДЕМ ДЕО

Чији да будем део
бездан само зове моје име,
тамни вилајет истине,
завичаја немам.

Говор ћути између,
и у размеђу постоји само глума,
фотографије
и погледи...

Далеко смо,
далеко,
јер светови могу бити
и близу,
а мисао о томе
да је ипак лажна.

ТРЕШЊИН ЦВЕТ

Потражи ме,
потражи ме,
у једном кораку
путем
којим
мирише
трешњин цвет.

СЛИКА

Док сањам да дишем дубоко
кроз оазе шума
и потока
гледам твоје обресе
куда пролазим.

Паперје лишћа
мирише на твоју косу
виле играју коло
покрај воде
која блиста
на јутарњем сунцу.

Гора је олистала
и букти
њена одећа
што скрива
поглед
у дубину слике.

Добрило НЕНАДИЋ

3.

Сирота краљица Драга.

Ма шта чинила и ма колико се трудила све се напослетку против ње окретало.

Приредила је у двору пријем за учеснике Конгреса свесрпских новинара у Београду који се одржава од 14. и 15. октобра 1902. године и баш се онако својски и темељито потрудила да се о сваком важном новинару и публицисти, поготово онима ван Србије, подробно обавести, шта су то радили и шта су то писали, у којим новинама и књигама су објављивали. То разуме се није било ни мало једноставно, било је ту Срба све три вере, рецимо потпредседник конгреса био је Србин католик из Далмације Антон Фабрис уредник *Дубровника* па други потпредседник Србин муслиман хаджи Мустафа Скопљаковић Босанац који је као учени исламски теолог радио при джамији у Београду.

Овима је то веома годило наравно, српска краљица се показала као једна умна и учена жена усто широких и напредних схватања која је радила на окупљању свих Срба ма где живели и ма које вере били уносећи у тај тако расути и тако међу собом посвађани народ светлост слоге и трпељивости.

Сместа је кренула пакосна спрдачина.

То је она урадила на наговор и поуку Стојана, Столета, Станоја, Станише или већ кога ли Ст Ћурчића само да би се лажно представила и издавала за оно што није, као тобож начитана и паметна жена.

Blues stockings!

Аха, то ли је то! Плаве чарапе. Нема ту дакле никаквог Ста, море ту је све јасно као дан и оно што се одавно шушкало сада се показује на дневном светлу. У праву су били сви они који су на време упозоравали да је онај, наоко безазлени, женски лист *Домаћица* у коме је писала и преводила Драга Машин са још неколико жена, једна опака новотарија. Доиста, површно гледано, то изгледа безопасно: савети женама како да шта сашију, како да кувају, месе, плету и да везу, да перу и да пеглају, затим приче и причице сличне

благородном женском ћеретању о свему и свачему а уз све то један мучки, скривен иза седам велова, наук женама како да се тргну из отровног вековног дремежа те да изађу на црту са својим захтевима и прохтевима. Доста је било робовања, није ово више турско него европско, нико више овде не сме терати женскиње као стоку, глатити га и понижавати, доста је тога било.

Скратиће сукње, скратиће косу, продужиће језик.

То им је донела Наталија. Краљица. Није их учила смерности, стиду и покорности, него пркосу и инату.

Блуес стоцкингс, плаве чарапе су једна секта која је као и све остале секте прокријумчарена овде из Енглеске. Тамошње блазиране, размажене жене не знајући шта више да чине од беса и обиља, измишљају како би се забавиле, све те новотарије које се после шире по читавој Европи и нико их не спречава у томе из страха да га не огласе за тиранина и дивљака.

Траже право гласа!!!

Хоће и оне да се питају.

Јер су се неке жене показале као велике владарке, Елизабета и Викторија у Енглеској, Катарина Велика у Русији. Па ако су неке могле да стварају империје и да њима тако успешно управљају, зашто се онда свим осталим женама ускраћује право да бирају па и да буду биране?

Ово је опасно. С овим се није шалити. Ово мора на време да стане, јер је слично води, све је у реду док мирно тече у свом кориту, но ако се излије онда све руши пред собом и више нико нема моћи да се с њом избори.

Претерано кавалерство и попуштање или узмицање пред женским хордама, напоследку ће доћи главе енглеској империји. Данас своје право траже жене, сутра ће тражити будисти, па муслимани, па мојсијевци, напоследку ће изаћи из рупа бузеранти и морфинисти у име божанског права на једнакост свих људи или пак њиховог права на разлике.

Најпре ће женскиње издејствовати слободу да скрати сукње до половине листова, па до колена, па ће онда показати бутке, па ће се сликати у гаћама све мањим и мањим док и оне не падну.

Иза овога напада на краљицу крило се једно много озбиљније, рекло би се судбоносно српско питање, да ли су Срби само они православне вере или се ту броје католици и муслимани који се као Срби осећају?

Подједнако је и оних који држе једну као и оних који држе другу страну те клацкалице, тих опасних теразија - узрока свих деоба и невоља које из тога извиру.

Ово питање потресало је вековима, потреса сада и потресаће српство и убудуће као неизлечива болест.

Краљ је преломио.

Ако могу да се уједине Немци којих има обе вере и лутерана и католика и који су се између себе тридесет година око тога тукли, зашто не би могли и Срби све три вере. Зар су паметнији од нас Шиптари којих има и муслимана и католика и православних. Ос-

новно је да њима није потребан никакав преводилац, Шиптар мухамеданац пре разуме шта му говоре Шиптар католик и Шиптар православлац него Турчин или Арапин, његови истоверци.

Ко неће брата за брата, имаће туђина за господара.

Нас је ионако мало, шака јада а биће нас још и мање ако допустимо да нас по верским шавовима парају наши душмани.

Ристивоје Макања саветовао је опрез у овој ствари. Ништа није погрешније од онога што је очигледно јер оно што сви виде и у шта сви верују не може да буде тачно, о томе говори сво досадашње људско искуство. Јер шта је историја науке ако не исправљање ранијих погрешних представа, сваки пут када се у науци догоди какво велико откриће то је у исто време и крах неке свете истине која је све до тада била неприкосновена. Шта су о земљи и небу знали мудри Платон и Аристотел? Мање, много мање од неког данашњег бистрог дечачића.

Михаило је посматрао Милу.

Трудила се да се не примети како јој је досадно док слуша овог кењкавог старца коме смрт дува за врат и који не може да се помири да је његово време истекло па просипа свуда унаоколо жућкасто мрку слуз попут пужа, разумљиво је да му се све на овом свету гади, да, наравно, да му се гади, то је лукава старачка игра са смрћу, кад већ морају да иду, старци се труде да себи и другима око себе свет који напуштају представе као једно одвратно место за којим је будаласто жалити. То им олакшава бол дакако, али онима који не виде праву сврху овог лукавства, ово звучи као горка истина. Када би могли, старци би својом згрченом руком шчепали све друге за гушу и повели их са собом у ништавило.

Не, не и не, није тако, напротив, свет је леп и пун слатких тајни и сваковрсних уживања ако умеш да га гледаш са оне лепше стране а то богме само од тебе зависи и ни од кога другог. И краљица може да буде несрећна ако то изабере. Јер зашто би она морала сама себи да закива усијане ексере у главу и да преузима терет који ће да јој сломи леђа, па није она слушкиња којој свако може да нареди шта да чини, она је та која наређује другима и која сама себи бира оно што јој је по вољи.

И није она сама у држави. Толико је учених и паметних људи свуда унаоколо који знају и разумеју сва та тешка места да не мора баш она о томе да размишља, довољно је од ње да буде поуздан ослонац своме мужу краљу и добра мајка својој деци принчевима и принцезама.

Бољег и поузданијег доказа да је Мила одиста потомак Змаја од Ноћаја нема од баш тога њеног змајевског карактера. Нју тешкоће и бауци по ћошковима нису могли збунити и поколебати, није давала ни стопарац за све оне акрепе које су мозгоње непрестано измозгавали е да би у свом ропском загрљају држали лаковерне. Није војвоткиња држала гују у недрима да јој се око врата обавија и да је у сну дави. Нју нису морили страхови ни од онога што је могло бити ни од беда које ће ко зна кад из будућности бљунути попут изненадне бујице или олује, прошлост постоји ако је

лепа, будућност постоји ако је још лепша и то је сва мудрост срећних створења.

Срећа је питање карактера.

Краљ Србије Александар Први није био срећно створење.

Он је просто био забринут.

Призивао је и уплитао у мисли ружне догађаје у којима се онај од 29. маја 1868. године, када је убијен кнез Михаило, тако упорно наметао да му се у задње време скоро сваки јавни говор вртео у томе злослутном кругу.

- Ја сам народу дао нови устав који му је гарантовао извесне слободе али са тим уставом појавила се врло мала струја људи која није могла или није хтела да схвати да се не може тражити све. Они нападају све одреда, и владоца и војску и цркву. Ти људи седе у Београду и не познају народ а како би га и познавали када се одавде не мичу. Није никаква вештина све покварити и испретурати, то је много лакше него градити и уређивати. Нешто што су марљивим радом изграђивала поколења трудољубивих и упорних људи могу рушитељи преко ноћи све порушити. Никако није добро наглим скоковима прелазити из стања у стање. Ми видимо да се слобода не употребљава на корист и за напредак отаджбине него да се тражи још и још, више и много више него што је има у некој од Србије много старијој држави. Моја је жеља да се успостави једно стање у којем би смо се сви ми zaloжили око тога да васпитамо омладину у духу народних идеала, да радимо на унапређењу одбрамбене снаге земаљске и на унапређењу привреде.

Нећу допустити понављање ни 1839., ни 1848., ни 1868.

Нећемо те ни питати.

А ко то неће да пита?

Златна младеж. Она неће да пита. Богата и размажена деца коју су очеви послали по великим градовима Европе да онде нешто ваљано науче и да отуд донесу корисна знања и навике те да после на друге пренесу то што су донели. Нису оци жалили талира и дука-та, ни гојне волове и ужирене вепрове. А испало је да је млађарија отуд донела само оно неваљало и погано, што не треба и како не сме да буде, болести разне, опаку јектику и срамотни трипер и вренгу, исквареност и дрскост, пуну главу сулудих замисли и пуна уста псовки и увреда.

Ристивоје Макања није златној младежи припадао ни по годинама ни европском изгледу и назорима али и њему се краљеве речи нису допадале, дакако из неких других разлога.

Када бес изађе и разлије се унаоколо, најбоље за владара је да се прави невешт. Не ваља на распаљену жерав дотурати луч, не ваља је ни гасити, најбоље је причекати да сама од себе утрне.

Бес је тренутни излив страсти, а страст никада није нешто дуготрајно и стамено. Она се памећу нити разбуктава, нити се памећу да угасити, она је просто на другој страни и са мудрошћу и разборитошћу нема никакве везе. Револуција је страст без обала, неман без разума, аждаја са мало мозга и много пламена, што јој је мозак мањи пламен јој је већи.

Такве ствари Мила већ није могла да слуша. Деда Ристивоје је био стари намћор и она је све теже подносила његова јогунаста звоцања. Ма ко шта чинио деда је био против. Раније и није био такав, понекад би штошта прећутао али у последње време тако се прозлио да је по цели дан гунђао. Ништа му није ваљало, ништа није одобравао, и за поступке власти и за поступке опозиције говорио је да су махните. Дошло је последње време, шиштао је деда кроз нос као гусан. Последњи је земан. Оно турско било је цвеће према овом сада.

Михаило је ћутао и слушао. На његовом лицу се није могло разабрати ништа, није било никаквог знака, ни најмање сенке, тако нечега налик на макар колико удаљени наговештај, то нешто чиме би показао да ли се он слаже или не слаже с тим о чему се говори. Можда је само лепо васпитан млад човек који поштује седу главу а можда је препредењак или шпијун који ради за некога. Може бити да он послушкује и прислушкује. Можда је он велико уво. За некога скупља аброве. Зашто то не би било истина? Увек постоји неко ко то купује и ко то добро плаћа а Михаило је пак сиромашак и похлепан на паре. Зашто он не би искористио своју прилику па уз плату узео још који динар?

Мила и ту није била начисто. Сви знају да је Михаило дворски човек, не додуше на неком истакнутом месту, али довољно је и то што улази у краљевску палату, то, за мало кога доступно, место макар и само да би тамо отварао и затварао врата и мотрио шта се догађа по буджацима тамо где се мувају кувари, собарице и лакеји, припрост свет који опслужује господаре.

Добро можда га она неправедно сумњичи. Није шпијун. Ћутљив је и закопчан па не брбља о ономе што види и чује, а опет и то није сасвим поуздано, не би он од своје воље, али може му се која сувишна реч онако сама од себе искрасти па да рекне у неком друштву, официри су склони кафанским теревенкама, да је у Макањиној кући лоше говорено о краљу и краљевском дому. А то онда за њу не би ништа ваљало, могла би да се поздрави од позива за дворске свечаности, на списак за балове не би никада доспела, где онда да сретне младога и лепог принца Никодија? Зашто тај пакосни и зли старац насрће на њену прилику, зашто јој уништава срећу, шта је она њему скривила?

Ако краљица сазна за умовања њеног препаметног деде Ристивоја Макање онда су све МиLINE наде за сва времена сахрањене.

А алфа и омега и питање свих питања са којим се Мила изјутра буди а увече одлази на починак и која кружи као досадна осица око њене лепе главе јесте ово: где је тај златни кључић за њену срећу?

Питање и није тешко, зна се где је.

Међу краљичиним накитом, ето где је.

Међу њеним огрлицама, њеним дијадемама, њеним прстењем, њеним минђушама, њеним наруквицама.

Тамо негде где она држи своје брижно чувано благо.

Избор снахе која ће једнога дана сести на српски престо заједно са њеним братом никако неће, њу сестру и краљицу, мимоићи, рекло би се да ће она бити важнија и од самог Никодија осим ако се овај не узјогуни а и таквих је принчева бивало, но то је већ редак случај и изузетак од правила.

Михаило је од првога дана дружења са Макањама знао а потом се при свакој посети њиховој кући све више уверавао, да су деда Ристивоје и његова унука Мила, ако не баш сасвим луди, а оно свакако ћакнути, али је свеједно наставио да долази и да се са њима дружи јер ћакнутих у овој вароши је претежна већина а богатих а уз то и дарезљивих је мало, ако не и сасвим ретко. Имало је ту и ћара, не нарочито обилатог, али и то је било заувар, јер није за отурити ако неко сваки пут послужи, уз шољу топлог и слатког руског чаја, fine колаче, чајне колутиће, па грангле и штанглице, па ораснице или патишпањ, баклаве и алву, увек се нађе понешто слатко, било да је турског или европског порекла, а он је према слаткишима тако слаб а није од раскида ако се нађе по која капља, па да се забаци. Служили су добру стару љуту ракију, жуту као восак, или нановачу, или траварицу, или стомаклију, а сваке друге, треће недеље позивали би га и на ручак и то не на било какав ручак него на онај баш онако домаћински са ћурећим, пачијим, прасећим, јагњећим печењем, масним питама и првокласним крајинским вином.

Са Милом је стајало овако: ако јој пропадне лов на луњевичког крунског принца и ако јој се измакне још неке боље прилике, онда је ту Михаило будући *мје генерал Мишел де Валиро*, јер паметна жена никада не ставља сва јаја у исту корпу, ако не може оно најбоље може и оно што је мало мање па и доста мање, тек ништа се не може препустити само божјој вољи, Он је сувише заузет да би о свему водио рачуна а понекад се узјогуни па ради све супротно од онога што би неко заиста себи пожелео.

(Одломак из романа „Хермелин“)

Стојан БЕРБЕР

МИЛАН СЕКУЛИЋ

Сунчев сребрни колут, устолучен високо понад брда, између белих паучинастих облака, удара Милана у очи заслепљујући га, омамљује га и вади му сузе и тера да жмирка и дланом да се заклања, светлост се одбија од камених кућа и уских тротоара и скупља у блештаву тачку зеница, онемогућавајући му да гледа јасно и да види добро, на улици је тихо, само од велешког друма допире шкрипа сељачких кола, неко је поранио, две жене, Обрићеве, средњих година, пролазе са обрамицама и кантама пљускаве воде, жустре су али и тмурне као да су стигле из какве недођије, гледа их испод ока, јавља се у по гласа, не жури му се, успорава корак, кумова кућа је у близини друма, прибојава се сусрета којег не може да одложи, мучења које не може избећи, нерадо иде на суочење са Павлом, ненавикнутим на лаж и обмане, са четником о коме се прича да је ратовао у дружини војводе Бабунског и својски се тукао са бугарским комитама и шиптарским качацима, био потом и на Солунском фронту као добровољац, упознао и пуковника Аписа који је смакао једног омрзнутог краља, да би га други краљ, дуго жељковани, чију је породицу довео на власт, уплашено стрелјао, и Павле је био сумњичен, али се на суђењу некако извукао и потом паметно примирио, склањајући се и од власти и од свог четовања, људи га поштују јер је сталожен и држи до обећане речи, није га лако поколебати, једини у селу сме и уме да разговара на равној нози са Лазаром, којег се не плаши ни кад Лазар брештима, смири га упорним ћутањем и хладним погледом испод густих трепавица, али није лако ненадано изгубити вољеног сина, коме је наговестио да на јесен треба да се жени – рекао му да се коначно определи за девојку, доста је било одлагања и смуцања по селу, није лепо варати женскиње милоухим обећањима, изјарцао се и ижджилитао, како би било да његову сестру неко мамљиво залуђује, чекања више нема, три банке је прегурао, време је да унуци пристижу, ево му и млађани брат јавља да је обрратио и да је за стопама женским кренуо; Филип, танковит и лепушкаст, ведар и весео, спреман и за посао и за забаву, беше омиљен од девојака, умео је да их речима у ваздух

воздигне и да им срећу на лице упечати, да се у коло ухвати до млади када су други бојажљиво са стране једни у друге погледали, да на прелу седне и до оне која је знала несташним задиркивачима и шамар добар црвенилом да прилепи, а и спортиста је био кад је млађарија само у новинама виђала и са радија слушала како фудбалери успешно лопту гађају и иностране клубове и репрезентације побеђују, он је и праву фудбалску лопту, од коже сачињену, први у село донео и почео дечаке да тренира на ливади покрај гробља, учио их како се туче врхом ноге а како петом, како се лопта зауставља грудима а како се уштопава пред ударац, како преварити голмана при извођењу једанаестерца, како предибловати противника, лопту му кроз ноге раскречене протурити или му лопту преко рамена пребацити па га оптрчати, како лактове избочити и њима пут незауостављиво крчити, како главу без страха употребити и челом у скоку лопту захватити и у саме је рашље неодбрањиво послати, а истицао се и као изузетан фискултурник, који је умео и на фудбалском терену и на улици у скоку и у трку да се преврне преко главе и на ноге да се дочека, што је опчињавало и младе и старе, је нико други то није знао нити смео, страховали су да ће се кроз ваздух стропоштати и о камен вратове поломити, дружио се Филип и са члановима Соколског друштва из Паланке и с њима вежбао кад год би у Паланку ишао, на трк, успут, пре или после пијаци, пре или после вашара, претпрошле године чак је и у далеки Нови Сад на такмичење ишао, где је и некакве медаље освојио, а прошлог лета био је на великом Соколском слету у Штипу, па и ту похвалнице за успешну гимнастику добио, што му је углед код невичних и зајапурених девојака скоковито подизало, а ништа мање ни код младоликих распуштеница и удовица, па тамо где се у њиховом друштву појављивао други успеха нису имали, ако би ко и дошао до женске податне руке, остајао би без ње кад би Филип наишао и младицу преко слатких вода почео да преводи, због чега су искусније тајиле да с њим кријући одлазе у сувотно жито или лиснати кукуруз, или на топлу и пространу ледину под обронке Богословца, али с првим падом мрака нису ни зрелије девојке од њега бежале, већ су – омамљене ко зна када мушким знојем – козији мекетаво табанале у таму с оне стране грбавог гробља, где су шибље и шумарци најгушће, а он није био стидан, ухвати их под руку у време младог месеца, кад су сенке најмање, па замиче за њима за први угао окрајње улице, да их на брзину облеже, често и с ногу, ретко су бежале кад би им сукње у вис подизао и јарчевски их заскакао, све док није и он на Лјубинку натрчао па се у њеном алавом крилу смирио, а страдао изненада при киријању, да су знали шта ће се збити не би ни кретали у посао код Абадин-ћаје, који Шоп ли је, Шиптар ли је, Горанац ли је, ко ће га знати, бројним језицима говори, али је највећи газда од Шар-планине до Овчегпоља, са парама не зна шта ће, прича се да има девет жена као девет вилинских пауница, слуге и не броји, а уз све то је и ћопав и тврдица невиђена, уместо да иде у раскошне кафане и са циганском музиком да дане весело проводи, он насамо и под паучинастим

шупама једе неслан сир и пресну паприку, са белим и црним луком и плеснивим кукурузним хлебом, смрад се шири надалеко, и уз ветар и низ ветар, ето тај Абадин је са слугама, враћајући се послом из Паланке, свратио у Нови Драмотић и у Буљевићеву кафану и понудио добре паре за киријање, и док су око њега режала, у круг се вртећи, два крупна пса шарпланинца, од којих се и вукови склањају а камоли људи, говорио је мумлаво да су му кирајџије потребне за превоз воденичних каменова и грађе за куће и млинове, да је терет велик, али ће добро платити, двесто динара по дану, – није шала, добра пара, – па су одмах пристали и он и Филип, обојица имају добре коње и чврста кола, а таква зарада не налази се сваки дан, орно су кренули, возили грађу и воденичне каменове, стењући уз потоке и реку, празни се потом олакшано враћали, спавали наћулених ушију а мртвосани по напуштеним смрдљивим коњушницама и хладним планинским колибама, цвокотали под кишним пљусковима и пекли се на подневном сунцу, кашику узимали само кад би стигли пред кафане из којих је допирао мирис србијанског пасуља, а између јели сув хлеб и надимљену сланину увијену у широку новинску хартију од *Вардара*, трошили тек колико су морали, само да што више уштеде, и бринули да им се нико не умеша у посао и не откине од зараде, па одговарали запиткивачима да је плата мизерна, да се не вреди упуштати у посао, Абадин никад никог није преплатио, они су се преварили па сад одустати не могу, зарађују таман за хлеб који потроше, а беху сигурни да ће се добро овајдити, јесте да је коњима било тешко и да кола можеш поломити по врлетним путевима од терета који надничари накркаче, али ко је вредан и упоран, и ко није претерано поносит, новац може згомилати за кратко време, Абадин га из бокасте торбе шаком вадио, па ако се још сељацима да уз пристојну камату брзо ће нарасти, тако се сопствено имање повећава, шири и умножава, Секулићи и Деснице нису сиромашци али од вишка ни њих не боли *глава*, сељак има у зрну али тешко до готових пара долази, мада није било лако, јуче су по два тешка воденична камена вукли далеко од људских очију, изнад речне воде која беше бистра као изворска, са зеленкастим шумским одсјајем, пустили су коње да иду сами каменитим путем, а они се спустили до реке, ходали ногу пред ногу и повремено се расхлађивали прскајући се по врату и умивајући, свако мислећи своју бригу, у тишини повремено размењујући мисли, Милан о наследнику којег не добија, Филип о изненада затруднелој Лјубинки, а што нико није знао, Лјубинка јесте кратке памети, али није невична у мушко-женским пословима, схватио је брзо за оно недељу дана док му се шепурила по кући, док јој се смех разливао по дворишту због његове немоћи да је сломи и наузрак мимо њене воље положи, таква уме да се од трудноће сачува, на време да се измакне или гумицу сама мушком да намакне, па и меким дланом у мушке гаће да зађе и посао да заврши, али се од Филипа није чувала, да ли случајно, да ли намерно, тек остала трудна, ма се није уплашила, само је престала да долази на уречене састанке, а при томе доконала свакојака оправдања, те се разболела и повишену

температуру добила, која за дан дође и за дан оде, те имала госте из Буковице, које нико није видео кад су долазили, још мање кад су отишли, ето – десило се да баш случајно заборави да му је обећала виђење, и све томе слично, и тако то, али говорила Филипу шапатом и ненападно да је време да размисли хоће ли је узимати, није она више у годинама када може чекати или се по селу водати, једног је мужа сахранила, не мисли да довека удовица остане, или нека је се мане и доктору Бајићу води да се плода ратосиља, а ако неће ни једно ни друго, она ће читавом селу обзнанити ко јој је то урадио, па нека гледа шта ће чинити и куда ће бегати кад му жандари пред капију дођу, због чега је Милан тешио Филипа говорећи да Љубинка можда и није трудна, да жене хоће мушкарца свакојаким чинима па и лагаријама да вежу за себе, понекад само да га испрепадају, да виде колико им је привржен и шта могу са њим да чине, чему да се надају уколико их зло снађе, не би било чудно да је и Љубинка томе склона, оно неколико дана што је провела у кући Секулића говоре да јој није веровати, воли да влада и да јој се угађа, сада се заћорила па постала љубоморна, види да није једина која око Филипа обиграва па покушава да га за себе сачува, позната јој његова склоност да завирује под сукње па би хтела да му своју преко главе заувек пребаци, како је хтела и њему, Милану, али се он није дао, показао јој руком врата, нека иде откуд је дошла, па се она из освете удала за првог на којег је натрчала, несрећно са њим завршила, сад је хтела Филипа да заобручи, Филип му није веровао, мислио да казује из зависти и љубоморе, био неповерљив, сматрао да Љубинка истину говори, да нема зашто да га обмањује, трудна је, а ваљда је имао и разлога да тако мисли, само су он и Љубинка знали шта су, где и како чинили, о чему се Милан није много ни распитивао, као што није говорио много ни о својим искуствима са њом, нити шта се у селу Филипу иза леђа прича, да се не одупире много намерницима, да се свако вече чује мушко мјаукање испод њених прозора, да је спремна да ради све што мушкарац пожели, па и више од тога, о томе је слушао и сам Филип пре него што се упустио у авантуру, а потом канда слушаоније, свако се снебивао да ружну реч прозбори пред њим, није било Миланово да подстиче и разастире што не мора, нити да кога раздваја или спаја, његово је да се не меша, да се не утрпава ако пријатељ то не тражи, Љубинка му никад не би опростила, а ни Филип не би примио као добро, никад се не зна ко је коме сућен, споје се човек и жена за које се никад не би очекивало, мислиш да ће издржати само три дана а они проживе пола века, зато се треба склањати испред ујагрених женских очију и помућене мушке памети, и док су обојица тако премишљали, што слично а што различито, и разговарали у раскораку, точак Филипових кола почео је да цијуче, како је то чинио и претходних дана при великим врућинама, Милан је помислио да би требало зауставити коње и подмазати гвоздену осовину, или залити точак водом, расхладити га, јер сувотан може да се скрши, и таман је хтео да Филипу, који је ишао иза њега, то предложи, али у том зачу плусак воде, као кад се велика каменчина у воду баци, те се

осврте, али Филипа не угледа иза себе на стази него његово злосрећно страдање у води: на десетак корака удаљености, у модрикастом кружном водотоку, у вртлогу пенушавом, виде Филипове руке над водом, од лактова навише, усковитлане, које замахаше и одмах и плуском несташе, па схвати да Филипа гута вир и вуче надоле, те викну у помоћ, викну заправо Филипово име, престрашено и очајно, глас се одби од шумовитог брда и јека се сјури у кланац као да из њега није никад ни излазила, и тамо остаде, беспомоћно се надносећи над водом која је дрхтаво жуборила, па се Милан и сад пита шта је могао осим да запомаже, није пливач, пливати зна тек толико да не потоне, зрмањске слапове је и као дечак избегавао, у виру се само најсналажљиви не даве, вир пливача подухвати и млатне у једну па у другу страну, заврти га а онда снажно гурне на дно, па ко нема снаге и вештине за борбу с воденом алом боље да се с њом не хвата у коштац, слушао је то и од искуснијих, који су и у Берберове зрмањске букове а скакали главачке, а ово беше све брзо и ненадно, качкет Филипав, плава, раднички, набављен тих дана на пијаци у Кочанима, још је пливао по води кад су сељаци са оближњих стрмина дотрчали, чакљама претражили вир, брзо напипали онемоћало тело и удружени успели да га извуку на камену обалу, где се однекуд створио и ћопави Абадин са својим брзоногим слугама и режећим шарпланцима, који је одмах, љут због несреће, прекинуо посао, исплатио Милану новац шаком, не бројећи, и наредбодавно казао да ће Филипово тело, након лекарског и полицијског извештаја, на колима, колико сутра, допремити у Нови Драмотић и Павлу Десници исплатити не само синовљеву зараду, већ и одштету за несрећу, не како закон налаже, већ више, само да се читава ствар не повлачи по суду и да не служи адвокатима за говорно надметање и новинарима за шпицловско препуцавање, „Луда главата на момчето”, кукао је преплашени Абадин, „во голема ме несрећа увуче”, након чега је Милан кренуо, предвече, кући, размишљајући и тада и сада шта да каже куму Павлу, да ли истину, да се Филип утопио случајно, услед неопреза, нико не би очекивао поклизнуће на тврдој стази, нити дубок вир у плиткој реци, могло се и њему, Милану, то десити, али му се, док свој непокој вуче према Десничиној кући, намеће зла и ружна мисао да каже да се Филип самонамерно утопио, да несрећан беше јер је чуо да отац жели да га ожени девојком из другог села, коју није ни видео ни познавао, о којој је само слушао да је вредна и ружна, и да је из многочлане породице, на челу са домаћином који је са Павлом ратовао у четницима, па Павле жели да се ороди са бившим саборцем, што је утицало на Филипovu потиштеност у часовима осаме, па би се могло надодати да беше забринут и због Лјубинкине трудноће којој није наслућивао излаз осим да се дете појави без обзира шта ће се у селу говоркати, а можда би требало окренути причу у трећу страну и рећи родитељима да Филип беше незадовољан породицом јер га омета да оде у свет и оствари фудбалску жељу да заигра у великом тиму као што је „Југославија“, како је у часовима лешкарења на сеоском игралишту и казивао, а

можда би требало и то да батали и каже да је Филип био снужен јер га је напустила девојка која му се тајно обећала, а то није ни једна до ли мезимица Мишковићева, вита као јела, око које су безуспешно облетали бројни драмотићки момци, било шта да слаже није важно, битно је да и Деснице пате, да виде како је кад комшије окрећу главу у страну, и кад је човек напуштен, и кад је сам, као што је Милану од синоћ, кад нема никог да га разуме, али схвата да би било непоштено лагати у толикој несрећи, није толико зао, шта му је кум Павле крив, зар му Филип није био најбољи и најдражи пријатељ, али га рески глас продрма из дремежа, прекиде му мисли, добро јутро му виче нахромом Луди Петар с друге стране улице, клатећи се у месту као да га невидљиви ветар љуља, а Милан застаје, одговара на поздрав и пита Петра да ли је тачно да се оженио, а мисли да би било најбоље проћи мимо њега, мусавац ће га угњавити ако се буду руковали, неће се моћи отргнути од приче како у шаху све побеђује, али Петар, ослоњен на леву ногу и са полусавијеном десном, ћути и сија од радости, са очима кромпирасто великачким, најзад се оглашава да је истина, усекњује се бучно у велику шарену марамицу, док се Милан прави да му звук носне трубе не смета, пита коју узме, а Петар громогласно виче име Руже Гагићеве, са жељом да се што даље чује, затим се насмеја гласно, развуче дебеле усне клатећи се на хромој нози, хтеде нешто да дода, отвори већ уста, али га Милан предухитри и рече да му је жена лепа, и крену низ улицу, а мисли – зар да вредница Ружа пође за њега, где јој бежу очи и уши, зар је морала сеоског леру да изабере, док Луди Петар остаје без крета, неодлучан, и даље луцкасто накривљен.

(Одломак из романа „Зебња“)

Момчило ГОЛИЈАНИН

ЛАЗАРЕВА ГОМИЛА

Дервиш-бег је јахао десетак метара испред своје пратње. Затезао је дизгине вранцу, чистокрвном арапу, који је извијао свој дуги и танки врат у лук. Љути ђем у устима га је спречавао да појури у галоп. Успијевао је понекад да наглим трзајем главе баци из уста пјену која се стварала док је вранац гризао гвожђе. Бега су већ забољеле руке од покушаја да коња умире, али кад му то више није полазило за руком, он му попусти дизгине. Овај стари ратник и заљубљеник у коње је уживао у јахању. Као да се с вранцем стапао у једно тијело док је журио слаћким пољем. Заустави га нагло пред Лазаревом кућом. Лазар пометну косиште које је правио, устаде и прихвати коња под бегом.

„Де, домаћине, нађи неког момчељка да провода коња, а онда да га добро истимари. Мало сам истјеривао зној из њега.” Лазар изазва Малишу и он одведе вранца низ воћњак.

Бијаше Малиша дјечачић од десетак-дванаест година. Отац му је умро прије четири године и он је с мајком, која имадијаше само њега, живио у заједници с Лазаром и његовом породицом. Лазар је имао петоро дјеце: три сина и двије кћери.

„Колико имаш мушкије глава у кући?”, упита бег Лазара.

„Моја је пета, свијетли беже”, одговори овај.

„Не питам те, море, за твоју главу. Не ваља више ни теби, а не да ваља мени. Питам те колико имаш синова”, доста грубо ће бег.

„Четири”, не без зебње у гласу одговори Лазар. Проструја му кроз главу прича о одузимању мушке дјеце.

„Један је мој, влаше”, настави Дервиш. „Ако коју проговориш, онда су моја двојица. Зато –језик за зубе.”

„Па, кад је тако”, поче замуцкивати Лазар, „узми овога малогашта тимари коња. Примијетио сам да ти је запео за око.”

„Пеке, влаше. А сад спреми ручак за ове моје људе. Док не стигне јагњетина испод сача, могла би ти ханума донијети један сахан младог кајмака и меда. Видим тамо доста пчела.”

Док су се нежељени гости сладили медом и кајмаком, Лазар је сјекао месо и стављао га у велику тепсију. Разгрну пепео на

огњишту, стави на тепсију велики сач и на њ насу жар. За то вријеме мали Малиша је приводио вранца једном зиду. Попео се на зид и вуненим чарапама, које је скинуо са својих ногу, брисао зној са вранца. Радио је то веома пажљиво, разговарајући с њим као да му је то најбољи другар. Као да је и коњ осјетио ту љубав, па је и он почео да гурка Малишу, да својом главом упира у Малишин стомак, у прса. Почео га благо својим крупним зубима хватати за џемпер.

Малиша је истимарио коња, измиловао га, поиграо се с њиме и сада га је водио бегу. Радосно је трчкарао пред њим док га је вранац штупкао својим зубима за леђа. Није дјечак ни слутио шта му се спрема и да му је ово посљедња ноћ коју ће провести с мајком у родној кући.

Дервиш- бег је ноћио код Лазара, а остали Турци се распоредише по сеоским кућама. Изјутра су кренули на пут. Кренуо је с њима и Малиша на најнеизвјеснији и најтужнији пут у животу. Узалуд су биле сузе несрећне мајке и њено савијање око Лазаревих ногу, њен болни вапај –“Не дај га, ђевере!” Пристајала је за поворком, молила, посртала, звала сина, али све узалуд. Остала је онесвијешћена на путу.

* * *

Малиша, сад назвали Миралем, постаде познати ратник и војсковођа. Доби високо звање паше у турској војсци. У борбама су га, као што обично и бива, наизмјенично пратили срећа и малери. Показивао је невиђено јунаштво и вјештину баратањем јатаганом, али га је ненадано задесила и несрећа. Изгуби око од каменчића који је искочио испод копита коња који је пројурио поред њега. Око покрвави и Милалем од тада на њ није ништа видио. Носио је преко њега повезач од црне коже величине дјечијег длана. Ова несрећа га у мислима врати на комшију Јанка који је у дјечијој игри изгубио око. Удари га клис и просу му око. Сјети се и мајке Васике која је малом Јанку од крпе направила минијатурно јастуче, навезала на њ пређу и ставила то несрећном дјечаку преко ока. “Да му не пада прашина у око”, говорила је тада Васика. Но, дође му у сјећање и тренутак растанка с мајком. Искрсну му пред очи њен лик кад је од бола и Хасановог удараца пала у једну ривину док је пратила поворку и док је молила Дервиш- бега да јој не вади то “једно око из главе”. Придигла би се несрећна мајка мало на кољена, влачила се још тако на ногама и рукама десетак корака као пребијена звијер, а онда се обесвијешћена наслонила челом на камен. Сјети се Миралем –паша да га је мајка заклињала млијеком, да је из поцијепане и раздрљене кошуље извадила још једре и бујне дојке и у грчу дозивала сина –“Малиша, не заборави...” “Шта то нијесам смио заборавити?”- питао се Миралем-паша док је са својом пратњом кренуо из Скопља за Херцеговину. Зна да ће путовати данима, али не зна да ли ће познати село. Сад се већ не сјећа добро ни назива села:

Слато, Слато, Слато... Тако је некако. Боље му је остало у сјећању сусједно село у које је с мајком одлазио цркви.

Шестог дана разапe шатор код Црног кука. Ту ће преноћити, а сљедећег дана ће стићи на мајчино огњиште. Боже, откад није споменуо мајку?! Откад се је није сјетио?! А сад се чудно осјећао. Било је ту и неког страха, и неке знатижеље, а понајвише чежње, коју годинама није осјећао. Није се чак ничег ни сјећао. Био је преокупиран ратним походима и славом која га је удаљавала од изворишта. Сад се све у њему пробудило. Нека чудна дрхтавица му прође тијелом. Осјети потребу да прошета поред ријеке у овом првомрачју. Сам. Без пратње. Да буде мало сам са собом и својим мислима. Посматрао је пастрмке које су се избацивале из воде. Свјетлוצале су се према посљедњим зракама залазећег сунца. На стотињак метара од вира примијети старца који је затварао стоку у тор. У руци је држао ланац на коме је био завезан велики овчарски пас. Паша се обрадова старчевом присуству. Најзад ће моћи проговорити неку ријеч с човјеком из свог заборављеног завичаја. Старина га на вријеме опази и поче да умирује пса који му се отимао и вукао га према придошлици. Успје некако да га привеже за придругу која је била близу торарице.

“Јесу ли све твоје овце, старино?”, упита га паша док му је прилазио и руковао се с њим.

“Јесу, свијетли господаре. Имао сам их некад и по триста, а сад ево савило на педесетак. Али доста је, само нек је здраво фамилија. Није се гладно, па је одма добро.”

“Како се зове ово мјесто? Колико има одавде до Салта, или Слата?”, упита паша.

“Слато, Слато се зове. А што питаш за Слато? Па, има тричетири сата ода. Тако ти Бога, што питаш за Слато? Да ти нијеси...?” И ту старац застаде. Уплаши се свог питања. Како се усуђује да пита војника, и то високог официра – а официр је, то се види – ко је и куда иде. Али нешто га поче копкати. Сјети се покојног Јована Сорића и брата му Лазара. Колико оно има година откад одведоше оно Јованово сироче? Би ли ово могао он бити? Причају да је до самог цара. Пропутовао је Азију, Африку, Европу. Нико му се није могао одупријети. То је, причају, чудо од јунаштва. Загледа се мало боље у придошлицу и учини му се да личи на покојног Јована. Јес, његов је. Погледај оне обрве – ко куке од кантара. Не издржа, него опет упита: “Ама, да нијеси ти...?” Опет заћута. Паша се осмјехну: “Ко мислиш да сам?”

“Не смијем рећи, али ми много личиш на покојног Јована, теби на здравље.”

“Ко је Јован? Причај ми о томе; ти нешто знаш“, рече паша и сједе на буков пањ који бијаше поред торарице.

“Не знам, господине, окле ћу почети и шта ћу ти причат. Тужна је то и ружна прича. Али видим да си фин чојек, па ти нећу ништа омалити. Колико знаднем, испричаћу. А и мени је мило да с ким попричам и да прекратим ноћ”, рече старина, сједајући наспрам паше на један камен и прихватајући дуванкесу коју му

понуди паша. Био се већ ухватио мрак и није добро видио какве је боје дуван, алије из кесе осјетио његов мирис. Учини му се да у животу није никад осјетио такав мирис.

“Има више од двадест и пет година, ако нема и свих тридесет. Дошо у Слато неки Дервиш- бег код Лазара Сорића. Каквим је послом дошо, богами ти не би знао рећи, али му запеше за очи Лазареви синови. Имо их је тројицу. С њима је живио и један момчељак од покојног му брата Јована, с мајком . Она је бива Лазарева снаха и савила се око те једне младице. Није ни у роду никог имала. Наишла нека болештина, глуво било, и све јој помрло: и родитељи, и два брата, и једна сестра... Елем, запео бег да му Лазар да једног младића за царево војске. Овај се договори са оном својом женом, а то је једна роспија да је таке нема на далеко, и дадни тог свог синовца бегу. Е, мисли ти, мој брате, каква је то губа од чојека, какав је то никоговић. То једно око јатки и мајки извади, ископа братовску кућу да би сачувао своју тројицу. Ух, дабогда му...Али не смије чојек клети, нијесу ђеца крива, него он, стара вашка.”

“А је ли жива мајка тог дјечака што су га одвели?”, упита паша.

“Јес, а боље би јој било да није. Виђек је прољетос о Костадинову дану код цркве у Слату. Кос и кожа. Савила се до прне земље. Исплакала очи, обневиђела. Побјегла она пуста два ока у главу ко у пећину. Ни дан ни ноћ не суши образа. Туга, мој господине. Нема се ту шта причати. Но, чује се да јој је тај син жив и да је много постиго код цара. Али, која вајда кад га јадница неће никад виђети? Однијеће жаовицу на они свијет”, заврши своју причу старина. “Додај ми ту ватру за запалим овај цигар. Замирисо ме, а рад би да га оставим за сутра.”

Двојица пашиних момака приђоше тору. Рекоше паши да су се већ забринула шта је с њиме. Он их, међутим, врати под шатор.

“Видјеће га, видјеће га” прозбори тихо паша себи у браду.

“Шта рече, господине?”, приупита старина.

“Ништа”, одговори паша Извади из џепа свилену марамицу, истресе сав дуван из своје кесе и пружи старини.

“Ево, да имаш и за сјутра.” Рукова се с њиме и пође према шатору. Док је лагано пролазио поред ријеке, тихо и за себе понови “Видјеће га, видјети.”

“Фала ти, господине на дувану и на дивану. Прекратио си ми ноћ”, довикну старац за пашом, а онда за себе тихо рече: “Забога, лијепа чојека. Питом и умиљат. Ама, богами, ово је наш чојек. Не море ме преварити ос’ећај.”

* * *

Сунце се тек помаљало кад је Миралем –паша кренуо са својом пратњом преко Залома и Грабовице према Слату. Камењар и

стране су им успоравале ход, јер су често морали сјахивати с коња и водити их за собом. У Слато су стигли испред поднева. Била је недјеља и људи су сједили испред кућа и кавендисали. Понеко чобанче се видјело у пољу код оваца. На самом улазу у село паша нагло заустави коња. Хитро скочи с њега и пође према старици која је сједила испод једног јасена. Држала је у крилу мачку и миловала је. Била је сва у црнини. Иако је био љетни и врућ дан, имала је на себи вунени џемпер, стар и поцијепан.

“Она је”, задрхта срце паши. Пожеље да јој види очи, али их она није подизала. Сасушеним и старим рукама је благо миловала мачку.

“Помого ти Бог, старице”, невјешто јој паша назва Бога.

“Помого теби, синко”, одговори старица, не дижући погледа “Од мене је давно диго руке. Колико сам чивтели, неће ни да ме узме. Гледа ме озго како кукам и како се овако полућорава ломатам.”

“Кога имаш, мајко?” упита паша, а оно *мајко* провали из њега као гнојни чир.

“Имам двије сестре - Муку и Неволју. Кога ти, јадан, имам?! Имала сам мог Малишу, али ми га одведоше. Даде ми га ђевер Турцима да би сачуво своја три сина. Никога ти немам ни у роду ни у дому. Сиња сам ти кукавица.”

“Је ли ти жив тај ђевер?” упита паша.

“Јес. Ено га с’еди пред кућом. Пуна кућа синова, невјеста, унучади. А братовска му црним трном затворена.”

Паши удари крв у главу. Хитрим и младалачким скоком скочи на коња и за трен се нађе пред Лазаревом кућом. Оштрим гласом упита ко је Лазар, а онда као звијер заурла на своје момке: “Вежите га! Један нека остане ту поред њега, а остали по селу! Свако, ама баш свако чељаде да дође овамо. Брже!”, вриштао је Миралем- паша. Мишићи на лицу и врату су му дрхтали. Црвенило лица је прелазило у модрину.

Сељани су почели пристизати. Збијали су се у групу и дрхтали од страха, јер су видјели пашу љутог као разјарена звијер. За непуних пола сата сво село је било пред Лазаревом кућом. Сви осим старице која је сједила под јасеном. Двојици својих момака је наредио да свезаног Лазара поведу до зидане ограда, а остали су потјерали народ пред собом.

“Лезите га на земљу!” заповиједио је паша оштрим гласом момцима кад су пришли зиду..

“Видите ли овај зид?” обрати се потом сељанима. “За пола уре хоћу да очистите сваки камен и да сложите у једну гомилу на овог проклетника. Брже!”, викао је као избезумљен паша.

Прво камење бацише његови момци. Људи се почеше погледивати између себе, а онда један по један почеше преносити камење из зида и бацати га на започету гомилу. Убрзо је зида нестало. а гомола је нарасла велика. *Лазарева гомила*, како је сељани тада прозваше и како је и сада свак зове. Кад обавише посао, сељани се почеше разилазити својим кућама. Многи се не смједоше окренути

БОГИСЛАВ ХЕРЦФЕЛД

ПОРТРЕТ БОРИСА МУРГУЛСКОГ

Мирослав Мургулски, отац Борисов, завршио је Богословију у Призрену. Године 1939, служио је као редов, девет месеци, у 13. коњичком пуку војске Краљевине Југославије. Несумњиво је да су друштвене и друге прилике у Призрену утицале на развој Мирослављеве личности, а посредно и на Борисову личност. По тадашњим (али и каснијим) прописима Српске православне цркве, да би млади и тек рукоположени свештеник добио парохију и могао да обавља службу, морао је да се ожени, што је он и учинио са пет година старијом Наталијом, рођеном Васић, будућом учитељицом.

Борис Мургулски се родио 2. септембра 1940. године у Мургули. Висок је 182 сантиметара, тежак 87 килограма. Склон је цицијашењу, али и гојењу, што представља добру подлогу за развој разних болести, кардиопатије, пре свега. Очи су му тамно-браонкасте, коса кратка, седа и проређена. Особени знаци: плаве су и горња и доња трепавица; плава је и брада између леве јагодице и ува, површине осредњег змијског јајета.

После само шест месеци службовања у куршумлијској парохији, црквене власти су одлучиле да младог Мургулског поставе за старешину цркве Александра Невског у Сент Андреји. Девет месеци касније, породица Мирослава Мургулског се једва спасила од нацистичких прогона и ратних страхота; била је принуђена да одмах напусти Сент Андреју и да се врати у Куршумлију. И када им се учинило да ће у својој земљи наћи срећу и спасење, стрефила их је, као и толике друге, несрећа. Младог Мирослава је премлатила, опљачкала и насуво обријала злогласна разбојничка тројка из Спанца. Дан касније, дигао је руку на себе.

Борис и Владислав, протини синови, видели су црномодри траг што га је на очевом врату оставило затегнуто уже. Несумњиво, овај је догађај оставио велик и болан ожиљак на браћу Мургулски.

Срби су већ били прихватили Броза који је, од јула 1941. до маја '45, водио из битке у битку своје саборце (пропале српске дес-

перадосе, ситне и крупне лопове), али и поштене људе (и здраве, и болесне, и неспособне) – и са њима, уз бројне и непотребне жртве, извојевао пресудну битку против окупатора и домаћих издајника.

Наталија је дуго одолевала насртајима младих и бесних пастува из ОЗНЕ, али једне мајске вечери није могла да се одбрани. Силовао ју је бркати и наводно умно поремећен човек из Пакаштице. Презивао се Камероли. И она се, полумртва и унакажена, лако и брзо одлучила да себи одузме живот. Дугогодишњом истрагом, Борис и Владислав су, уз помоћ Слободана Ђуровића, дошли само до већ реченог презимена. Бориса су, педесет девете, у два после поноћи, дигли из кревета и предали истражном судији Окружног суда у Прокупљу. Ни седамнаест није имао. Скренута му је пажња на могуће трагичне последице ако се и даље буде бавио тражењем убице и непосредног узрока Наталијине смрти.

Случајно или не, два месеца после овог догађаја, Борис Мургулски је, на предлог директора гимназије, примљен у Комунистичку партију Југославије.

Шта се овим чином постигло?

Вешти манипулатори и партијски пропагатори су и тада показали да добро баратају Фројдовим открићима и терапеутским достигнућима психоанализе и самоанализе.

Шта се догодило следеће године?

Да ли се Естика Швиртлих случајно исписала из суботичке гимназије и преселила у Куршумлију? Да ли се случајно загледала у бледоликог мршавка?

Проучавањем Естикиног кретања и понашања, истраживачи су претпоставили да је она члан неког тајног али веома утицајног друштва. Естикина злокобна моћ је пресудно утицала не само на Бориса и не само на неке од ученика куршумлијске гимназије.

И тада, упознавши Естику и зближивши се, Борис је опет почео да сања као некад, давно, пре него што је изгубио оца. Борис је тврдио (докази и белешке су иза овог пасуса) да је, више пута, у сну видео некаквог дечака, у ствари, сањао је себе и гледао је оног као да је неко други.

Онај се, наспрам мене, играо ћутке и играо је несхватљиву игру. Покушавао сам да откријем значење његових покрета, погледа и речи које је шапатом изговарао: ГЛЕДАМ СЕНКУ ОВОГ ЗИДА НА ПОДУ. АКО СЕ ТА СЕНКА ПОМЕРИ И АКО ЈЕ БУДЕМ ЧУО КАДА СЕ ПОМЕРИ – НЕ ЗНАМ ШТА СВЕ МОЖЕ ДА СЕ ДОГОДИ.

Тада сам и ја почео да мотрим на сенку. И, заиста, сенка се померала, али чудно, врло чудно и уз једва чујан шум. Будио сам се сав знојав. Сан се понављао све чешће, чак се једне ноћи осам пута поновио. Осам пута сам видео дечака, зид и сенку, и опет ме дечак с мржњом и злоробом гледао изговарајући неразумљиве речи, и опет се сенка изобличавала и расла. Годинама је то трајало. Траје и данас. Сад знам да је онај први сан био наговештај будућих догађаја и њихов, у неком смислу, стварни почетак. У осамнаестој сам схватио,

дакле, схватио сам још педесет осме да ће се цео свет изобличити и све ће почети да подсећа на хаос и давни почетак кад ничега није било. Ја сам тада још прозreo Брозове и Кардељеве намере, али и Бакарићеве. О муслиманима, потоњим Бошњацима и Македонцима да не говорим. Схватио сам, коначно, шездесет осме, у Шибенику, да је Броз уз Черчилову помоћ, али и Хитлерову и Стаљинову, створио Југославију с циљем да се (кад за то дође време) из тог гнезда испиле Словенија, Хрватска... Да не набрајам. Осећао сам вртоглавицу, губио свест и тонуо у хаос. Једва сам успео да се избавим и да повежем делове Југославије који су и тада, шездесет осме, живели сваки за себе и с мржњом и злурадошћу гледали на онај суседни део. Хтео сам да спречим распадање тог брода и да га усидрим. Изненада сам осетио клизање, растављање и пропаст, али нисам се предавао, почињао сам да се одупирем што сам више могао. Нарочиту су упорност и тврдоглавост показивали албански екстремисти; неки су отворено тражили да се Косово отцепи и постане независно. Чак ми се чинило да су у праву и да је потребно, пре него што се омогући отцепљење, оградити високим зидом њихову независност.

Било како било, ужасавао сам се и српске историје, и српске хегемоније, и вишевековних тежњи Дукљана, Бошњака, Влаха и осталих за својом територијом и културном аутономијом. Ужасавао сам се свега. Мучила ме је непрестана будност, опрезност и оданост вишим циљевима. Да бих се одморио и да бих био приврженији личним и циљевима своје партије, понекад сам добијао жељу да ме стрпају у лудницу.

Ипак, оно најгоре се догодило. Моје ЈА је почело да се изобличава и дели, па се и оно друго ЈА делило на две половине и тако у недоглед.

Зовем се Борис Мургулски. Ја сам и даље неко, иако нисам Врховни, иако нисам Председник Ад Финеса, дела такозване Брозове Југославије. Ја сам Борис Мургулски, приповедач, или ти прозни писац, и још сам неко, нисам ни земљоделац, ни часовничар, ни обмањивач.

Али...

Признајем да су на мене утицали спиритисти, ламаисти и ротаријанци. Стигла ме нечија клетва и, што да не, можда се у мене уселила нека туђа, опака душа. Онда ја више нисам Борис Мургулски. Знам да се моје ЈА нагло губи, па изобличавање одједном добија велике размере.

Ето, падне ми на памет, с времена на време, да у скривеним деловима подвести, и још даље, бораве сећања мојих грешних предака, као што у мени траје и слика октобарског сутона и слика змије коју сам тог дана убио.

Али више не владам ни својом вољом ни својим народом, као што ни до сада нисам владао (иако тврдите да јесам). А несреће, опасности и изобличавања се множе. Као да су се све везе покидале, као да су се земљотреси и ратови умножили. Телефонске везе су у прекиду. Нема војске, нема полиције, умножавају се несреће, пљачке

и убиства.

Ја видим (или онај други) да моје тело припада неком другом човеку и да је свему дошао крај.

Борис Мургулски и Естика Швиртлих су се тајно венчали 28. фебруара 1962. у Новосибирску. Исте године, септембра месеца, Борис је дипломирао на Правном факултету, а Естика на Филозофском. Естика је родила Марту следеће године. Борис се запослио у Београдској банци и муњевито напредовао. Естика је убрзаним темпом завршила последипломске студије и још брже одбранила докторску дисертацију.

Естика и Борис су стекли наклоност својих шефова, упознали важне и утицајне људе. Она се уз чашицу опуштала, кокетирала и намигивала, али ништа више од тога. И док дланом о длан, у двадесет осмој је стекла звање ванредног професора.

Иако је прихватио Естикин успех, Борис је увек био корак иза ње. Истицао се ватреним говорима на партијским састанцима, залагао се за нове идеје и остварења, али је био и поштовалац старих, проверених и трајних вредности.

Ни један од сарадника није могао ни да наслути несигурност у Борисовом наступу и држању. Ма колико се трудили и ма колико упорни били, ни они нижи ни они виши се ни за милимитар нису приближили Борису. Ледени Мургулски се ни са кумом није зближио, ни са братом. А ако би се, макар и за часак, појавила опасност, или предосећај опасности, Борис је одмах прелазио у противнапад. Естика би, вечито будна, предузела све и, коначно, дала би налог да се противник ликвидира, а будући противници застраше. Упркос свему, Борис није престајао да сања оног несрећног дечака који се бојао сенке. Сањао је и оца, и деду Деспота како скида омчу са Мирослављевог врата. И Наталију је разголићену сањао, разголићену и искасапљену на обали Бањске, два километра изнад Куршумлије.

Мургулски је две године боравио у Америци, зарадио и уштедео приличну суму новца. Зар одрицање од живота и бекство у себе није надокнада изгубљеног?

Борис Мургулски је веома затворена личност. Уочљива је његова углађеност, уочљива је и перфекција испегланих кошуља и одела, убиствени и нападни сјај очишћених ципела. Зар све то не подсећа на дечака заљубљеног у себе и свој одраз, зар то није јасна слика самоубилачке себичности?

Препуштање Естики да одлучује о личним, породичним и важним државним стварима, унутрашњим и спољашњим, зар и то није бекство у себе и свој сан о себи и другима?

Одрастајући уз Деспота, без очеве бриге и надзора, касније и без љубави и нежности које само мајка може да да, Борис је морао да сазри брже од својих вршњака и да се брине о себи, брату и сестрама.

Грешио је несвесно и ненамерно, али на својим грешкама

није умео да учи. Оно што је њему, Борису, било ускраћено и у чему је оскудевао, настојао је да вишеструко пружи својој деци. Сâм Борис је признао да су га исмејавали и син и ћерка, чудећи се, с презрењем и гађењем, његовој учености и скромности.

Марта се на време тргла, одселила се у Хајделберг и тамо, веома брзо, дипломирала и докторирала клиничку психологију.

Михаило је у шеснаестој тражио лаборџини и добио га. Успео је још првог дана да га слупа и успео је, сутрадан, да од мајке добије исти такав ауто. Естика јесте писала уџбенике и за школе и за факултете, јесте писала и превише зашећерене лимунаде о зрикавцима, старим млиновима, липама и којечему, јесу све то преводили и на кинески, и на јапански, русински, грчки и албански, јесу плаћали више него добро и није знала шта ће с новцем.

Михаило је дигао руке и од учења и од свега, посветио се, уз очеву и мајчину подршку, ситним пословима који су доносили велику зараду.

Борису се враћао сан о хаосу и све је губило вредност и испадало из његових руку. Тврдоглавост и самоувереност, те оданост застарелим принципима поштења, све је то ојађеног човека водило у бестрагију.

Народ је срљао у ратове и пропаст.

И кад се чинило да је могао да угаси пожар у зачетку, Борис је призивао и ветар и нове пожаре. Био је сигуран да су му сви били непријатељи, и њему и српском народу.

Ако се не докаже да је Борис само један од неколицине двојника Председника и Врховног команданта, онда он јесте одговоран за ратове на тлу бивше Југославије, али у тајним плановима светских моћника господин Мургулски је употребљен (за то је, уосталом, и школован) као иницијална каписла за све што се догађало.

Борис Мургулски је особа високих интелектуалних способности, са видно израженим знацима губљења интелектуалне ефикасности.

И поред дуготрајног лечења у више наврата, здравље Мургулског се прогресивно погоршава.

Потребно је, по могућству, господина Бориса Мургулског сместити на Хјустонску универзитетску клинику и препустити га тамошњим кардиолозима и психијатрима.

Јанко ПАВЛОВИЧ

СУСПЕТ

Тачкица свелости пробола је сивило као игла опну. Било је то управо тамо где би се губиле паралеле зидова бесконачног ходника. Сада су му кораци били убрзани и крепки, а мисли мање хаотичне. Коначно, знао је шта је испред, а шта иза њега. Куд год би се окренуо видео је само празан ходник чије су се линије зидова и таванице губиле у тачки где су се сретале. Ходник је био шкрто осветљен, па ни своју сенку није видео. Веровао је да је са њим у том ходнику и вечност заробљена. Чим је приметио светлост, Понављати своју последњу мисао. Као да је то некакав почетак.

Ако линије уствари нису праве, него закривљене, да ли се онда паралелне линије сусрећу у једној тачки, негде у бесконачности. Понавњала се та мисао, а поглед му је био зксчен за тачку свелости према којој је журио. Чинило му се да се бела тачка мало повећала, али баш тада је схватио да су се кораци успорили.

Како би изненађење било веће, чуо је шљапкање. Шљапкање је бивало све гласније, а кораци отежани и ређи баш као и онда када је у новом делу града покушао проћи пречицом, као и остали пролазници.

Тада је осетио нешто лепљиво под ногама. Чудио се како то никоме не смета и како се сви брзо и с лакоћом крећу између тих нових зграда које су расле у све већем броју, не поштујући досадашње улице, које су биле праве и дугачке. Множиле су се вишеспратне грађевине у средини града вежући познате улице у чвор тротоара по којима се ходало у разним правцима.

Неколико пута покушавао је проћи кроз тај урбанистички чвор, али нијеуспео. Враћао би се старим улицама где му кораци нису били тешки и болни. Када је приметио да су му се и ту табани почели лепити, осмотрио је површину тротоара.

Танак, јада приметан, црнкасто – сив слој прљавштине, био је свуда. Изгледа да су га пролазници мало помало размазали по свим улицама. Не би му то био велики проблем када би га неко разумео о чему год да прича. Кома би покушао објаснити шта му се дешава, нико га није до краја саслушао. Слегли би раменима и

чудно га гледали.Због тих чудних погледа својих слушалаца, заћутао би.

Само је доктор на „Психијатрији“ хтео да слуша све о том црнкасто – сивом лепилу које га већ дуго мучи. Стрпљиво га је саслушао и ништа више.

Од сада шетајте по атарским путевима и избегавајте град.

То је био савет тог младог човека, код кога је отишао са упутом што су му исписали када је сломио руку и огулио лице међу двема црквама у центру града.

Навикао је да шета пољима. Обично би одмарао на узвишици са које се видела силуета града. Размишљао би мирно о својој несрећи која се догодила између цркава чији су торњеви штрчали из дугачке тамне мрље на хоризонту. Из те мрље, својом белином, издвајале су се нове зграде претећи да ће сакрити два торња који су се још увек довољно истицали како би га подсећали на несрећу која му се тамо догодила. Касније је сазнао да је она цев, о коју се саплео, била тамо како би усмерила пролазнике даље од цркве која је, занемарена и запуштена, представљала опасност за сваког ко јој се приближи. То му сада није било толико важно, колико га је тешило сазнање да је неко коначно саслушао причу о црнкасто – сивој несрећи коју је осећао само он.

Муљ, у који је сада запао, био је такође црнкасто сив као и прљавштина у граду. Разлика је била само у томе што је ово било ређе и дубље. Ноге су му биле до глежњева у том чуду, на ивици те несреће која је, у ствари, била крај ходника из којег је желео изаћи. Управо тако. Био је то крај, јер је изнад њега било небо. Онако, бледо-сиво, видело се урамљено у искрзаној ивици рупе. Ноге заробљене, а над њим небо, које тако дуго није видео. Одједном се досетио како је доспео у тај ходник дуж којег је тако дуго ходао. Како је само желео стићи до краја. Жеља му је, из корака у корак, постајала све већа, а нада мања. Сада је свему крај. Изнад њега је небо. Додуше сиво и мртво, али ту је. Тако непомично било је и оног послеподнева, раног пролећа, када је корачао правим путем који га је такав, заборављен и обрастао травом, водио кроз тишину поља. Пут је постепено ишчезавао, претварајући се у широку и савршено равну ливаду чија је трава била густа и угажена. Баш тамо где је равна површина постајала монотона, светлוצала је вода. Са обале, у плиткој жућкастој води видели су се безбројни трагови људи, стоке и точкова који су зарањали у дубину што је гушила прозирност. Трагови су нестајали негде у тајанствено – мутним дубинама, али поглед је клизио по мирној плавкастој површини која се у свом непомичном сјају утапала у обалу, у дањини где се одмарала густа тама шуме. Његов поглед је несвесно претраживао ту таму тражећи нешто, иако није знао шта. Можда су то били зидови кућа које су једва видљиво извиривале из мрака.

Иако сиво, небо је било довољно светло чинећи јак контраст тамном хоризонту. Треперило му је пред очима, а црно-бела слика расула се као песак. Ситне честице белог и црног хаотично су улетале у видокруг, муњевито му обузимајући чула која су нестајала

једно за другим, да би у следећем тренутку и он ишчезао...

Савршено равни зидови чије линије беже у невидљив бескрај – то је било прво шта је опазио кад му се свест вратила... „Треба се само провући кроз рупу изнад себе и свему је крај“ – шапутао је тихо, а руке су биле уроњене у муљ опипавајући и вадећи кости. Када би пронашао дужу кост, забадао је дубоко у растреситу земљу. Тако је направио једну врсту мердевина са којих се цедио густ муљ у танким лепљивим млазевима. Био је свестан да су то људске кости. Није му то сметало, а није се ни чудило. Важно му је било изаћи и ништа друго. Сквашен црно – сивом течношћу, извукао се из рупе и почео газити опрљен, смрзнут снег који је крцкао као сува кожица. Комади папира, пластике и лима вирили су из сивог снега. Закључио је да се налази на сметлишту. Мразан, непокретан ваздух смрзавао је црнкасто – сив слој прљавштине која се крунила. Мраз је обузимао још увек мокро одело увлачећи се дубоко до костију. И пре је виђао сметлиште, али никад није ни помислио да може бити тако велико. Изгледало је бесконачно у сивилу прљавог снега што га је танко покрио. промрзле ноге није осећао, па је ходао гегајући се као на штаповима. Шаке су се примрзле на џепове, где су тражиле топлоту али је нису нашле.

Управо тада пред њим се створила глатка површина асфалта на коју је ступио. бегде дубоко, где смрзавање још није стигло, јавила се радост.

Широм отворена врата аутомобила дозвољавала су му да осети топлоту која је била унутра. Изнад себе је видео лик који се сагнуо држећи га за корен шаке својим топлим прстима. Било је то прво шта је приметио када је схватио да је још увек жив. Затим је осетио оштар бол у глави и грудима. Тип је с гађењем испустио лепљиву шаку и љутито треснуо затварајући врата ауто. Шчепао га је за рукав и вукао по снегу као џепаницу. Вукао га је лако и брзо. Баш кад је несретник осетио мирис спреја из његовог одела, овај се сагнуо гледајући га управо онако како су га гледали и они којима се некада давно жалио на црнкасто-сиво лепило. Кратко је то трајало. Када је видео само леђа онога који се враћао ка колима схватио је да је закачен о ивицу рупе...

Сада је све у реду. Чак са, и ону црнкасто-сиву мрљу обрисао и поново сео пред екран где се појавила мала бела тачкица.

- Због чега су ми прсти утрнули? Баш као да су озебли. Трљам дланове да их загрејем, али они постају сиво-прљави и лепљиви. Дуго перем ту прљавштину, а затим примећујем како ми се из убоденог прста појављује црнкасто-сива течност.

Тамо негде далеко, светлуца асфалтна линија кроз равницу покрибену танким прљавим снегом. плитка пртина води кроз сметлиште ка рупи у којој сјаје очи.

У њима је бела тачка која као игла бode из тамно-сивог неба. То је само светлосни рефлекс у зеницама које слику нису послале свести, јер је она ишчезла. А очи су мртве.

шраї драме

Јасминка ДЕМИН

REALITY & CO. LIMITED
THREE SISTERS BY CHECKOV REVISITED

Један угао собе је импровизација минијатурне зубарске ординације. Ева сједи на високој зубарској столици а око ње, на полицама су прикладно постављени Приручник за полагање стручног испита за стоматологе, модел вилице на помичном носачу и зубарски инструменти са бушилицом. Веома је фокусирана, чита из Приручника и демонстрира на моделу.

У другом углу собе је удобна фотеља, тоалетни столић и корпа са магацинима. Магдалена удобно заваљена у фотељи а око ње су разбацани, магацине, пошта и разни огласи. Она уређује нокте и листа магацине.

Ева чита: “Кад пацијент заузме положај, прилагодите нагиб и позицију столице и извршите све заштитне и припремне радње.” (Послије сваке реченице прави паузу као да даје времена да се описана радња обави.)

“Стоматолог прегледа зубе и усну шупљину и успут објашњава стање и потребне захвате. Стоматолог предлаже шта да се предузме, објашњава комплетан процес и очекиване резултате. Кад се пацијент слочи, и само кад се сложи, (наглашава) са предлеченим, може стоматолог почети рад, често провјеравајући како се пацијент осјећа.

Послије краће паузе окреће се и почиње да буши зуб на моделу вилице. Бући неуморно, са несмањеном пажњом.

Магдалена суши лак на ноктима машући новинама, очигледно се досађујући, погледа у Еву али је ова не региструје. Накашљава се, мрмља себи у браду:

М: Изгледа да им је забрањено причати са пацијентима, баш штета. А можда и није, они само нешто запиткују, а ти мумлаш онако као медвјед, док ти је она сва скаламерија у устима. Питају али не очекују одговор, најчешће сами одговарају. Прилично досадно и болно.

М(гласно чита) Чуј ово: “Фантастична прилика, зарађуте радећи од куће, будите сами свој газда, назовите одмах за упутст-

ва... искуство непотребно, ми обучавамо"...не, није згодно, код нас стварно више нема мјеста...(осврће се околу) можда ипак провјерим њихов websajt, има свашта на том webu, можеш сатима лутати.

Ева почиње читати поново док бусилица зврнда упразно.

Е: Према потреби мијењати борер, користити мањи, да бисте каријес уклонили комплетно.

Буши поново и поново застаје док бушилица зврнда упразно.

Ева чита: "Бушотина мора бити потпуно сува прије него што је почнете пунити и затварати.

М(изиритирано): Да ли ћеш икад завршити? Поновила си све толико пута, знаш све напамент, како ти више не досади да бушиш то зубало?

Ева наставља не обраћајуци пажњу на Магдаленине коментаре.

Е: дајте упутство асистенту како да припремни пуњење..., (бушилица и даље зврчи у ваздуху) хм... асистент?

Магдалена користи прилику да привуце њену пазњу.

М: Чуј ово: "Одређене компоненте пронађене у соји штите артерије од слободних радикала, и штите гене од мутација, спречавајуци раст нових крвних судова који хране туморе."... Требали бисмо пробати то соја млијеко... Купиш једно паковање друго добијеш у пола цијене, баш фино. Читала сам да овдје кравље млијеко није уопште добро... Не зна човјек више ни шта једе, ни шта пије..... Хајде угаси више ту бушилицу, избушила си не само то зубало него и мој мозак!

Ева не даје знак да је чула коментаре:

М (виче) Угаси бушилицу ако не бушиш зуб, зар не пише тако у Приручнику.

Ева одједном као да се тргла из трансa, држећи и даље изнад главе бушилицу која зврци упразно.

Е: Јој, пише! (Кад је дошла себи): Што се дереш, боље би ти било да ми асистираш. Што негодујеш, не мораш ништа да радиш, можеш само да се претвараш да ми асистираш. Сад морам све поново.

М (очајна, запомажући): Не, немој молим те!

Е: Не, не, морам поновити. Само кроз понављање постижемо перфекцију.

М (шапуће у очајању): Како неко може вјеровати у такву глупост. (Гласно) А ја мислим да све што више нешто понављаш постајеш глупљи.

Е: Зависи какав је потенцијал тога шта понављаш.

М: Ма ти то све већ знаш, зар ниси исто тако поправљала зубе код нас. Зар је овдје нешто другачије, бушилице, зуби, ... (изнервирано) људи?

Е(расијано) Да, да јесам, али то није важно, процедура је важна...Морам пратити правила... И видиш колико год пута да поновим, увијек се поткраде нека грешка.

М: Видиш! Зато не требаш понављати. Што више понављаш

правиш више грешака! Чиста статистика.

Е: Да. Не, најлакше се гријеш у ономе што добро познајемо. Прихватимо то здраво за готово, пажња попусти, и ето ти...Осим тога, неке ствари и нису тако логичне, има пуно неких предрадњи и по мени непотребних радњи на којима се због нечег инсистира. Уосталом, није важно шта ја мислим и како сам радила, морам све по Приручнику, такви су прописи Управе. Не могу проћи на испиту ако не пратим правила.

М: Не можеш тако, само упорно једно те исто, мораш се мало опустити, разонодити...

Е: Има времена, кад завршим ово, кад положим..

М: Али то није уреду, ти си зауставила свој живот комплетно, а и нас, и сконцетрисала се само на лиценцу.

Е: Тј. На оно сто је важно, морају се знати приоритети...

М: И ти мислиш живот ће чекати док ти позавршаваш све своје приоритете...

Е: Чекаће! Чекај и ти, грешка у корацима: погрешне премисе доводе до погрешне конклузије: оно сто не постоји не може ни чекати, ни пропасти, ни нестати... не може ништа; а ти то постављаш и представљаш тако да изгледа као да ја нешто губим, нешто постижем али нешто засигурно на другој страни губим, а није тако. Живот ће тек почети кад добијем лиценцу, кад будем имала своју ординацију, своје особље, своје пацијенте.... (тон пун одлучности, сигурна у позитиван исход), е то ће бити живот, ово сада се не пика. Само да добијем лиценцу! (Окрене се зубалу.) “Морам поново”. (Почиње све из почетка на Магдаленино очигледно очајање, надглашавајући бушилицу): “Мора се поштовати процедура, не може ништа преко реда. Ако се нећеш помучити ништа нећес ни добити.

М: А зашто бих се мучила? Ево, ја одбијам, ево нећу да се мучим и готово, хоћу да уживам у животу, да уживам у оном што радим.

Е: (довикuje) Само ти уживај, па да видимо докле ћес догурати.

Улази Ана.

М: Гдје си ти досад? Излуди ме ова с бушилицом.

А: Била сам у Галерији, знаш да је уторак: дан „плати колико можеш” па ја то користим. То важи само за сталну поставку, за изложбе са сезонског програма је посебна улазница, али нема везе, и ово је добро, галерија је велика и треба доћи неколико пута да се све детаљно прегледа.

М: Добро је за оне који имају времена.

А: Тамо се осјећам ван времена и простора, односно слике ме пренесу у неки други простор и вријеме. Музика исто тако, а најчешће мириси, тек тако у пролазу некакав повјетарац донесе мирис мора, мирис прољећа, мирис маминог ормара... али чим изађем из Галерије све је то хиљадама миља далеко.

Е: Тц, тц, није ни мјесто ни вријеме за тако нешто, препустање сјећањима и сањаријама. Будите мало кооперативни,

молим вас, само док ја не положим за лиценцу, само још пар мјесеци... Тражи посао, Ана молим те, устеђевина је потрошена! Мани се Галерија, Удружења и других и знаменитости, молим те.

А: Тражим, тражим, али нема ништа.

Е: Мораш више тражити.

А: Па не могу тражити посао 24 сата дневно, има и других ствари у животу сем посла. Тражим од 9-5h, онда сви затворе канцеларије. Нема даље.

Е: Има како нема, види колико сервиса ради до 9, до поноћи, 24/7, само мораш бити упорна.

А: Да али ниста од тога нема везе са мојом струком.

Е: Не мора бити, било какав посао за сада, нешто привремено...

А: Ја не знам шта ти уопште очекујеш од нас. Магдалени пребацујеш да ради посао испод својих могућности, а с друге стране мени пребацујеш што не тражим послове за које добро знаш да су далеко испод мојих могућности.

Е: Кажем ти: то је само привремено. Кад ја отворим своју зубну ординацију ви можете да се усредсредите на своје дугорочне циљеве, на остварење својих снова. Зар је то тако компликовано за схватити. Ух, баш сте тешки. Одох да радим, могла бих овако са вам наглабати сатима, од тога нема никакве користи.

А: Засто увијек мораш имати користи?

Е: А шта би ти? (изнервирано)

А: Хајде смири се. Сутра имам интервју у једној продавници намјештаја.

Е: Па што не кажеш одмах?

А: Не знам, намјештај је тако ружан... да ми је неко причао да има тако ружних ствари, а да се ипак продају не бих вјеровала, али ево увјерила сам се својим очима и у једно и у друго. Ја се бар надам да се продаје, мислим кад већ има продавница, мора да се продаје... Али ја стварно не знам хоћу ли имати срца да то некоме продам. Ево ја, ја прва, не бих то унијела у кућу ни кад би ми платили.

Е: Не брини, неће ти нико ни платити, ето један проблем мање. Превише се уносиш у све, охлади мало...

М: Чуј ово: (цита из магазине) Живјети живот неограничених изгледа и могућности.

Е: Аја, ја... Ова само чепрка по овом поштанском смећу и извлачи којекакве „прилике”, ова само проналази препреке у свему. Шта ће бити с нама? (Окреће се и почиње да буши зубало, утишано)

М: Ма саслушајте до краја, што сте такве (чита) Како да комплексност живота претворим у чивотне шансе? На овом изузетном дводневном семинару, научићете да је све могуће. Отворићете своје срце и ум и креирати животне стратегије и рјешења учећи да чујете свој унутрашњи глас, и да му вјерујете. Тако ћете створити услове за испуњење свих својих жеља.

А: ја, ја, блах, блах... то је све – причам ти причу, а посла нигдје.

М: Али зашто молим те? Баш је интересантно. Све је то повезано, овдје се ради о сутини наших трагања која се можда могу, али не морају, преокренути у послове, каријере или било коју форму зарађивања за живот, што би се рекло. Не можећ искусити ништа ново, ако све тако одбијаш априори, и свему се подсмјеваш. Па нису људи све ово за цабе смишљали.

А: Наравно да нису, све се то плаћа и то скупо!

М: Е шта ћеш, све се плаћа.

А: Шта је с тобом? Знаш ли више уопште да размишљас својом главом или су ти испрали мозак са тим шареним лажама. Ти курсреви су супер посао, али не за нас! (Прави драматску паузу) То је супер посао за оне који их организују, они од тога живе, тј. Живе од таквих као сто си ти и Андреј. Па и Ева, ето та лиценца! Ја, ја, да би радио и зарадио прво мораш да платиш, ма хајде молим те. Све је лаж и превара. А шта продају на тим курсевима? (Опет прави паузу) Здрав разум! Само мало препакују. Продају нам рог за свијећу!

М: Гријешеш. Унапријед одбацујеш све могућности.

А: И нису бас неке могућности, више ми то личи на зачарани круг. Погледај Андреја, узима курс за курсом а посла нигдје на видуку. А ми смо инверстирали нашу устеђевину у његове „веома перспективне и веома скупе“ курсеве.

М: Па добро, погледај Андреја није могао очкивати да ћ овдје бити чан градске управе, као шо је био код нас. Ша је он уопше могао радити без неког курса?

А: А ша ће радити са курсом?

М: Па ваљда то што научи, програмирање и базе података, то је добро плаћено... Уосталом, статистика показује да се просјечан човјек у току радног вијека 7 пута преквалификује.

А: аха, прво буде љекар, па адвокат, па банкер....

М: Јел’ ти то правиш будалу од мене?

А: Не, него ти правиш будалу од себе. Насједаш на те глупости. То је прича за сиротињу рају.... Додај ми секцију са огласима, можда нађем нешто боље од оног ружног намјештаја.

Упоредо листа новине са огласима и дебелу фасциклу са резимеима.

Чита: Мора имати искуство... мора имати знање... мора имати иницијативу... темељито разумијевање и способност за тимски рад, комуникацију и самосталан рад... Свака позиција исто тражи, ко да се снађе? Ево нешто: ”мора имати способност да развије дизајн од концепта до финалне презентације користећи разне медије... Не, не тражи се кративност, ријетко... само неко ко може одрадити посао, једноставно, без сувишних дилема, клик, клик (показује како се ради са компјутерским мишом, неконтролисано помјерајући руку преко цијеле позорнице и према публици) ево ово је боље (дописује у резиме) “мора имати способност да развије, интерпретира и примијени дизајн у задатом року и буџету... За сваки случај, ако је икаква креативност потребна (нервозно криза редове и дописује)

М: Нашла сам несто за тебе!
Ана одмахује руком да је ућутка, наставља сређивати папире.

М: (наставља): Ма чуј, ради се о инжењерингу – Инжењеринг система вјеровања - Трајна промјена је могућа!

А: Молим те, читај у себи.

М: Штета, ово је феноменално, (наставља) “Превазиђена вјеровања вас уназађују и проузрокују страх, љутњу, осјећање кривице, неодлучност и повлачење у себе.

А: Смилуј ми се, рекла сам ти већ сто пута ћта мислим о свему томе. Чита: Мора имати искуство... мора имати знање... мора имати иницијативу... квалитети: темељито разумијевање кодова, норматива... И могућности и критичко мишљење и способност идентификовања проблема и проналажење рјешења... па за ово мораш имати докторат, Бог те!

Е: (довикнује из свог угла) Браво! Без грешке, све по правилима и у задатом времену. Ево ме свијете! (Устаје и плесе са укљученом бушилицом. Рецитује, поигравајући у ритму):”Моја ординација, моје особље, моји пацијенти...ти, ти, ти...”

Ана и Магдалена је гледају у чуду. Онда се и оне придужују, Магдалена не испустајући магазин и Ана са својом фасциклом.

Улази Андреј:

А: Лијепо вас је видјети тако, миле моје сестре, има томе да вас нисам видео радосне. (придружује им се) и мени се данас десило нешто лијепо!

Сви застану, сестре га упитно гледају.

Аи: Схаватио сам да програмирање није за мене. Исувише је генерично и апстрактно, мене интересују животне ствари. (Сестре га гледају запањено.) Ионако нема бас посла за програмере, већ се смирила и та поамама, касно смо дошли овдје.

(Сестре углас): Неее!

Е: Зар опет? Тај курс је коштао цијело богатство!. Нећеш ваљда одустати?

Аи: (неувјерљиво) Ма не! Само сам се пребацио на курс за Мултимедију. То је у истој школи, признаће ми дио курса и дио школарине. Ионако се за Мултимедију мора имати неко предзнање из програмирања. Треба уплатити само малу разлику.

Е: (Уздише) Нигдје краја!

М: Или почетка?

А: Шта сам вам рекла?

Аи: Немојте сестрице тако молим вас. Ништа није изгубљено и никад се не зна зашто је ово добро.

М: Пустите га, треба му времена да се пронађе овдје. Стрпљење се исплати више него потрчати за првом приликом и пропустити све остало.

Е: Шта је вама? Ви сте у сталној паници да нешто не пропустите. Шта је то? Знате ли уопште? Ако си нешто пропустио, знаци да ти није ни требало. Ухвати правац и право на циљ, ако га имаш.

Прекида је куцање на вратима, Андреј отвара. На вратима је њихов Суперинтендант Херб.

Аи: Хи Херб. Уђите.

Х: Хвала. (Улази, снебива се, трља руке.) Прилично је хладно а већ је април. Да, сутра је 5. април.(значајно)

А: Већ је април?. Ко би рекао? Јуче је падао снијег и ја још увијек носим перјану јакну и чизме. Жалосно. Да ли ће прољеће икад доћи? Хладно И жалосно. А нас је град био сав у бехару у ово доба године.

Х: Ни ја не волим ово вријеме, то значи више лопатања за мене. Али шта ћемо, ово је Сјевер, прави Сјевер. Неких година се деси да се Ускрс не разликује од Божића, ха, ха (Смије се, старацки сипљиво, остали прихватају, куртоазно).

Е: Јесте ли за неко пиће, кафа, чај?

Х: Ох, ви гостољубиви људи. Не би требало, али већ сам се навикао на ту идеју. Неки људи су тако гостољубиви, а неки ... Никад не уђем у њихов апартман без 24 сатне ноте за поправке. Већ је касно, требало би да идем, дошао сам само...

Е: Ма сједите молим вас. (Херб сједа на софу, Ева до њега, а остали се разилазе на своја мјеста, Ана у зубарску столицу, Магдалена у своју фотељу а Андреј на под поред ње.

А: Ма сједите молим вас, нама ионако нико не долази, ми овдје немамо рођака, ни пријатеља, никог не познајемо, и нас нико не познаје, како је то жалосно...

Е: (прекида је, Хербу) Само сједите, ми свакако у ова доба пијемо чај или кафу.

Х: Да, да, кафа. Кафа којом сте ме почастили прошли пут је била тако добра, богата арома, ммм, мм... Немам прилику нигдје да пијем такву кафу сем код вас, ексклузивно!

Е: Добро, онда кафа..

Х: (нећкајуци се ласкаво) Искваристе ме тотално.

Е: Херб, ма хајте молим вас. То је само кафа.

Х: (осврће се околу, да види остале и примјећује да немају намјештаја и да је доста ствари побацано по поду.) Чујте, могу вам дати нешто намјештаја, некад станари оставе који комад кад селе. Управо сада имам једну лијепу високу комоду. Двоја резбарена врата и двије ладнице. Доста може стати у то чудо.

Е: Баш сте љубазни, али не треба, ово је само привремено. Ми ионако ускоро селимо. Знате кад ја добијем моју лиценцу (показује поносно на зубало), И кад Андреј нађе добар посао (пријекорно га гледа), „надамо се” (испод гласа) купићемо кућу.

(Ева одлази да кува кафу, Ана сједа до Херба, гледа га љубопитиво)

Х: Е то се никад не зна? Колико дуго сте већ овдје? Има ли година?

А: Не, не доселили смо у Новембру.

Х: Нема, али сад ће то. Вријеме лети.

А: Ох Боже немам никакв осјећај времена, напросто сам се заледила. Гдје је више то прољеће?

X: Ово је ваша прва зима, зато је то, навићиће те се.
 M: (испод гласа) Немој нас више тјешити молим те.
 A: Ја? Никада!
 X: Ох док нисам заборавио. Кад пођете ви можете понијети тај намјештај, ваш је.
 M: Јос ми само треба та скаламерија.
 Aи: Сх, баш си грозна.
 M: Не брине, глув је ко' топ. Зар не знаш да је био пилот за вријеме Другог свјетског рата.
 A: (устаје, одлазећи) А наћ отац је био генерал. И умро је давно, мајка још и раније. Како је то све тужно, понекад ми буде напросто неиздрживо, хоће срце да ми прсне, на гроб им не могу отићи, драги ликови већ блиједе... (растужена утишава) Извините ме одох на спавање, ја волим да спавам, у сновима сам сретна, пробудим се чила, готово весела али не траје дуго, зачас се истроши, увече је готово неподношљиво, али срећом тада је већ вријеме да се поново спава и то ми је спас.
 M: (Испод гласа) Е па ово је чудо, она увијек нађе повод, нема теме коју она не може да преобрати у своју тужбалицу, као да је једино њој тешко, невјероватно...
 X:(Пропустио је све њихове коментаре испод гласа.) Да, да...
 M: Неће ваљда рећи да и њему недостају родитељи?
 Aи: (пријекорно али кроз смијех): Баш си грозна!
 X: (наставља) Знаш, и мени је било тешко кад сам остао сам, кад ме жена напустила. Живјели смо заједно 35 година. А то је дуго, читава вјечност. Ето, нико од вас није био ни рођен прије 35 година.
 Да, недостаје ми, али ста да се ради. Разумијем и ја њу, није могло више, ништа није вјечно. Мислиш на почетку, заклињеш се и себи и оном другом да ће бити, и то је добро јер тада је то важно, на почетку је све важно, а послвије, послвије, како буде, више не мариш ни ти, а ни други. Осим тога исувише времена сам проводио на коњским тркама. Разумљиво, морала је да оде. Отишла дјеца, па отишла и она.
 M: Не зна стати, а? Гдје је та кафа?
 Aи: Сххх
 Улази Ева са послужавником. Дијели шољице.
 Херб одмах узима шољицу и мирисе испарења из солице и почиње да гласно срце.
 X: Ммм, рајски мирише, а сигуран сам да јој је и окус божанствен!
 E: Драго ми је да вам се свиђа, Херб.
 X: Наравно да ми се свиђа. Искваристе ме ви начисто.
 M: испод гласа: Нисам ни сумњала да ти ће ти се свидјети. (Листа магазина нестрпљиво). Не знам зашто смо га уопште навикли да нам долази. Има разлога што се свијет овдје не дружи, живиш годинама врата до врата и никад их не упознаш. А и што би, то је таква будалаштина. Таман смо се ријешили свих оних досадних комсија и рођака, а ви почеле да прикупљате нове... што нам то

треба?

(одлази иза сцене и враћа се спремна за излазак)

Х: (Добује у ритму по столицу поред себе) Знате, понекад попијем добар espresso, доље у граду гдје петком свирам саксофон.

М: Ја вам се сад морам извинити, касним на ревију.

Аи: Чекај идем и ја. (Одлазе)

Х: Сви се разбјегаше, па да, ја се распричао а никако да кажем зашто сам у ствари дошао. Госпођице Ево, баш ми је жао што све опет спаде на вас. Ма дошао сам по ренту, баш ми је непријатно, али знате, већ сте 5 дана у закашњењу. Цо се јако љути. Знате, он толерише, тако до 5-ог у мјесецу, али послјије не, никако...

Е: О Боже, опет смо заборавили. Извините Херб, молим вас. Сметнула сам с ума, обузета овим мојим испитом а и сестре су заборавиле. Сигурна сам. Имамо паре, само су заборавиле, сутра, молим вас...

Х: Да, али рано молим вас, прије него сто Цо дође. Жао ми је госпођице, али шта да радим, то ми је посао, баш непријатно, а иначе ми је код вас увијек веома пријатно. А ви пуно радите, напети сте. Музика дивно опушта, ето тај мој саксофон, толико уживам у тој свирци петком... Одох сада, хвала на кафи и извините на пометњи, радо бих сад мало свирао али касно је, мора се поштовати кућни ред.

Е: Ја ћу поновити још једном, срећом моја бушилица није тако гласна. Лаку ноћ Херб.

Х: Лаку ноћ.

Магдалена и Андреј долазе, ходају на прстима.

М: Добро је, Ева је изгледа завршила за данас.

Аи:(гледа на сат) Само зато што је данас већ проћло (смију се)! А било је добро! Ревивија тако, тако, знаш да нисам неки експерт за моду, али коктел је био добар, добра клопа, француски коњак... тако нешто нисмо кућали већ дуго, дуго...

М: А тек фаце! Јеси ли примијетио разлику? Нема таквих на улици и у подземној зељезници. Сасвим други свијет.

Аи: Примијетио сам како да не. (замишљено) Да ми је знати какву то музику слушају људи у сабвеју. Сви са слушалицама имају озбиљна, тужна лица. Они без слусалица спавају. (пауза) А откуд теби позивнице?

М: Хе, хе, имам ја своје изворе. Битно је убацити се, нема везе како!

Аи: Не видим баш неку везу између гимназије, бејби ситања И модне писте...

М: Па И нема. И зар мора бити? Нико те ништа не пита. И ако те не пита, ти онда ништа не говори о себи, само оптерећујеш и себе и друге.

Аи: У праву си.

М: Поред тога мода је најдинамичнија и највибрантнија област, не може да ти досади, никад. Мода је једина област гдје није важно шта си радио прије, то је ионако већ застарјело, увијек се тражи нешто ново. То ми се допада, нема гњаваже, одмах се види ваљаш ли или не.

Аи: Ипак сигурно није лако пробити се, велика је конкуренција.

М: Јулија ће ми помоћи.

Аи: Ко је Јулија?

М: Боже Андреи, ти као да не живиш овдје. То је жена чију дјецу бејби ситам.

(Шустање иза сцене, улази Ева)

Е: Шта вас двоје ту ћућорите?

М: Срећујемо утиске са ревије. А шта ти радиш, што не спаваш? Нисмо те ваљда ми пробудили?

Е: Не могу да спавам. Синоћ је Херб дошао по ренту и ја му обећала дати чек рано ујутро, кад послѣје видим нема довољно на рачуну. Немамо за ренту!

М: Моја грешка. Замолићу Јулију да ми да нешто унапријед.

Е: Све је то погрешно, нису нас тако родитељи учили. Трошити унапријед, па то никуд не води, не може се тако стати на зелену грану, драги моји.

М: Па ово су другачија времена, ништа нам не вриједи то што су нас родитељи учили.

Аи: Морамо све из почетка, баш чалосно. Мочда је Ана ипак у праву.

Е: Не морамо, можемо само наставити тамо гдје смо стали. Ово је само пауза између два чина, мало дужа, додуше, али ако останемо фокусирани све ће бити уреду.

М: Публика ионако не мари шта ће с нама бити. Carpe Diem! Ми смо се провели феноменално. Пођите и ви следећи пут, само да видите тај свијет потпуно другачији од овога сто виђамо сваки дан, и све је тако узбудљиво, занимљиво, обећавајуће...

Е: Немам другог посла! Одакле ти улазнице? Надам се да ниси толико неразумна да на то трошиш паре а немамо за ренту.

М: Ма не, Јулија ми је дала, имала је вишка, а зна да ме мода интересује. Што се уосталом види из приложеног. (показује на себе)

Е: Надам се да ти је Јулија дала те крпице. А не би ме чудило ни да си потрошила паре на то, ти си потпуно залуђена овим потрошачким друштвом. Чиме се бави та твоја Јулија?

М: Е то је дуга прича. Јулија је дошла овдје веома млада, у посјету својој пријатељици и остала. Тада је било лако наћи посао. Та њена пријатељица је била удата за једног добро стојећег старијег човјека. Тај брак је изгледа већ био у кризи и вјероватно се криза још заострила Јулијиним доласком и она се нашла између двије ватре. У сваком случају постепено се удаљавала од пријатељице а приближавала њеном мужу и у њиховим обрачунима је све чешће стајала на његову страну. Не знам детаље али послѣје неког времена њена пријатељица једноставно напусти све то и оде на други крај

континента и Јулија се нађе сама у кући са пријатељичиним мужем. Она се куне да између њих није ништа било и да су се зближили тек по њеном одласку. На крају су се вјенчали и она је родила двије дјевојчице. Ми смо се упознале баш кад је човјек умро.

Е: Мислила сам да тако несто има само на филму.

М: Живот је невјероватнији од филма

Е: Па она је удовица? Из оног што си нам раније спомињала о њој нисам стекла утисак да је бас уцвијељена.

М: Утисак често вара. Погодило ју је страшно, била сам уз њу тада и знам да ју је погодило. Наравно помогло је то што је човјек био успјешан биснисмен и оставио јој је кућу и доста пара на рачуну, тако да не мора да брине за будућност, своју и својих дјевојчица.

Аи: значи она је са својих тридесетак година обавила све, материјално је обезбјеђена, породично сређена, мислим на потомство, И слободна! Није лоше, мада му дође као неки живот наопачке, прво пензија па онда ради ако хоћеш... необично

Е: Свакаквих судбина.

Е: А пријатељица, је ли јој се икад јавила?

М: Не, чак ни кад им је муж умро.

Е: Баш необично.

Аи: (замишљено) Нешто као моја Наталија, али ја сам жив, а не могу да видим свога Бобика и Софијицу. Јулија је макар остала с мужем своје најбоље пријатељице, а она, са мојим најгорим непријатељем, а ја сам морао да одем на други крај свијета.

М: Да, да. Али Јулија је изузетна особа, облачи се са пуно стила и има савршене манире, надам се да ћете имати прилику да је упознате.

(Ева укључује бушилицу)

Аи: Па нећеш ваљда, још није ни свануло, свијет још спава.

Е: Шта фали, не чује се то, јако сам узнемирена и једино ме овај звук умирује.

(Наставља да ради. Магдалена и Андреј листају магазине и причају тихо, пијуцакјући вино. Јутро је, куцање на вратима)

Андреј отвара. Херб улази.

Х: Извинте, мало сам поранио, а и ви сте, видио сам свјетло.

Е: Сједите мало, док се банка отвори. Извините.

Х: Извините и ви, али пожурите молим вас, Џо само што није дошао.

Ана долази иза сцене,

А: (изненађено) Ах! Да ли ја вас сањам, или сам сањала да сам спавала? Још један *déjà vu*.

(I чин)

Милован ДАНОЈЛИЋ

ПОХВАЛА ИСТИНИ ИЗ УСТА ДВОЈИЦЕ ЛАЖОВА

Писац: - Ја заиста не знам шта је у овој причи доживљено, шта измишљено, шта је моје шта твоје. Ни ко је од нас двојице живљи: ти, на почетку пута, или ја, на крају? Мени је шездесет пета, а теби?

Јунак: - Зависи ко, и по ком календару рачуна. Између петнаест и петсто петнаест година... Старост је субјективно осјећање, како се ко осећа...

Писац: - И како се осећаш у мојој приповести?

Јунак: - Ти то зовеш приповетком?

Писац: - А како би је ти назвао?

Јунак: - Мени то дође као бескрајна пропедутика, дуго загревање за нешто што никако да почне, коментарисање догађања и недогађања, кукавичко околишавање и обазриво чачкање по измету сопственог постојања...

Писац: - Значи, лоше ти је?

Јунак: - Како би некеме, на мом месту, могло бити добро? Ја сам глумац коме су везане руке и ноге и запушена уста, док се ти око мене вртиш као препаратор птица. Приказујеш ме ипоказујеш са сваке стране, а ја, притом, ни прстом не могу да мрднем. И како је, уопште, то причање без радње? Чему ти служи машта, ако је имаш?

Писац: - Ничему. Ставио сам је на лед, користим је у пилулама, за премошћивање малих јазова. Грозим се њених произвољности, мрзим њена олака решења. Маштовитост је симпатично духовно просташтво које руља изједначава са стваралаштвом. А догађања су досадна, хоћу рећи – сва су догађања већ виђена. То је оно *Грофица је изишла у њеј њојодне...* Мене не занима кад је изишла ни куд се запутила, то јест, све друго, што је с њом у вези, занима ме више од тога. И сад би требало да је пратим до пред кућу њеног љубавника, да измишљам њихов нежни дијалог, или љути спор. На крају би могла потегнути и нож, извадити из торбице мали дамски пиштољ, пресудити му за неверство... Све се то већ догодило, сва су збивања предвиђена и предвидљива и одвијају се по плану утврђеном на почетку света. Ја бих да проникнем у тај план, а не да

му додајем своје досетке и шљокице. Покушавам да сагледам шта је ново у познатом иу створеном; даље и дубље од већ створеног не можемо захватити. То је, укратко, моја метода...

Јунак: - А мени је у твојој методи досадно... Што је не испробаш на неком другом?

Писац: - Зато што, од свих живих створења, тебе најбоље познајем. Са непознатим би теже ишло, ту бих морао упослити машту, а она је код мене безвољна и лена.

Јунак: - Да ли ти правиш неку разлику између лагања, измишљања и наметања накнадних искустава?

Писац: - Те сам ствари рашчистио, онолико колико ми је било потребно. Права лаж би да потисне и замени истину, а оно мало фикције, што је уносим у своје писање, само је допуна и везивни материјал приче.

Јунак: - Немој то мени, сваки час те ухватим у некој лажи.

Писац: - Не, него у истини на коју ниси обраћао пажњу. Остало су ситнице; ја измишљам из техничких разлога, онда кад треба убрзати излагање, прескочити споредно и неважно, оно што би читаоца усмерило у некорисном правцу. Други пут ваља приредити логистичке околности, сажети временски ток, или просторне раздаљине, заобићи празан ход тако чест у стварном животу, изоставити небитно. Ја ни тада не измишљам, ја само примењујем телескопирање.

Јунак: То што говориш можда би било занимљиво, па и поучно, кад се иза тога не би крила обична стваралачка јаловост. Храбро се одричеш онога што ниси у стању да наведеш.

Писац: - Можда, и зашто да не! На заснивање наших уверења ограничења утичу колико и изразите способности, па и више од њих. Такав сам какав сам, ко хоће нек ме прими, ко неће, не мора.

Јунак: - Ја немам избора, ја морам. Читам те из самог текста, реч по реч, слово по слово, док ме представљаш. Ја сам прва и највећа жртва твоје духовне крутости, спутаности и немаштовитости, у једну реч твоје не-природности. Мучиш се и мучиш ме, вртиш се око мене као око инсекта прободеног прибадачом, све што мог то је да се повремено трзнем и размахнем пипцима. Удавих се у бесконачним описима.

Писац: - Па и описивање је измишљање... добро, један вид измишљања. Што је опис јачи, што је упечатљивији, то је измишљенији, то си, ваљда, приметио. Сликајући, ја готово све извлачим из себе, предмет који посматрам само је повод. Већ и гледањем ми обогаћујемо оно на шта смо се усредсерили...

Јунак: - Замараш ме, попео си ми се на врат!

Писац: - Као и ти мени. Пошто углавном пишем о стварима из личног живота, годинама те вучем на грбачи, све су нам се успомене помешале, искуства су нам се унаказила због међусобног преплитања и уплитања, одавно не знам шта је моје шта твоје... Садржај једног сећања, већ и тиме што траје, стално се и неосетно мења, преображава се смисао виђеног и доживљеног, и те преображаје ја, повременим записивањем, заустављам, фиксирам

тренутно стање своје тајне уштеђевине, вршим попис заоставштине успомена, а ето, она се не да до краја исцрпи ни потрошити: оно мало што превидим убрзо се размножи и разграна, набуја као и сваки коров. То је мој мали мајдан. , моја кућна штедионица која се наизменично празни и пуни, и све што је у њој делимично је и твоје, по праву најближег сродника и првог суседа, пошто се зачело у детињству, твом и мом. Твој део је изворнији и чистији, свежији, у њему има више малих, узбудљивих открића, а мање моралисања...

Јунак:- Требало би да се помирим са улогом заморчета, да се претворим у референцијалну тачку твоје животне пустиловине, и да због тога будем срећан... Мени се *живи*, схвати то.

Писац:- Т и си се умртно у мени и ја те, колико могу, већ годинама оживљавам. Доцкан је да ти поверавам озбиљније подухвате, оне у којима се треба носити са одраслима, а уз то и кретати се. Твој је развој завршен, твоје могућности кретања и деловања су никакве. Твоја је будућност у мени, какав сам да сам. Твоја је садашњост давно окончана, ти из ње немаш куд. Ти си моја оштроока извидница мој неупућени и срећни откривалац живота. Оно што се од света и људи даде видети, први пут се теби показало. Ти си, за себе и за мене, преболео прве тешкоће суочавања са истином: детињство и дечаштво проживео си лажући, а презирао си моје и туђе лажи, грозно си се њихове глупости, мрзео си њихову корисну штетност, њихову пијану узалудност, и то је, вероватно, данас, најдубљи извор и главни разлог и мог отпора према фикцији. У породици, у друштву, на послу, где год бих се нашао пред јакима и безобзирнима, био сам принуђен на лагање. Тек око половине века принуда је попустила, мој страх се умањио, па сам се почео бавити књижевним обманама, нисам имао воље да се упуштам.

Јунак: - Чуди ме да ниси разлучио значења неких речи и појмова: *измислити*, у писању значи, просто, *створити*. Не било шта, ни било како, него, дати живот некоме...

Писац: - Хоћеш да кажеш да ти, у мојим књигама, ниси жив?

Јунак:- Ја нисам ни жив, ни мртав... ја сам твој папирнати alter ego. Огледалце, у коме би да покажеш своју душевну истанчаност.

Писац:- Ти умишљаш да на мене утичеш искључиво повољно као катализатор првобитне чистоте осећаја... Од тебе сам преузеоми обичај погађања са истином. Штавише, ја сам ту навику, донде докле сам морао, још и развијао и обогаћивао. То је црна зона нашег заједничког искутва, не знам зашто ти сметају нови покушаји да у њу унесем нешто светлости...

Јунак:- Код мене је све било једноставније и разумљивије: лагао сам у самообрани, онда кад сам морао.

Писац:- То је мој случај. Сви смо морали, мање или више.

Јунак: - Ја сам био дере...

Писац: -А ја сам то и остао.

Јунак: - Сналазио сам се, како сам најбоље знао...

Писац: - Баш као и ја. Лаж је управо то: бедно сналажење и петљање људи у шкрипцу. Све нас на њу упућује. Од првих корака

схватиш да се једино заташкавањем и нетачним приказивањем можеш некако провући кроз живот. И тако ће зачне велика збрка, падаш из једне компликације у другу, губиш везу са собом, изнаказујеш се. Сви су око тебе исправни и нормални, а ти дођеш као чудовиште, свима дужан и крив. Истина у теби скапава, остављена и збуњена, онемела, без снаге и самопоуздања. Корачаш куд је допуштено, говориш што се од тебе очекује, а оно што је у теби најживље вучеш као болну, несаопштљиву успомену. Надаш се да је стање привремено, да ћеш се вратити себи, а живот не чека, вуче те са собом таквог какав си, и године пролазе...

Јунак:- Ипак ти је било лакше него мени: могао си, бар унеколико, да бираш. Детету се сама стварност чини нестабилна, произвољна, условна; сва у власти јачих. Да јој се прилагоди, остаје му да глуми и да лаже. Лаж је према човеку много увиђајнија од истине, она уме да га утеши. Истина је крута, нарочито при првом сусрету, донде док се не сродиш са њом. За њу се тражи много снаге, и самосталности. Слабост, и детету, она изгледа тако хладна, готово непријатељска. У атмосфери страха она мудро ћути. А детињство је пре свега раздобље страховања: оно се природно ослања на страх.

Писац:- Сад и ти говориш књишки. Боље би било да испричаш како си носио лаж, како си живео са њом... Ја сам се, на пример, стидео, страховито сам се стидео.

Јунак:- Стидео сам се и ја, можда не толико колико и ти. Ти си кагао касније, као одрастао човек. Притисак страха је, код мене, био јачи.

Писац:- Зар ти се сада, кад је све прошло, не чини да је наше страховање било несразмерно и неразумно?

Јунак:- Сваки је страх неразуман, страх живи од претеривања у процени. Разумно процењена опасност садржи врло мало страха: уравнотежени увид подстиче на акцију, а овај, изазван страхом, заглупљује и окива. Само, како остати присебан? Како одредити меру? Кад си слаб и угрожен – а детињство је са свих страна угрожено – зла предосећања наваљују на тебе као пси на рањену звер.

Писац: Сви се ми лако прилагођавамо насељу, ваљда зато што с њим имамо богато, вишевековно искуство. Од часа кад се нађеш пред јачим од себе, од чије добротe или зловоље суштински зависиш, хтео не хтео мораш се прилагођавати, настојати да му уђеш у вољу, а то је изводљиво по цену одустајања од себе, то јест, по цену лагања. Прилагођујући се јачем удаљујеш се од себе. Како отвориш уста, већ си упао у кривотворство, већ си своју истину препустио сопственом жалостивом подсмеху и омаловажавању. Не држиш до себе, у лажи си...

Јунак:- Деци је још теже. Одрасли могу ћутати, што се деци не допушта. Дете које ћути шаљу на лекарски преглед, од детета се тражи непрестано изјашњавање.

Писац:- Не знам коме је теже. Ћутање се, код одраслих, рачуна у слагање, што је, опет, један још кукавичкији облик лагања. Уосталом, ни нама не допуштају да ћутимо, захтевају да се опреде-

лимо, да им се упишемо у странку...

Јунак:- Ћутање се може тумачити на разне начине: ако и не говоримо истину, задржавамо право на њу...

Писац: - Можда, али је зато шкодљиво по здравље. То је стање у коме гутамо своју немоч и своје понижење, у коме се гушимо од нереченог. Лажући, ми се бацамо у вртлог живљења, учествујемо у животу, додуше као фалсификатори, али учествујемо, утичемо на ток ствари. Учешће није лишено извесног наопаког узбуђења, па и стваралачког задовољства. Прећуткивањем онога што би требало рећи запечаћујемо свој порсз., одустајемо од отпора. Лаж је пријатељица које се гнушам, али она нам је верна, увек при руци, нуди несеквичну помоћ. Није сујетна, није наметљива с тобом је донде докле ти је потребна. Искористиш је, окренеш јој леђа, а она се, одбачена, не љути. Стоји, чека нову прилику, да ти притрчи у помоћ. Није злопамтило, не болује од круте принципијелности, не прецењује себе. Нема јасно утврђен систем вредности, позива се на добро и на зло, кад јој је шта корисно. Пуна је разумевања за људску муку: она воли човека онаквог какав је, а не какав би требало да буде...

Јунак:- Ти јој испева оду, говориш о њој нежно, као да ти је мајка.

Писац:- Не разумеш ме: ја само описујем њену привлачност, њену способност пуног солидарисања са човеком у невољи, што је, дакако, наследила од свога родитеља, од Сатане. Мрзим је, а често ми је помагала да се извучем из неприлика. Као и теби, зар не?

Јунак:- Нажалост, и моје је искуство такво: често ми је спремније излазила у сусрет од оца, и од мајке. Наилазио сам на више разумевања...

Писац:- Несрећни родитељи, ко све није бољи од њих... Надам се да не бркаш разумевање са завођењем и ласкањем.

Јунак:- Свако ко ми је наклоњен већ ме је донекле освојио. Слаб сам, а то значи, неотпоран према ласки и повлађивању...

Писац:- Зависи за кога те придобија, за шта те осваја. Заборављаш да лаж ради за Сатану: она све окреће наглавце, разара устројство, наоко без видљивог разлога и без користи. И зло има свој идеализам, уме да буде широкогрудо. Лажући, човек гледа своја мала људска посла, а главни профитер је репати, заклет и мрзитељ истине и добра.

Јунак:- То је већ теологија, у томе се не сналазим најбоље, али знам једно: они који су ме најздружније упућивали ка добру у исто време су ме, можда нехотице и несвесно, терали на глуму и на лагање.

Писац:- Мислиш на родитеље?

Јунак:- Између осталог, и на њих...

Писац:- Неволњници. Хтели су да нас изведу на пут. Они су нам за све криви, а опет, правде ради, треба им признати и неке заслуге, што се међусобно поништава. На крају, као и обично, све дође на нулу.

Јунак:- Да су знали где је добар пут, себе би на њега извели. Испромашују све што започну, и онда би да се ваде преко потома-

ка.

Писац:- Морамо праштати, и заборављати...

Јунак:- Како да заборавим, кад ме стално подсећаш? Описујући мој живот између осме и петнаесте, држиш ме заробљеног у том раздобљу. Боље би било да говориш о ономе касније, што је само твоје...

Писац:- Ти си ми полазиште, ти си заметак мог живота, стална одскочна даска...

Јунак:- А чисто тво ја прича је занимљивија и поучнија, већ и због тога што си главнину века проживео у диктатури и неаслободи, кријући се и прилагођавајући много већој лажи од оне која влада у родитељском дому. Ја сам знао да ономе мора доћи крај, а ти увиђаш дадруштвеној лажи нема краја, и да га никад неће бити. Лажући одрасле, ја сам се унеколико и поигравао, док ви, одрасли, лажете дубље, преданије, кобније. Мени су се стварност и нестварност чиниле заменљиве, а код тебе је та граница непрекорачива. Шта је остало од среће којој си се, бар понекад, потајно, надао?

Писац:- А шта је остало од твог поигравања са оствареношћу?

Јунак:- Извесно осветничко задовољство: уносио сам збрку у ауторитарни поредак, повиривао сам у немогуће, њушкао сам слободу.

Писац:- Јадна је та слобода у коју нас гура принуда.

Јунак:- У непрестаном заметању разлога и трагова било је напетости и узбуђења. Оправдавао сам ситне прекршаје, заташкавао скитарања, водио сам читав један упоредни живот, у који нико није имао увида. Рекнем ли да сам прошао онуда куда нисам прошао, да сам срео онога кога нисам срео, већ сам пореметио основу на којој стоји стварни свет, унео опасну збрку у хронологију и логистику...

Писац:- Ако се добро сећам, хватала те је вртоглавица.

Јунак:- Ретко и увек накнадно, кад почнем размишљат. Док сам деловао, нисам имао времена. Кад лажеш, мораш водити рачуна о триста ситница: сваки корак, свака реч, све је важно, а то тражи велику усредсређеност, као кад прелазиш речни јаз скачући с камена на камен...

Писац:- Толики труд низашта.

Јунак:- Вредновање долази после, кад одрастеш и осврнеш се за собом у петнаестој гледаш како да наиђеш на крај са светом око себе.

Писац:-Као и у педесетој, само што сад тај свет не узимам озбиљно.

Јунак:- Зато што си и себе престао узимати озбиљно. Помирио си сеоним чега си се у почетку грозио, прихватио си неприхватљиво, признајеш то што је и како је.

Писац:- Ја и даље, с времена на време, покушавам *нешто друкче*, и то *друкче*, на крају, увек изиђе на *исти*. Човек не може побећи од себе, а у себи је непоправљив,

Јунак:- Нисам циљао тако високо, радио сам на ситно, од

данас до сутра...

Писац:- ... И одрадио важан део посла за мене, поставио си основу.

Јунак:- За живот или за писање?

Писац:- За једно и за друго, ја то не раздвајам. Наставио сам тамо где си ти, у шеснаестој – седамнаестој, стао. Ти си се батргао у стварном, ја у измишљеном, ти са стварима, ја са речима: то су две врсте погађања са истином, два начина да се она заташка и потисне и ублажи. И тамо и овамо мораш тактизирати, припремати споредне излазе, предвиђати одговоре на непријатна питања, служити се невероватностима која учвршћују климаву конструкцију.

Јунак:- Рекло би се да сам, лажући из невоље, савлађивао прве лекције списатељског заната, а ето, то ти није много користило, клониш се фикције.

Писац:- Окушавам се и у њој, онда кад морам. Са мером, са укусом, стидљиво. Лагању су, у писању, дали нека лепа имена, као што су *инвенција, начело игре, сиваралачка машинија, живоћодајна имагинација*...

Јунак:-Једно је слободна игра, друго борба за преживљавање.

Писац:- Све је борба за преживљавање,

Јунак:- Ти ипак измишљаш из доколице, из жеље за личним потврђивањем и стицањем имена. Ја сам онако како се лаже пред истражним судијом, на полицијском саслушању. У тој ситуацији мораш добро пазити шта си већ рекао, да се не увалиш у противречности.

Писац:- Сто одсто мој случај.

Јунак:- Последице су за тебе безболније: књижевни критичари не практикују телесно кажњавање. У најгорем случају, добићеш понеки прекор за „невештине и превиде у фабулирању“, а ја сам, кад би ме отац ухватио у лажи, добијао батине.

Писац:- Психолошки гледано, положај ти је био једнос-тавнији. Обмањивао си јаче од себе, што није грех. Лагао си за једнократну употребу. Ја бих да подвалим самом животу.

Јунак:- Било је досадно и понижавајуће. Кад се сетим, и данас ме хвата мука.

Писац:- *Моћници* управо то заслужују, да их варамо, кад год нам се укаже прилика. Они то изазивају, траже, захтевају од нас. То је једини језик који разумеју, обмањивање их усређује.

Јунак:- Лажући њих, ми и себи наносимо штету, оштећујемо душу. Лаж нагриза основе устројства.

Писац:- Зависи о којем се устројству ради. Оно њихово, насилничко, и треба разарати.

Јунак:- Али и наша истина, притом, трпи тешке губитке. Губи оријентацију.

Писац:- Не брини ти за истину, она је непобедива, уме да се притаји, да годинама ћутии чека, сто година, ако треба. Она је поуздана вредност, златна подлога постојања и општења, не можеш јој

тек тако, провидним замкама, наудити. Истина сасвим лепо може и без нас, ми не можемо без ње.

Јунак:- Без себе не можемо...

Писац:- А шта си, ако уопште јеси, ако ниси истина? Она је наш судија, исповедник, врховни надгледник свих наших поступака, речи и мисли.

Јунак:- Тако лако јој окрећемо леђа, чим искрсне и најмања тешкоћа.

Писац:-Понекад је замолимо да се да се не обазире на оно што чинимо и говоримо. Нјој је лакше него нама, она ће на крају сигурно победити, а нама, у међувремену, ваља и живети. Кад смо у великој неприлици, од голе истине обично нема користи. Она је добар стратег, а слаб тактичар. Кад смо у шкрипцу, лаж спремно прискаче у помоћ, не пита јеси ли у праву или у криву, она је безусловно на твојој страни. А истина поставља сслове.

Јунак:- Лаж пристаје на сваку будалаштину, па напослетку и нас направи будалама.

Писац:- Важно је, разумесе, водити рачуна о захтевима вероватноће. Све се може рећи, али није све прихватљиво.

Јунак:- Мислиш на опасност од претеривања?

Писац:- На њих , и не само на њих. Мера је унутрашњи регулатор истине, кад се она занемари све одлази дођавола. Већ мораш измишљати, чини то неприметно, опрезно, осигуравај се са сваке стране, иначе ћеш испасти клоун и циркузант и будаласта импровизатор. Дуго и пажљиво припремај сваки смелији потез, избегавај луде залете, да се не би оклизнуо и треснуо на земљу.

Јунак:- Тим, опрезнимпипањем и околишавањем не стиже се далеко.

Писац:- Смелост долази сама од себе, онда кад је неопходна, и ако је неопходна.

Јунак:- То је и које искуство. Кад си у шкрипцу, рекнеш прво што ти дође напамет, и онда гледаш како да то уклопиш, оправдаш, образложиш. Ублажујеш га или поштраваш, док не дође на своје место, док не достигне природност. Најбоље је, ако се има времена, сваку лаж дуго припремати проверавати је, у себи се преслишавати, предвиђати питања и замке... Укратко, мораш имати уверљиву причу.

Писац:- Уверљивост, да: да би прошла, да би успела, лаж прихвата критеријуме истине. Мораш отворити четворе очи, и опет ти се деси понеки превид, остане покоја шупљина, пошто послујеш у вештачким условима...

Јунак:- И онда мораш што пре запушити пукотину, извести неку акробатску тачку,начинити смео заокрет. Нема лудорија која се, вештим подешавањем околности и додавањем прикладних појединости, не да укротити и усадити у живо ткиво приче. Те, смеле интервенције доносе додатни прилив енергије, попуњавањем шупљина прича се богати и снажи.

Писац:- Чини ми се да смо избили у поље пуне сагласности,

иако говоримо о различитим искуствима: ти о животном, ја о списатељском. И твоја и моја игра могућне су захваљујући чињеници да је стварни свет устројен насумце, да се држи као сплет невероватних произвољности: све је у њему могућно већ и зато што нам је дошло на ум. Стварност се не дазбунити никаквом лажи, пошто је и сама невероватна и немогућа.

Јунак:- А ипак одбацује такозване пресне лажи...

Писац:- Пролазе и оне, ако их подуже држиш у рукама, док их не загрејеш и не уобличиш.

Јунак:- Измишљотина у коју и сам поверујеш готово да се не разликује од истине.

Писац:-И у причању, и у писању, постоје извесна ограничења и необилазни захтеви. Мораш водити рачуна о усаглашавању времена и места, о географским и климатским околностима, и свакојаким ситницама. Кад убациш живописну појединост или речиту ситницу, ствар живне, а оно што се климало добије чврстину. Најлепши мостови су они изграђени изнад провалија. Ако не уживаш у причању, боље ћути.

Јунак:- Па и у мом причању, у измишљању од невоље, било је тренутака дивљег, стваралачког задовољства. Радост коју доноси подваљивање не траје дуго, њу замењујњ стид, и гађење над собом.

Писац:- Управо зато што лаж нема сопственог бића, она постоји као имитација у додворавању истини. Има лажи које безочно насрћу наистину: иза њих неизоставно стоји оружана сила, власт или новац, као што има и оних који су саме себи циљ.

Јунак:- Мислиш на митоманију?

Писац:- Митоман измишља из љубави према измишљању, он је писац несвестан свог талента, или равнодушан према књижевној слави.

Јунак:- Измишљајући, ми из једног, другог или трећег разлога настојимо да поправимо стварност, која није света ни безусловно истинита. Програм, уграђен у нас с рођењем, није узвишено служење истини, него опстајање, преживање по сваку цену. Услове и цену опстајања одређују силе на које немамо никаквог утицаја. Нисам слободан, дакле, већ сам у лажи. Лаж је моја немоћна, жалосна истина.

Писац:- Душу не можемо преварити, она све види и све зна.

Јунак:- Шта јој вреди, кад нема снаге да се одупре. Из увиђавности према нашем невеселом положају она се крије, прави се да не постоји, да не види.

Писац:- Исувише нам је стало до добре слике о себи.

Јунак:- Како се узме. Ја нисам измишљао само одбране, него и оптужбе. Преувеличавао сам своје кривице...

Писац:- Не можеш рећи да си се у детињству досађивао.

Јунак:- Црна је то забава.

Писац:- Тражимо ослонац, нешто за шта бисмо се ухватили.

Јунак:- Ослонац је у истини, а сви путеви ка њој су затворени.

Писац:- Невоља је што слаби уопште имају неку представу

о истини. Она није за њих, она хоће храбро и јаке. Нама, слабина, нама је добра и лаж, која је нижи, примењени облик истине. Постојање и са њом добија замаха.

Јунак:- Хоћеш рећи да између лаж и истине нема разлике?

Писац:- Хватамо се онога што нам је под руком, последице принудног избора осећају се много касније. Читав народ се, тако, понекад нађе на беспућу: знак да је предуго себе обмањивао.

Јунак:- Ја сам своју неман пратио из дана у дан, из сата у сат. А и ти си, после, наставио.

Писац:- Па опет се не разумемо до краја.

Јунак:- Друкчији су нам приступи, други циљеви. Теби је лаж помоћно средство, а код мене је она, по сили понављања, прелазила у циљ. Говорио сам како сам морао, како су не околности терале, и притом осећао како себе оштећујем. Лјудске очи свњ виде, виде више од онога што је пристојно и подношљиво. Лажеш да би избегао срамоту, и лажући, све се више разоткриваш и брукаш.

Писац:- Искрен си, а то је већ добитак за истину.

Јунак:- И искреност зна бити неискрена – каткад се појављује као нарочити облик подлаштва, као врховно, најпоганије лукавство. Оно, кад се неко исповеда да би те обмануо.

Писац:- Чим се мучимо са оваквим питањима, значи да нисмо чисти подлаци.

Јунак:- Ми смо морално осетљива створења, дакле, гадови који се муче. Морална осетљивост пуца на високо, она много обећава, а кад загусти, мудро се повлачи са попршта.

Писац:- Битно је да нисмо заборављени на постојање истине. Повремено смо чак и живели са њом. Она нам је остала као лепа заједничка успомена...

Јунак:- То је твој део живота, наставак приче, ту се ја појављујем као објекат описивања. Моја истина је остала дубоко у мени, да се храни сама собом, и да се стврдњава у непробојбу срж. Твоја је, ваљда нешто активнија, живља?

Писац:- Осетим је, на махове, у себи, као мајка плод у утроби. Не да се, још се нечему нада, живи јој се...

Јунак:- Па и ти си жив онолико колико је у себи осећаш.

Писац:- Превише мудрујемо. Мислимо у крајностима, а живот се одржава захваљујући средњим решењима.

Јунак:- Док сам био истински жив, живео сам за тебе, потурао сам леђа за тебе, скупљао горки мед твога искуства. Немам куда из свога и твога детињства, а ти си већ почео откривати погодности поковања законима...

Писац:- Уморан сам, и од тебе, и од себе... Како да овај запис?

Јунак:- Можда: *Похвала истини из усја два лажова.*

Писац:- Сократовски дијалог, такорећи...

Љубомир ЗУКОВИЋ

НАРОДНЕ ПЕСМЕ О СРПСКИМ БОГОМОЉАМА

Вук је у првој својој *Пјеснарици* епске народне песме назвао *мужеским*, а у другој, свега годину дана касније, уз одредницу *различне мужеске пјесне*, за исту врсту употребљава и назив *јуначке*. Тим називом ће се у каснијим издањима једино и користити да означи песме које ми данас, готово искључиво, називамо *ејским*. Треба одмах истаћи да се одредница јуначка уз народну песму није искључиво односила на њен садржај, већ, готово у истој мери, на начин певања, односно казивања, мада је и то пресудно зависило од садржаја песме, али, наравно, и од карактера стиха. С тим у вези Вук каже: “Овде, осим љубавни и њежни пјесана, које се женским гласом пјевају, имају неке ... које се мужевеним, познатим српским гласом, уз гусле пјевају и које у себи као неке повијести садржавају”. Наравно, Вук ће касније, захваљујући новим сазнањима, овај свој став, нарочито о певању женских песама, у извесној мери кориговати; но то за тему којом се овде бавим и није толико важно. У сваком случају, у контексту о коме је овде било речи, израз *јуначка пјесма* много више треба узимати у значењу јуначка, него ратничка, односно борбена, а Вук је одредници *јуначка* уз ову врсту песама остао веран највише због тога што је настојао да избегне употребу стране речи *ејска*. Коначно, чини се сасвим извесним да је у прошлости и сам српски народ овим одредницама, *јуначке* и *женске*, обележавао две основне врсте својих песама. Нјему су појмови епска и лирска песма били сасвим непознати.

Да јуначке народне песме, како их је звао Вук, нису обавезно и ратничке, то јес да у њима није обавезно реч о јуначким подвизима и прегнућима, сведочи, уз остало, и круг песама у којима је реч о богомољама, њиховој градњи или, пак, рушењу. То је и тема овог рада. Заправо, у њему ће, првенствено, бити речи о задужбинама, богомољама и другим грађевинама, које се подижу за душу, у име жеље и наде да се тим чином могу окајати овоземаљски грехови и на ономе свету ухватити души боље место. Тако у Вуковим двома варијантама, једној забележеној према казивању слепо Степаније, а другој, за десет стихова дужи, али и врло блиској варијанти од слепог

певача Филипа Вишњића, најмлађи Немањин син, Растко, отклања сваку сумњу *господе ришћанске* да је његов отац “расковао благо на наджаке и на буздоване и добријем коњ’ма на ратове”, и још уз то: “на сабље” и “на бојна копља”. Он, заправо, одлучно тврди да Немања силно своје благо није потрошио у војне сврхе. То би-судећи по оштрини и заједљивости Савиног одговора онима који су били склони да у тако нешто поверују: “Не лудујте, господе ришћанска!” - био неразуман чин, бар онолико колико је то неправедна оптужба Немање од стране те исте господе.

И у једној и у другој варијанти Сави је веома стало до тога да господи докаже како је силно благо, “седам кула гроша и дука-та”, потрошено за “млоге задужбине”, у првом реду манастире. Према Степанијиној варијанти то су: “Б’јел Виландар на сред горе Свете”, Студеница “на Влаху Староме” и *Миљешевка* “на Херцеговини”. Вишњић је, осим поменутих, у својој варијанти додао још десет цркава и манастира, а међу њима су “Довоља близу Горе Црне” и *Тројица* “надомак таслидже, украј воде украј Ћиотине”. Благом се, очигледно, располагао мудро и одговорно, јер је и након градње толиког броја задужбина део потрошен “зиданући по калу калдрме и градећи по води ћуприје”, те најпосле - “дијелећи кљасту и слијепу”. Вишњић је у својој песми, вероватно, навео готово све манастире чије је славске саборе посећивао с гулама у рукама, мање - више, као професионални певач.

Накаон овако убедљивог доказа да Немања своје благо није потрошио улудо, то јест у ратне сврхе, већ за узвишеније, духовне циљеве и намене, нарогушеној господи није остало ништа друго него да “у глас” кликне: “Бе аферим, Немањићу Саво!” и то прво зато што “имасте седам кула блага”, па онда и зато што “знадосте управити благом”, односно: наћи толиком благу праву, задушну и дуговечну, намену. Зато су од те исте господе и заслужили признање и благослов:

“Што носили, свијетло вам било!
Што родили, све вам свето било!”

Следи певачев коментар из угла познијих збивања и његовог сазнања о улози династије Немањића у српској историји:

И што рече господа ришћанска
на састанку код бијеле цркве,
штогод рекли, код Бога се стекло.

Песма, између осталог, показује да је народ осуђивао свако неразумно, без мере и смисла, трошење блага, а одобравао оно које води рачуна о духовности и народној користи. Песма је, очигледно, првобитно настала у црквеним круговима, којима су, на одређен начин, била блиска и слепа чељад.

Није градњу свих манастира, без обзира на то ко је задужбинар и ктитор, пратило одобравање и народни благослов. Напротив, понекад је њихова градња била праћена негодовањем и клетвом, пре свега оних који су најнепосредније учествовали у тој градњи. Најизразити пример за то је песма *Зиданье Раванице*, чија је варијанта *Ойейи зиданье Раванице* више него дупло дужа. И у јед-

ној и у другој песми реч је о намери кнеза Лазара да, по угледу на своју тазбину, Немањиће, и он себи подигне достојну задужбину. Та његова намера, у првој варијанти подстакнута жељом кнегиње Милице, наилази на опште одобравање и подршку српске господе, поређане око кнежеве славске трпезе “по господству и по старјешинству”. Нјегову намеру да себи сагради задужбину одобрава и Милош Обилић, који, однекуд, “сједи доле у дно софре”, али, за разлику од оних који су нашли начина да се господару приближе знатно више од њега, он не одобрава његову намеру да цркви *удар* “темељ од олова”, платна “од сребра бијела”, да је покрије “жеженијем златом”, подниже “дробнијем бисером”, а попуни “драгијем камењем”, јер ће - Милош то и зна и усуђује се да кнезу каже - настанути *пошљедње вријеме*, па ће се сва та раскош окренути против разметљивог задужбинара и његових поданика, а сасвим ће добро послужити освајачу за његове опаке намере. Од тога би, наравно, зависио и однос потомства према задужбинару, који би се, уместо благослова и захвалности, могао претворити у осуду и проклетство. Била би то, дакле, сасвим промашена инвестиција.

Лазарево разметљиво зарицање да ће његова задужбина раскошношћу надмашити задужбине свих предходника посебно је истакнуто у другој варијанти стихом: “Нек се сјаје, нек се моје знаје!” То што зна Милош Обилић, зна, највјероватније, и остала српска господа, али се она не усуђује да противуречи моћном господару чак ни онда кад за то постоје сви разлози. А да је то често погубно, сведочи и народна мудрост: Довољно је слегнути раменима, па помоћи зло. Зато не слезимо раменима пред недоличним работама, јер на тај начин постајемо учесницима у њима. Народ, у чије се име овде испрсио Милош Обилић, и инче не може да разуме, а још мање да одобри разметљиво надгорњавање у раскоши нарочито онда кад би се и средства и снаге морале усмерити на много задушније његове потребе. И Старина Новак некако би Јерини разумео и чак *опростио* зидање града Смедерева, али не може ни да разуме ни да опрости то што је након тога осiona деспотица ударила да “позлаћује врата и пенджере”. Претеран луксуз је увек био знак не само кратке памети него и сумњивог укуса. По томе је овим песмама слична и она под насловом *Зидање Манасије* (Вук, ВИ, 28) јер и ту ктитор, опет је реч о кнезу Лазару, заповеда неимару:

“Прави цркву што год лепшу можеш:
на лепоту, да је лепше нема,
на висину, да је више нема”.

На крају се све претворило у снажан повод Петру неимару да сујетног и окрутног задужбинара љуто прокуне :

“Турци твоје преотели царство,
покварили красну Манасију,
кроз њу Турци коње провађали”.

Увек је била најтежа она клетва која, као у овом случају, у подједнакој мери погађа и онога ко је изриче и онога коме је упућена.

У обе варијанте песме *Зидање Раванице* кнез, односно цар

Лазар, уважи Милошеве разлоге и одустане од првобитне намере да се са предходницима на српском престолу надмеће у раскоши и грандиозности, али се само у другој варијанти говори и о непосредној градњи цркве коју изводи неимар Раде са хиљаду радника. За настојника је одређен кнежев таст Југ-Богдан, а синови његови требало је да се старају о ићу и пићу. Нажалост, они тај посао обављају нечасно: пре свега, на штету радника, али и задужбинара, јер не поштују његове препоруке и племените намере. Радничка дневница је вишеструко нижа од оне коју је цар одредио, а не светкују се ни светац ни петак, па “ни Илија који громом бије, ни Марија која муњом пали”. Не треба се онда нимало чудити неимару који говори цару:

“Ја не градим цркву Раваницу,
него нашу проклету тамницу”.

Зато је народ најрадије истицао и славио оне задужбинаре који су задужбине подизали, како се то у једној песми лепо каже, “о свом лебу и о своме благу, а без суза, без сиротињскије”.

Рекао бих да је овим исказан став оних који су, уз скромну, или никакву награду, најнепосредније учествовали у градњи задужбина.

Народу је, очигледно, било јасно да и најплеменитија намера може очас да се претвори у своју супротност, јер је пут од замишљене до учињене дуг и пун искушења. Поука ових песама је да не треба ићи преко граница својих могућности, па чак ни до саме границе тих могућности, и то нарочито онда кад је човек у прилици да сам одмерава оно што жели и може, јер је он управо тада у највећим искушењима, према томе, и опасностима да погреша и да сам за то сноси кривицу. Зато Милош и опомиње цара да не искушава судбину без обзира на то што је свима присутним извесно, а што му и он сам признаје: “Можеш, царе, и у руци ти је”.

Наравно, величина и раскош цркава и манастира били су знаци моћи и престижа не само њихових ктитора већ и народа из којих су они потицали. То је дошло до пуног изражаја у народној песми *Милош у Латинима*, према којој Латини пребацују Милошу Обилићу да Срби немају “таковијех цркви” каква је њихова црква *Димитрија*. Милош им замери што, и поред све своје латинске мудрости, зборе *лудо* и, након што наброји све знаменитије српске манастире, опклади се са разметљивим домаћинима да ће он цркву којом се хвале *препурићи* “а из руке тешким буздованом”. Нјему ће то, наравно, поћи за руком, али је предходно осетио потребу да се цркви смерно поклони и замолио је да му опрости што тако нешто богохулно чини.

Зато казна због оваквог његовог поступка и неће стићи Милоша него оне који су подцењивали и њега и његов народ, и навели га да се од тога брани на недоличан начин.

Подизањем задужбина настојало се заслужити што боље место души на ономе свету, јер су се тиме, као прихватљивим видом покорне, између осталог, окајавали овоземаљски грехови и тако угађало Богу. То управо чини и Марко Краљевић у песми *Марко*

Краљевић и кћи краља арајскога. На мајчино питање зашто гради многе задужбине, највећи јунак српске народне епике испричаће како је и зашто “Богу згријешо”, а истовремено и “велико благо задобио”, па сад, настојећи да тај грех окаје, гради “млоге задужбине”. Његов грех, због кога га је и Гете без милости осуђивао, а Перо Слијепчевић успешно бранио, мада је и сам морао признати да је у овој песми наш јунак “загрдио”, певач је настојао да ублажи околношћу да се грешник каје и да чини покору.

Марко је и иначе узоран хришћанин, а оружјем се служи само зато што му друкчије не може бити у свету препуном насиља, неправде и подвала свакојаке врсте. Након дугог ратовања “на арапској љутој покрајини”, пре него што крене у Костур да спере срамоту коју му је, у његовом одсуству, нанео Мина од Костура,

Марко оде Светој гори славној,
причести се и исповиједи се,
јер је млогу крвцу учинио.

Најопеванији јунак наше народне епике умире усамљен на врху Урвине планине “ја од Бога од старог крвника”, а благо које се при њему задесило распоређује овако: један ћемер ономе ко га сахрани, “други ћемер нек се цркве красе”, а “трећи ћемер кљасту и слијепу, нек слијепи по свијету ходе, нек пјевају и спомињу Марка”. Филип Вишњић ни у овој песми није пропустио прилику да се, и то по два основа, пријави као један од наследника и Марковог блага, уз пуну свест да испуњава све услове за то.

У песми *Зидане Девича* (Вук, У1, 29) подизање манастира се препоручује као вид наследне покорности, то јест окајавање грехова које су починили преци. Конкретно: то се препоручује Ђурђу Смедеревцу због тога што је његов отац, Вук Бранковић, издао Србе на Косову. Неокајани грех не застарјева, већ се преноси с колена на колена све док се потомци искрено не покају и не исповеда, као што је то учинио Ђурађ у овој песми. Други део песме *Зидане Девича* се готово у свему подударно са много познатијом Вишњићевом песмом *Свети Саво и Хасан-паша*. У другом делу песме о подизању Девича реч је о покушају Турског насилника везира Ђуприлића да српску богомољу претвори у джамiju, претњи да ће монаху Јанићију извадити очи, одсећи руке и најпосле, суновратити га “низ кршне стијене”. Нешто слично намерава да уради Хасан-паша са *Миљешевком* црквом и моштима Светог Саве у песми *Свети Саво и Хасан-паша*:

“Слуго моја, Туре Дилавере!
Ти повади моју бритку ђорду,
која с’јече сваку амајлију,
исијечи влашког светитеља!”

На срећу ниједном ни другом насилнику не полази за руком да оскрнави српску светињу, јер се неразумној људској сили и охолости супроставила моћ хришћанског Бога и његових угодника. У песми *Свети Саво и Хасан-паша* то се чак дешава упркос околностима да је страдање цркве *Миљешевке* најавио сан ђака самоука, и то “у суботу у очи неђеље”, да је сан протумачио главом игуман манастира, те, најпосле, да се предсказање сна у нашим народним песмама, по

правилу, остварује. Овде се то није десило, јер су му супродстављене моћи српских светитеља и светиња. Као да се овим хтело потврдити оно што у народним песмама редовно прати казивање сна: *Сан је лажа, а Боџ је истина!* И ови примери потврђују да су људи блиски цркви дали значајан допринос и настајању и опстајању наше народне епике.

Скренућу пажњу још на једну необичну појединост из ове песме, јер сам уверен да она то заслужује. Кад је игуман *Миљешевке* цркве угледао самоуче-ђаче како цвили “цркви на капији”, упитао га је за разлог. То његово епски развијено питање, претпоставке могућег одговора на њега, заједно са одговором сањача који не уважава ни једну игуманову претпоставку, твори једну ретку и изузетно лепу врсту словенске антитезе. То ипак није главни разлог што скрећем пажњу на те стихове. Прави је разлог оно како је игуман прокоментарисао сваку од три своје претпоставке за могући разлог сањачевих суза и цвилења. -”Остави је, не научио је!” гласи коментар уз претпоставку да сањач цвили због тога што му је “књига омрзнула”. Клетвом: “Иди мајци, ти је не видио!” пропраћена је претпоставка да сањач можда цвили зато што му је “на ум пала мајка”. Трећу своју претпоставку игуман није пропраћено клетвом већ усрдним благословом:

“Ако ли се хоћеш оженити,
жен’ се, синко, у добри час било!
И ја ћу ти ашлук поклонити,
а благослов на теб’ оставити:
Еда Бог да, лијеп пород имо:
двје шћери и четри сина”.

Није ли порука ових стихова да у животу људи постоји нешто што је први услов за све остало, и за настајање и за опстајање, што, према томе, никако не може бити грех па стога ни заслуживати клетву, већ само благослов. Ово је још једна несумњива умна и морална врлина певача песме *Свети Саво и Хасан-џаши*, слепог гуслара Филипа Вишњића.

Српски је народ посебно неговао представу о величини и раскошном сјају манастира Хиландара у Светој Гори. Томе су доприносили: његова повезаност са животима и судбином наших светитеља Саве и Симеона, место на коме је манастир подигнут и чињеница да је обичан народ представу о њему стварао на основу прича. Зато његово кубе “сја међу градовима, к’а Даница међу звијездама”. На кубету је златни барјак, а под барјаком спава змај окренут главом према Стамболу, “те он живе Турке прождираще”. Народ је веровао да једино тако и може заштитити своју светињу од сталне и опаке намере турског султана:

да потурчи пребијелу цркву,
да у по ње огради цамију,
а у по ње пандурицу кулу,
да пандури из ње од кавурах.

Акције исламских завојевача, рушење и скрнављењење хришћанских светиња, често су биле усмерене према заједничким

верским средиштима православног света, Јерусалиму и Цариграду. У позадини свих тих њихових насртаја била је једна трајна и упорна жеља и намера:

“Како би смо земљу потурчили,
да не има вјере свакојаке,
да немамо међу собом кавге.”

За тај се циљ, по правилу, настојао придобити сам врх црквене власти, патријарх главом, а потом, уз његову помоћ и благослов, желело се и настојало све у једну веру обући. У то време - мухамеданску, наравно. Свакоме је допуштено да слободно суди о томе колико су се, у међувремену, ствари и односи у том погледу изменили. Лично мислим да много нису. Наша је несрећа што смо се “на злу мјесту придесили”, па сва та трвења и притиске осећамо мимо друге и од њих трпимо највећу могућу штету. Све то знамо, али канда не знамо оно главно: како се од тога заштитити и пронаћи излаз из невоља у које, с времена на време, западамо.

Томислав БЕКИЋ

ПРИПОВЕДАЧКО ДЕЛО ЈОХАНЕСА ВАЈДЕНХАЈМА

Међу савременим немачким књижевним ствараоцима старије генерације издваја се група приповедача чије се стваралаштво одликује изразитом регионалношћу, будући да су њихова дела, и тематиком и мотивима, преваходно везана за њихово завичајно подручје. У том погледу се посебно истичу писци који су стицајем историјских прилика напустили своју завичајну постојбину, па је она постала и остала основно извориште инспирације за њихово књижевно стваралаштво. За нас је посебно занимљиво књижевно стваралаштво немачких писаца друге половине 20. века који су потекли из нашег поднебља, међу којима се својим вредним остварењима истичу Јоханес Вајденхајм (Johannes Weidenheim), Франц Хутерер (Franz Hutterer, 1925-2002) и Франц Бал (Franz Bahl, 1926), од којих је Јоханес Вајденхајм, својеврстан хроничар Врбаса, најплоднији и за нас најзанимљивији.

Јоханес Вајденхајм, заправо Ладислаус Јоханес Јакоб Шмид (Ladislau Johannes Jakob Schmidt), родио се 1918. године у Бачкој Тополи, а школовао се у Врбасу, где је завршио Немачку учитељску школу. И он се, као и већина његових сународника из наших крајева, после Другог светског рата, обрео у Немачкој, постојбини својих предака, који су пре готово два столећа дошли у подунавске крајеве да својом радиношћу и предузимљивошћу, заједно са осталим живљем који су ту затекли, оплемене и културно уздигну у оно време пушта и готово ненастањена пространства панонске равнице.

Све до педесетих година, Јоханес Вајденхајм се бавио различитим пословима; између осталог је до 1952. године радио као учитељ, а од 1955. до 1973. био је уредник келнског гласила Блаттер фур деутсхе унд интернационале Политик, да би се потом посветио књижевном раду; огледао се готово у свим видовима књижевног стваралаштва, дакле у лирици, драматици и епици, али је, нема сумње, своја најбоља остварења дао у прози. Уз то је деловао и као веома плодан посредник између наше и немачке културе, пошто је као одличан зналац нашег језика превео низ дела из наше књижевности. Између осталих превео је дела Ива Андрића,

Михаила Лалића, Ериха Коша, Миодрага Булатовића, Јаре Рибникар, Младена Ољаче и др.

Као приповедач, Јоханес Вајденхајм објавио је више романа, међу којима се истичу *Калемеџдан* (*Kalemegdan*, 1948), *Турски оченаш* (*Das turkise Vaterunser*, 1955), *Суспети или састајаљниште с оне стране кривице* (*Treffpunkt jenseits der Schuld*, 1956), *Човече, какво време или бува у немачкој бунди* (*Mensch was fur eine Zeit oder eine Laus im deutschen Pelz*, 1968) и његово најбоље дело *Повраћак у Мареџи* (*Heimkehr nach Maresi*, 1994), као и десетак већих и мањих приповедака, од којих су на посебно добар пријем наишле *Леиња светиговина у Мареџију* (*Ein Sommerfest in Maresi*, 1956), *Мареџијана* (*Maresiana*, 1960) и *Панонска новела. Живојина џовести Каттарине Д.* (*Pannonische Novelle. Lebenslauf der Katharina D.*, 1963, 1991). У једом од својих последњих објављених дела *Мареџи. Једно гејшњство у једном џодунавско-швајском селу* (*Maresi. Eine kindheit in einem donauschwabischen Dorf*, 1999), аутобиографији у којој се преплићу сећања на један ишчезли свет и особена литераризација у сећању задржаних карактеристичних појава и људи из детињства. Ј. Вајденхајм се још једном, као у некој врсти полагања рачуна, враћа оном свету и поднебљу који чине окосницу целокупног његовог дела.

У коликој мери је Ј. Вајденхајм остао везан за свој завичај, посебно за Врбас, показује и чињеница да је своје књижевно име под којим је објавио сва своја дела сачинио по месту Врбас, с тим што га је превео на немачки - *Weide* (*врба*) - и спојио с речју - *Heim* (*дом*), те је тако настало његово уметничко (а потом и грађанско) име - *Weidenheim*. У једном од својих интервјуа Ј. Вајденхајм је на упечатљив начин окарактерисао своје књижевно стваралаштво, указујући при томе на побуде и тематику својих књижевних прегнућа, па између осталог каже:

Једна од изворних џобуда и џодстирека за моје џриче, које џишем џоџово џедесети џодина, јести неџтољива чежња за завичајем, за Панонијом. Тиме је већ речено да се ради о чежњи за нечим иџто зајраво никад није џостиојало. Јер, никада није било државе, а камо ли местџа џо имену Панонија. А иџакје (или можда баи збоџ џоџа) Панонија за мене једна силна, џросирана, џродуктивна реакностџ, која се одликује живојиношћу и снаџом једноџ сна. Али да би ову ширину и џо џројстиранствџ свео на једну џачку, (боље речено: да се не бих изџубио у џом бескрајном џанонском џросиору и џросиранствџу), ја сам џо џросиранствџ редуковао на име Мареџи. Класична дефиниција романа џласи; роман џреба да џрикаже оишће у џособном. Код мене и за мене џо џособно џомоћу којеџ џокушавам и насџојим да џрикажсем оно оишће џиа своје џие и оно џласи МАРЕџИ. При џоде ми је као модел џослужџо моје завичајно местџо Врбас у средњој Бачкој, само иџто џо не џреба схваишћи џревише буквално.

У сећању немачког публицисте и писца Франца Хутерера (Franz Hutterer), који такође потиче из војвођанског поднебља

(родом из Футога, а у Врбасу завршио Учитељску школу), тај Врбас са својим руралним и урбаним обележјима (фабрикама, велетрговинама, штампаријом, занатлијама), у коме су се говорила три језика (српски, немачки и мађарски), а уз то је у радобљу између два светска рата постао један од културних центара бачких Немаца, изгледа овако:

Врбас, једна мала варош њуна гимназијалаца, ђрејарандиста, школараца, њихових учитеља и професора, са својим касином, корзом, црквама разних верских заједница, са Каналом и староврбашкџи парком, са својом вишејезичношћу, за коју немачки школски центри баш нису много марили, вршио је снажан утицај на млади швајцски нарашћај којије махом долазио из околних села.

Тај Врбас, та маловарошка средина са свим својим карактеристичним особинама, постаје у приповедачком делу Јоханеса Вајденхајма Марези и својеврстан литерарни топос. Врбас - Марези је окосница, исходиште и упориште приповедачког умећа Јоханеса Вајденхајма, који, несклон експериментисању, верује у делотворност традиционалне приповедачке технике, односно приче као такве, те у својим анегдотским и новелистичким приповедачким остварењима уобличава један упечатљив и јединствени свет који своје упориште има у реалности, а ипак није пуки приказ тог света. Јер, Марези је до у најситније детаље уобличен по Вајденхајмовом завичајном месту Врбасу, који у његовом приповедачком делу израста у особени културни и социјални простор, за који се не би могло рећи да је био хомоген, али је ипак био један мање-више уравнотежен простор у коме се одвијао живот разних националних, етничких и верских групација, што је целом том подручју и дало особену боју, али на свој начин и одредило његов судбински ток. Међутим, из перспективе Јоханеса Вајденхајма, та како-тако остварена равнотежа увек је угрожавана онда када би одређене националне и политичке снаге извана настојале да остваре свој утицај и угрозе историјски стасалу свест о мултиетничкој регионалној припадности. Отуда се тај панонски свет, приказан посредством једне сеоске - маловарошке средине, не предочава као у себе затворен свет, обележен тупошћу, затуцаношћу и ускогрудношћу, што је управо у историји књижевности карактеристично за познату завичајну књижевност, него се доима као неки недодирљиви свет који по сваку цену треба сачувати и одржати. При томе Јоханес Вајденхајм, природно, тежиште ставља на швапски живаљ и његов начин живота са свим његовим “етнографским” обележјима и особеностима, али не наступа као његов бранитељ, већ на уверљив начин у слику тог света укључује и особености и вредности оних “других”.

Из тог од самог почетка веома промишљено утемељеног приповедачког опуса, на чијем почетку стоји роман Калемегдан (1948), који већ својим насловом указује на то да се радња одвија у Београду, издвајају се три дела - роман Сусрет или састајалиште с

оне стране кривице (1956), приповетка Панонска новела (1963, 1991) и роман Повратак у Марези (1994) - који тематски и идејно чине једну комплексну целину и својеврсну хронику Врбаса - Марезија.

Роман Сусрет или састајалиште с оне стране кривице, састављен из три дела или три приповедачке целине, представља неку врсту увертире у разгранату причу о Марезију и његовим житељима. У једној кафани у Немачкој, дакле тако рећи на неутралном терену, сусрећу се тројица протагониста, који, сваки из свог угла, излажу своје виђење трагичних збивања у Врбасу крајем 1944. године. У првој причи испричана је трагична судбина нараторовог стрица Ханса Дафеа, која је парадигматична за страдање немачког живља који није хтео да напусти свој завичај и да се са осталима врати у своју стару постојбину. У другој причи Марко Јастрогонац, који се послом нашао у Немачкој, својим казивањем оживљава сећања из 1934-35. године, када су националсоцијалистичке идеје нашле одјека па самим тим и следбенике и поборнике међу житељима Марезија, а што ће посебно доћи до изражаја приликом обележавања и прославе 150 година од оснивања места, које ће се претворити у националистичко славље у духу Великонемачког Рајха. Трећом причом, излаже је стари Јеврејин Хоровиц, који је преживео пакао Аушвица, наратор као да жели да премости радикално супротстављене позиције у прве две приче. Јер, стари Ховориц не говори о свом страдању него излаже дирљиву и помало сентименталну причу о љубави између Србина Јосипа Топалице и Немице Софије Молтер, која ће се, после низа драматичних перипетија, реализовати тек када обоје буду напустили свој завичај и започели нов живот у Немачкој, што као завршетак делује доста натегнуто.

Можда је најбоље Вајденхајмово приповедачко дело Панонска новела. Животна повест Катарине Д, које се не само због своје дужине него и своје сложене структуре доима као омањи, али веома свесно структурисани роман. То је повест о животу једне немачке сељанке из Марезија од рођења све до смрти. С обзиром на то да је прича стављена у оквире једне породице она делује и као својеврстан породични роман са трагичним исходом нестанка целе једне породице; а пошто је прича стављена у одређени временски и социјални оквир, могло би се рећи да је она и својеврсни друштвени роман са израженим елементима психолошког вајања личности. Средишњи лик Катарина Делхас, рођена Корел, целом својом судбином, захваљујући ауторовом приповедачком умећу, постаје нека врста парадигме страдања целог једног народа. Рођена у време када се прослављала хиљадугодишњица Угарске и када се чинило “да је свет још у реду”, и када је за Немце била Кати, за Мађаре Каталин, за Србе Ката, она ће у свом тегобном и страдалничком животу изгубити све - синове, имање, завичај, и завршити свој живот 1962. године у избегличком смештају крај Беча, у којем ће у самртном часу свести своје рачуне са “Богом и људима”.

Док је ова опсежна приповетка усредсређена на судбину једног лика уз који додуше иде цела једна галерија других

упечатљивих ликова, роман Повратак у марези својеврсна је хроника о Врбасу - Марезију, у којој се испреплићу судбине више породица, више етникума и неколико временских равни. Мало место Марези, по својој величини и саставу између села и града, место је збивања кроз која се рефлектују социјална, политичка и друштвена кретања једног променама бременитог времена које ће одредити судбину људи, без обзира на њихову националну, етничку и верску припадност. Колико год да су за познаваоца Врбаса препознатљиви моменти из непосредне стварности као што су одређени ликови и одређена топографска обележја, као отприлике у Буденброковима Томаса Мана, који јесу прича, хроника о Либеку, али и више од тога, тако и роман Повратак у Марези није само прича о Врбасу него и много више од тога, будући да, као сва велика уметничка остварења, својим значењем увелико надилази одређена локална обележја и поприма опште универзално значење. Овим својим романом, који представља круну једног богатог приповедачког стваралаштва, Јоханес Вајденхајм је Врбас као литерарни топос под називом Марези увео у литературу. Можда није претерано рећи да је овим својим делом Јоханес Вајденхајм дао роман којим је на упечатљив приповедачки начин обрадио један сегмент проблематике овог поднебља.

У својим романима и приповеткама Јоханес Вајденхајм је на објективан начин, не стајући ни на чију страну, показао сву драматичност, као и трагичност живљења на овим просторима, па је тако приказ једног конкретног простора, захваљујући његовом приповедачком умећу, израстао у литерарни топос МАРЕЗИ који, и поред свих својих локалних обележја, садржи одређене универзалне поруке.

Захваљујући до сада објављеним преводима, Јоханес Вајденхајм је, мада сразмерно касно, привукао пажњу како наше читалачке публике тако и књижевне критике. Наиме, до сада је роман Повратак у Марези објављен два пута - 1999. (Кровови, Сремски Карловци) и 2002. (Слово, Врбас), а пре тога је објављен омањи избор приповедака Приче из Марезија, Нови Сад 2001. године.

Јоханес Вајденхајм, на жалост, није доживео да још једном види свој завичајни Врбас, као што није стигао да види врбашко издање свог романа Повратак у Марези. Врбас му се за то његово дело два пута одужио: први пут свечаном промоцијом у Гимназији, 5. маја 2000. године, и други пут у Ликовној галерији Дома културе, 14. јуна 2002. године. У том тренутку нико од присутних није знао да Јоханес Вајденхајм више није био међу живима - умро је 8. јуна 2002. године. Једним планираним већим избором приповедака Јоханеса Вајденхајма Врбас би се на најлепши начин још једном одужио овом свом писцу, који је целокупно своје дело и засновао на мотивима и темама који су неразлучиво повезани са Врбасом.

Драгица С. ИВАНОВИЋ

ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ У ПОЕЗИЈИ
БРАНКА МИЉКОВИЋА

У Миљковићевим стиховима неретко можемо срести реминисценције, које нас наводе да евоцирамо књижевну прошлост, савим блиску или веома удаљену, свеједно. Оне нас воде ка миту о Орфеју, Хомеровој *Одисеји*, Библији, *Еју о Гилгамешу*, нашој усменој књижевности (епским песмама: *Зидане Скадра*, *Болани Дојчин*, *Цар Лазар и царица Милица*, *Женидба краља Вукашина*; лирским обредним песмама; прозној традицији: предању о тамном вилајету, расковнику и припветкама *У цара Тројана козије уши и Немушћи језик*¹), Дантеовој Божанственој комедији, песмама Лазе Костића и Владислава Петковића Диса: *Санџа Марија делла Салуџе* и *Можда сјава*, Рилкеовим *Сонетима о Орфеју*, стиховима Алена Боскеа, Васка Попе и Оскара Давича... Већ нам овај непотпуни списак објашњава зашто је Бранко Миљковић и од писца и од читаоца захтевао познавање књижевне историје.

Улога реминисценција у његовим песмама није увек иста, тако да их, према функцији коју у песми преузимају, можемо поделити у неколико група. Најбројније су полемичке реминисценције. Текст заузима полемички тон према подтексту, који се, према речима Кирила Тарановског, “може дефинисати као већ постојећи текст (или текстови) одражен у новом тексту², и на тај начин га пре-

¹ О односу циклуса *Ушва златокрила* и наше усмене књижевне традиције види текст: Снежана Самарџија, “...Тамо где почиње заборав...”, зборник *Поезија и поезијика Бранка Миљковића*, нав. издање, стр. 147-164.

² Кирил Тарановски, *Књига о Манделштаму*, Просвета, Београд, 1982. стр. 38. Ова студија представља пионирски подухват у разматрању проблематике подтекста, али нам показује и то до каквих застрањивања може довести претерано ослањање на интертекстуалност. Анализирајући Манделштамову поезију, тако што полази од интертекстуалности, Тарановски безмало у сваком стиху открива реминисценције, те стичемо утисак, како песник није ни имао другог циља већ да покрене разговор са књижевном традицијом. Било који стих, ма ког песника, путем удаљених

обликује и коригује. На темељима једног света, ствара се нови, умногоме сличан претходном, али ипак другачији. Овај вид реминисценција најчешће је усмерен ка Одисејевој пловидби и Дантеовом *Паклу*. Можемо срести и реминисценције засноване на паралелизму, захваљујући којима лакше проничемо у смислони ток песме. Овде се подтекст јавља као потврда онога што је у тексту тек наговештено и одређује смер којим се терба упутити при тумачењу. Ту улогу у Миљковићевој поезији имају сва подсећања на мит о Орфеју. Честе су и реминисценције у служби увођења допунских значења. Из главног тока песме, њиховим посредством, одваја се један рукавац који обогаћује песму. Веза међу њима је удаљена, али никако произвољна. Све песме циклуса *Ушва златокрила* подтекст додатно осветљава, отварајући нове могућности, о чему је већ било речи. Најређе су успутне реминисценције, у којима “позајмљени део стиха” не успева да успостави комуникацију између раније насталог текста и нове средине. На овај начин, Миљковић је умео да ода почаст Оскару Давичу, али од њега “преузете” метафоре су се прилагођавале новоствореном тексту и попримале сасвим другачија својства, тако да је свака значењска веза са подтекстом укинута, па их тек условно можемо сматрати реминисценцијама. У таквом се односу налази Миљковићев стих у којем се помиње сунце које објашњава себе биљкама, према Давичовом стиху ја чујем сунце, његов биљни свет. Иако веома сличне ове метафоре разликује сасвим другачија симболика, као и контекст у који су смештене. „Ако се стихом, и поред истих речи и исте структуре, не може препознати и идентификовати позајмљени стих, онда се свакако ради о нечему другом а не о крађи,”³ каже песник збирке *Узалуд је будим*. Но ипак не може бити реч ни о директним реминисценцијама, јер је однос према пређашњем контексту потпуно занемарен.

Миљковићеве песме *Лева обала* и *Прво њевање*, полемички су окренуте ка свом подтексту, јер се свака од њих на свој начин одваја од подтекста, који им је заједнички (Дантеова *Божанствена комедија*). Супротно Дантеовом песнику, који препловивши Ахеронт стиже у предворје пакла, Миљковићев песник преко реке заборава стиже на обалу без времена, која му омогућава да по њој испишује речи. “То је обала оностраности”⁴. За њом чезну и невидљиви војници, и песници, и сањари, али до ње допиру само смели коњаници. (Смелост се јавља као неопходна одлика онога ко се одлучио да запева.) Но, када на њу приспеју, заборављају да постоји и друга обала, она коју су напустили. О левој обали сазнајемо да

асоцијација може се довести у везу са неким већ постојећим текстом, али не можемо тврдити да је посредни реминисценција. О нјој можемо говорити тек уколико новонастали текст сам доноси потврду њеног постојања.

³ Миљковићев одговор на анкету *Младосћи* од 10. IX 1958. чије је питање гласило: „Чији бисте наслов украли за своју нову књигу?”

⁴ Миодраг Матицки, “Миљковићев неосимболизам оностраног”, зборник *Поезија и поезика Бранка Миљковића*, нав. издање, стр. 80.

је без врата, али да ипак има браве од златног заборава. А нису само браве златне, она је пуна злата / ...неоткривених птица и жуђенога здравља. Да бисмо открили како се стиже до ове обале, морамо се још једном присетити Дантеове *Божанствене комедије*. Јер када Миљковић пева: До ње се не долази до ње се лети / Види је само онај ко се сети / Да се окрене Шуми и да спава, он мисли на шуму са почетка првог певања *Пакла* (На пола нашег животног пута / нађох се у шуми гдје тама пребива, [...] Не знам шта би да нога тамо ходи, / сан велики ме је тако занио / да заборавих куда прави пут води.)⁵ и на сан који се тамо помиње. Док за религиозног Дантеа шума симболише грех у ком је песник заблудео, и који ће га нагнати на путовање кроз пакао и чистилице, да би потом упознао и рај, те коначно био враћен овоземаљском животу, за Миљковића су и шума и сан узроци настанка једног грандиозног песничког дела. Тежина пређеног пута је занемарена, јер последица надмашује све уложене напоре.

Дантеову мрачну шуму срећемо и у једној од ранијих Миљковићевих песама. У њој је дијалог са *Паклом* отворенији, алузије су директније, а опште расположење суморније него у *Левој обали*. За мото *Првог певања*, узети су Дантеови стихови: Обрех се у некој мрачној шуми. У ту шуму смештен је безмало цео Пакао. Човек који се у њој нашао покушава да је опише, као и све оно што је у њој чуо и видео. Непроходна шума, која је појела своје стазе и изгубила се у себи, затворена је са свих страна, чак и са оне окренуте небу. Знајући да постоји једна топла обала брег зеленила и једна Беатрича, песник прижељкује повратак, али су препреке бројне. Да би изашао, он мора да пропутује кроз цели пакао. Оно што успут види слично је ономе што срећемо код Дантеа. Ту су: грешници које витла зли ветар (Паоло Малатеста и његова снаха Франческа - II круг пакла), киша проклетства тешка и вечита, слепе воде Стикса и блато мржње (прождрљивци су потопљени у блато, шибани непрестаном кишом, док се у мочварном Стиксу гложе срдити - IV и V круг), град у пламену и жене чије су руке змије (подземни град Дис и његове жителке Ериније - VI круг), затим они који су постали дрво (самоубице - VII круг). Ово ужурбано путовање кроз Пакао има за циљ да што пре помене појединачне случајеве и пређе на приказивање општег стања у том подземљу, које се своди на јаук над судбином свих заточеника кобног жала и вапај упућен ка другој обали. Гледајући ужасе пакла, Данте се, вођен Вергилијем, неколико пута онесвести. Миљковићев песник умире под теретом свега што је дознао, трајно припавши обалама Ахеронта. Он не налази начин да надживи опевано. Пут ка чистилицу и рају се не назире. Срећемо га тек у *Левој обали*, која се указује само онима који су спремни на непријатне пустоловине у мрачној шуми. Јер злокобна шума и сан, који италијанског песника воде пут пакла, за Миљковића су спа-

⁵ Данте Алигијери, *Божанствена комедија*, прев. Драган Мраовић, ЦИД, Подгорица, 1996. стр. 11.

соносни, пошто, иако кроз многе недаће, воде ка песми.

Присуство смрти се може осетити у скоро сваком стиху збирке *Узалуд је будим*. Утисак који оставља њена близина, појачан је честим реминисценцијама које нас воде ка миту о Орфеју. Сећање на несрећног певача у овим песмама има вишеструку улогу. Асоцијације у том смеру први пут срећемо у песми чији наслов је у имену збирке, и то сасвим индиректне. Основну спону представља мотив умрле драге, који са собом носи и жељу ожалошћеног љубавника да смрт осујети, било тако што ће настојати да је умиљостиви, било тако што ће покушати да је “прекине”, исто онако како би неко прекинуо непријатан сан. Постоји још једна паралела: задатак који на себе преузима љубавник, само је узалудни покушај. Уместо да несрећу преокрене у њену, толико жељену супротност, он је тим подухватом увећава. Алузије на Орфејеву судбину (наравно, Миљковић никада не евоцира сећања на период срећног Орфејевог живовања, пре но што је Еуридику угризла змија и отпослала је у царство сенки, већ на његов силазак у подземље, и тек ретко на неславни завршетак његовог живота) присутне су и у циклусу *Седам мртвих песника*. Песме које му припадају “имају такође за подтекст Орфејеву судбину,”⁶ каже Александар Јовановић. Надовезујући се на ову мисао, Радивоје Микић закључује да у овом случају “подтекст везан за Орфејеву судбину можемо сагледати као композитан, будући да га чине два елемента. На једној страни то је сам лик Орфеја и његова судбина, а на другој страни очито је да су поједини од песника којима су посвећене песме, виђени као нека врста Орфејевих двојника у чијим се судбинама јавља и „фрагмент” Орфејеве судбине”⁷. Можемо додати да у овим песмама доминира паралелизам судбина, док се први елеменат једва назире. Све оне, на свој начин, описују простор у ком се налазе мртви. Глас сваког од ових песника (Бранко Радичевић, Петар II Петровић Његош, Лаза Костић, Владислав Петковић Дис, Тин Ујевић, Момчило Настасијевић и Иван Горан Ковачић) долази из подземља, које је описано као место где светиљку / и птицу (Бранко) никако не можеш настанити. Тамо где се они налазе ни љубав не спасава (Гроб на Ловћену), као што ни Орфејева велика љубав, спремна на подвиге, није могла ослободити Еуридику из царства мртвих. У песми Лаза Костић смрт вољене жене ставља знак једнакости између песника чије се име налази у наслову и легендарног певача. Стрепња пред могућношћу да њено лице (Еуридикино или Ленкино) више никада не угледа, нагони на размишљање о смрти, која се указује као једина тачка у којој је могуће реализовати жељени сусрет.

⁶ Александар Јовановић, *Поезија српског неосимболизма*, нав. изданје, стр. 101.

⁷ Радивоје Микић, “Седам мртвих песника”, *Орфејев двојник*, нав. изданје, стр. 48-49. Овај Микићев есеј представља најисцрпнију анализу истоименог Милјковићевог песничког циклуса.

Мит о Орфеју је за Миљковића био веома подстицајан. Низ песама циклуса *Ноћ с оне стране месеца*, има за подтекст ову античку легенду, а везе су још очигледније. Не можемо се сложити са запажањем Радивоја Микића: “Околност да су ове песме настале у првој фази Миљковићевог певања и да су унете у књигу *Узалуд је будим* сведочи о некој врсти еволуције у Миљковићевом схватању подтекста, цитатне подлоге у поезији. Најбољи доказ за постојање те еволуције јесу песме из књиге *Вајтра и нишија*, посебно циклус “Утва златокрила”, али и песникови искази у једном интервјуу поводом књиге *Вајтра и нишија* у којима он говори о неподесности грчке и римске митологије за изражавање у оквиру културе коју најдубље обележава „пагански менталитет” и тражи да се систем симбола у таквој култури превасходно заснује на националној машти.”⁸ Најпре, не можемо говорити о “еволуцији у Миљковићевом схватању подтекста”, јер се првенствено ради о различитим улогама које познати предложак у новом тексту преузима. Ако су неки видови цитатности у ранијим песмама заступљенији, то не значи да их и у песниковом каснијем стваралаштву нема. Разматрање односа у који ступа цитатна подлога са текстом битан је првенствено због праћења смисаоних токова песме, никако због вредновања самих тих односа. Песма Јабучило, која не само да реминисценције користи на исти начин као песме циклуса *Утва златокрила*, него се тематски базира на истом националном идиому, никако се не може уврстити међу успешнија Миљковићева поетска остварења, иако би, ако се узме у обзир “еволуција у схватању подтекста”, морало бити другачије. Још мање је основана одбрана еволутивног пута песникових реминисценција помоћу његове изјаве да романска симболистика “не одговара дубље паганској основи нашег сензибилитета”⁹. Иако није доминантна, иста та симболистика је веома присутна и у стиховима збирке *Вајтра и нишија*. Миљковићева тренутна окренутост “националној машти” и склоност ка ефектним констатацијама (које су увек помало и “афективне”, о чему сведочи сваки одговор интервјуа на који се Микић позива), разлог су овој изјави, коју дословно можемо прихватити колико и ону, изговорену два три тренутка раније, у којој каже да је поезију збирке *Вајтра и нишија* засновао на “хераклитовски схваћеном онтосу”¹⁰. Довољно је поменути две Миљковићеве, можда и најпознатије, песме из ове збирке: *Балада* и *Море пре неџо усним*, у којима цитати Одисејевих лутања имају исту функцију као цитати Пакла у Првом певању, па да се уверимо да он у песмама писаним током последње две године живота нити трајно напушта хеленску традицију, нити одбације видове цитатности, различите од оних које примењује у циклусу *Утва златокрила*.

⁸ Исто, стр. 49.

⁹ *СДБМ*, IV, “Ајнштајн се може препевати”, стр. 261.

¹⁰ Исто.

Прва песма циклуса *Ноћ с оне сџране месеца* уводи нас у простор, изолован од остатка света. Потпуно затворен, он и постоји сам за себе. У њему су ствари преокренуте, изложене сталним менама и преображајима. Да је реч о простору неопходном за певање, сазнајемо из следеће строфе: Простор језиком трајања препричан / и претворен у вечност која ником не треба, / вечност за проклетство, које будно вреба / под свежом хумком плен свој непомичан. Уз Коктоову тврдњу да је лепо ужасно, на коју се позива у својим есејима,¹¹ Миљковић додаје још нека одређења: оно је несврховито (без потребе, никоме не треба), и везано за проклетство. Захваљујући чињеници да се место о којем пева налази под земљом (под свежом хумком или под каменом што наше име има, односно, под надгробним спомеником), да је испуњено ужасом и проклетством, успоставља се присан однос између простора песме и подземног света, на којем је могуће изградити паралелизам Орфејевог силаска у подземни свет и песниковог напора да створи песму. Иако у Сонету нема директних алузија на мит о трагичном певачу, описани простор нам најављује његово појављивање. Следећа песма, *Триптихон за Еуридику*, већ нас насловом упућује на свој подтекст. Кроз три повезана сонета дата је слика Орфејевих мука, од тренутка када је Еуридика умрла, до његовог невољног повратка из света сенки. Први сонет овог триптихона осликава уцвеленог љубавника, који се одлучује на смео подухват. На уклетој обали од дана дужој, где су славуји / сви мртви, где је пре мене црвени челик био, / горки сам укус твог одсуства осетио / у устима. Још ми смрт у ушима зуји. Уклета обала код Миљковића углавном означава свет реалности, који због својих ограничења често поприма одлике пакла. Да је и овога пута смештена под земљу, сведочи нам одсуство птица (где су славуји сви мртви, а већ смо из песме *Бранко* сазнали да птицу у подземље не можемо доселити), као и црвени челик који је на њој био пре Орфеја. Иако је сишао под земљу, гоњен чежњом и горким укусом Еуридикиног одсуства, он још увек није продро до царства мртвих, јер сва су затворена врата. Прва терцина доноси сумњу у позитиван исход подухвата: Да ли ћу изненадити тајну смрти, ја жртва. Победа над смрћу једини је начин да се ослободи горчине, која се од уста спустила до самог срца. Камени сан мора бити прекинут, одлука је којом завршава први сонет: Пробудити те морам Еуридиком мртва. Орфејево искуство сродно је искуству песника. Какав је Миљковићев однос према миту о Орфеју сазнајемо и из његовог осврта на поезију загребачког песника Златка Томичића, где бележи: “По томе како је певао, Орфеј је био божанство; по томе о чему је певао, он је био најбеднији смртник и рањена звер. Јер он је певао своју бол, патњу и несавршеност.” Захваљујући њему “метафизичко зло, као јаз између савршеног и несавршеног, било је натпевано. Али сам Орфеј је био и остао онај

¹¹ *СДБМ*, IV, “Песник материје”, стр.127. Приказ на књигу Душана Матића: *Буђење материје*.

који нариче над водама Ахеронта за изгубљеном Еуридиком. Песник је одувек био онај који у другима лечи болест од које сам умире. Док стварност усваја његов глас и песму, он наставља да живи у своме сну и нестварности. Успаван, он трага за својом стварношћу, али одбија да јој се потчини. [...] Стварност не поседује онај ко је привидно поседује, већ онај који је остварује, који јој се приближава настављајући у правцу њеног простирања своју успавану мисао.”¹² Очигледно је да мит о Орфеју погодује Миљковићевом излагању властите поетолошке мисли. Пут до Еуридике је пут до песме.

Централни део триптихона припада Орфејевом волшебном уласку у царство мртвих. Предео у којем се нашао, дно до којег је сишао, карактеришу језовити призори. Миљковић се не задржава на опису тих призора, као у неким другим песмама са мотивом подземља. Довољно је рећи да се они налазе с оне стране крви, па да се сетимо Енкидуове посмртне исповести пријатељу Гилгамешу¹³, као и Одисејевог разговора са мајком, од које дознаје да је судбина људска да кад испусте душу, кости им немају више живаца и мишића, / јер снага силне ватре изгори, уништи све то, те се од костију белих одвоји живот наш... (она није ни свесна синовљевог присуства, све док се не напије крви).¹⁴ Од свих језивих призора, ужасније је наћи се без одбране испред страшне самоће. Прескочено је савладавање Кербера, разговор са Аидом и Персефоном и ганутошћу отете Деметрине кћери (која ни сама није успела да се избави из тужног света којим влада) лепотом Орфејеве песме и љубави. Скраћивање перспективе има за циљ да нагласи преломни тренутак Орфејеве судбине. Његова молба је услышена, Еуридикин живот му је поклоњен, али он тај поклон мора и да заслужи. То али ставља трачког певача пред велико искушење, веће и од самог силаска у Хад. Без икакве заштите, са свих страна окружен самоћом, он мора да истраје, без колебања и освртања, у свом ходу ка светлости. То је једини начин да Еуридика буде избављена. Тај судбоносни тренутак, најважнији и у миту о Орфеју и у Триптихону за Еуридику, сажима у себи сву неизвесност људског постојања, али и неизвесност пута који води до песме. Не окренути се ма колико да се то хоће. / Лице без очију на пустој зиду бити. То је све што љубавник има на уму док иде ка излазу из подземног света; то је једино на шта мисли песник док покушава да пробуди песму уснулу у камену - не окренути се ка већ постојећем свету, бити лице без очију, које не може да види ништа иза себе, што ће га приморати да се усмери ка другачијим могућностима сагледавања. (Није случајност да истом циклусу припада песма *Слепи песник*, посвећена нашем Орфеју, Филипу Вишњићу, који је свет могао видети само кроз песму.) Ма

¹² СДБМ, IV, “Од Нарциса до Орфеја”, стр. 153.

¹³ *Гилгамеш: сумерско-акадски еп*, прев. Марко Вишић, Драганић, Београд, 1998. стр. 67-68.

¹⁴ Хомер, *Одисеја*, прев. Едуард Дајч, ЦИД, Подгорица, 1999. стр.176.

како одлучан у настојању да одоли искушењу, Орфеј је свестан да између њега и Еуридике постоји непремостив јаз. Она већ припада пределу с оне стране крви, као што му и песма припада, док у његовом месу црвене птице певају. Слутњу да не може спојити нешто бескрвно са својом плоти, да се спиритуално не може привести телесном, покушава да одагна заклињањем у срећан исход започетог подухвата: Нека ми чело буде начето у лесу // губом и каменом испод летње траве, / ако изгубим твоје дивно лице / на овој горкој обали од мрака и грознице.

Тренутак Орфејеве слабости, кобни тренутак у којем више није могао одолети да у Еуридикиној сени не потражи доказ њеног постојања и присуства, и пронађе заштиту од страшне самоће, у Миљковићевом *Триптихону* није директно дат. О њему дознајемо, посредно, из трећег сонета, који почиње скоро ведро - Ноћ то су звезде. Из моје заспале главе излеће птица. Између две горке дубине једна птица. И рт добре наде. Мрак је оплемењен светлошћу, питомом светлошћу која омогућава да разазнајемо обресе ствари и наслућујемо шта се иза њих крије, за разлику од заслепљујуће дневне светлости, чија нас јачина онемогућава да ишта видимо. Из главе певача, који се сном одвојио од стварности, излеће птица, почиње песма, рекли бисмо. Она премошћава размак између две горке дубине, између прошлог и садашњег, бестелесног и телесног, мртвог и живог. Могли бисмо помислити да се несрећни љубавник измирио са својом несрећом. Но, изненада долази клетва: *О мртвав га сам*, која потиरे сваку могућност прихватања, не само ситуације у којој се нашао, него и живота уопште. Контраст између охрабрујућег почетка и клетве која не може помоћи (јер не може ни умрети онај који се већ саживео са својом смрћу и више је мртав него жив) појачава безнађе проузроковано ненадокнадивим губитком. Тек из друге строфе сазнајемо какав је био исход Орфејевог силаска у подземни свет: Изгубио сам те у ноћи подземној далеку / ја дивљи ловац звезда кривотворно суочен / са неистином, непомирљиви спавач / уочен од судбине, ја чије сузе низ туђе лице теку. Не само да дознајемо за губитак који ништа не може надоместити, пошто Еуридика заувек остаје далека, већ видимо какву је трансформацију претрпео сам Орфеј. Одважни љубавник из првог сонета овог триптихона, незаштићени човек у искушењу које премашује његове моћи, каквог га срећемо у другом сонету, сада је непомирљиви спавач, који трпи злокобне преокрете своје судбине. Стихови које смо намерно нагласили указују више но остали, мада је назнака било и раније, да се живот трачког певача може поистоветити са животом песника уопште. Овај део стиха баца ново осветљење на све који су му претходили. Онај који се мора препустити сну и забраву, како би се одвојио од доживљеног, и који за своју способност сневача има да захвали судбини (да јој се захвали и да је прокуне - код Миљковића то увек иде здружено), само песмом може да превазиђе губитак и бол. Ван песме, Еуридика не постоји. Орфејев силазак под земљу, који има за циљ избављење вољеног бића, преобраћа се у силазак по песму. Првобитна замисао је осујећена, али

нешто је ипак постигнуто: сузе несрећног љубавника сада низ туђе лице теку и доносе оздрављење свима, осим њему самоме. Након што су га изневериле, најпре нада да ће пробудити мртву Еуридику, потом нада да ће одолети искушењу да се окрене, преостала је последња нада, нада у почетак новог циклуса који најављују облаци пуни птица и будућег биља. За митског певача оваква нада не може постојати, за Миљковићевог песника може, јер свака нова песма је нови силазак по Еуридику.

Да је интертекстуалност Миљковићевих песама уско повезана са њиховом метатекстуалношћу, потврђује нам и песма *Орфеј у њодземљу*. Она обрађује исти сегмент мита о Орфеју као и други сонет Триптихона за Еуридику. Док је у песми о којој смо већ говорили све дато кроз свест самог певача, овде је он тек лице којем се неко обраћа. Глас који га бодри: Не осврћи се. Велика се тајна / иза тебе одиграва, глас је некога ко унапред све зна. Ако је Орфеј и помишљао да би могао успешно спровести своју замисао, његов неименовани саветодавац унапред зна да његова бескрајна патња зри у плоду. Певач је опет поистовећен са сневачем: Звездама рањен у сну луташ. Сјајна / она иде твојим трагом, ал од свију / једини је не смеш видети. Сан и лутање својствени су песнику, чије проклетство се састоји у томе да је осуђен на свакодневно умирање (сетимо се рефрена Баладе: Исто је певати и умирати). Мртви ако постоје прогласиће га живим, јер он ипак не припада њиховом бескрвном свету, али то не значи да припада животу. Он без престанка покушава да одржи равнотежу, колебајући се између јаве и сна, реалног и иреалног, живота и смрти. Ето то је / тај иза чијих леђа наста свет / као вечита завера и тужан заокрет. Ови стихови се не односе само на Орфеја. Истина је да се иза његових леђа одигравала велика тајна, заправо, завера против живота, и да је његова жеља да открије ту тајну довела до тужног заокрета и трајног губитка, али свет схваћен као вечита завера, створен иза леђа, не подсећа ли на песму која се одвојила од песника и независно од њега, може се рећи и њему иза леђа, наставила да ствара саму себе? Песникова судбина трагична је колико и Орфејева, јер он нема ништа до песму, а и она му измиче. Нема је овде, све је више губим / у часном кругу ког заборав руби, почетак је *Сонета о нејорочној љубави*, који нас још једном враћа истом митском подтексту. Тек након што је Еуридика дефинитивно постала део предела што спава, љубав према њој постаје непорочна. Не само снагу да би одолео силама грубим, певач тражи и могућност да усни упркос сликама ужаса које су присутне и у њему и ван њега. (Врати ми сличност да усним, док страва / тишти ми чело и ниче на столу.) Важније од свега је наставити сан, ићи за њим ка будућности, од које се не може очекивати ништа друго до свирепи бол.

Управо ово окретање ка сну и визија продужетка живота, могућа само кроз сан који ће измирити противречности (пакао у рају), учвршћују нас у убеђењу да је мит о Орфеју, који ће се рефлектовати и на Трагичне сонете, само један од начина да се пева о проблемима са којима се суочава песник. Трачки певач представља прао-

бразак свих потоњих заљубљеника у речи и сан. “Бављење књижевношћу је свест о поразима,” каже Гојко Божовић, а песник је јединка “која је поражена и која зна да је пораз облик њеног постојања у свету,” те настоји да се искупи свешћу о губитку, заснованом и културолошки и иронијски.¹⁵

Романтичарско виђење песника као уклетог бића, продужило је своје постојање кроз стихове Бранка Миљковића, иако се нашло у сасвим новом руху. Ова поезија инсистира на перманентном дијалогу са традицијом и на њеној плодотворној реинтерпретацији. Лезички преуређени митови, код песника Трагичних сонета, само су пут ка осветљавању властитог певања.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Миљковић, Бранко: Сабрана дела у 4 тома, Градина, Ниш, 1972.
2. Зборник радова: Поезија и поетика Бранка Миљковића, приредио Новица Петковић, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1996.
3. Тарановски, Кирил: Књига о Манделштаму, Просвета, Београд, 1982.
4. Алигијери, Данте: Божанствена комедија, прев. Драган Мраовић, ЦИД, Подгорица, 1996.
5. Јовановић, Александар: Поезија српског неосимболизма, Филип Вишњић, Београд, 1994.
6. Микић, Радивоје: Орфејев двојник: о поезији и поетици Бранка Миљковића, Београд, Народна књига/Алфа, 2002.
7. Гилгамеш: сумерско-акадски еп, прев. Марко Вишић, Драганић, Београд, 1998.
8. Хомер, Одисеја, прев. Едуард Дајч, ЦИД, Подгорица, 1999.

¹⁵ Гојко Божовић, *Поезија у времену*

Јоханес ВАЈДЕНХАЈМ

ПОЕМА О ПРАШИНИ

То је напросто тако требало да буде: да и она постоји; она је у нашој земљи - како да ју назовем, ту земљу чежње? - поред ватре, воде, земље и ваздуха, била пети елемент. За Дунав кажемо да је плав, за Тису да је плавкаста, а прашину која се међу њима протеже назваћу сребрном. Када се присетим бело окречених зидова наших кућа или распростраг рубља по још росом покривеној трави, онда мора да се каже: она је напросто била права покора. Ако са тим мојим присећањима пођем нешто даље - када се присетим моје љубави према Марезију, месту свих места на овом свету - онда морам да кажем и признам: та она је била једно посебно задовољство и уживање које је природа подарила нашој земљи.

Узмимо само врапце. Где им је то у овом васколиком свету било тако добро као код нас? Они су за жарких летњих дана тај топли пудер, који нам је досезао до чланака куд год би кренули, себи пршкањем скупљали у мале гомилице, па су онда у њима чучали са исто онаквим задовољством са којим су се наше старе жене купале и освежавале у свим плитким водама до којих су могле да дођу.

Или узмимо само децу која су волела да ходају босонога - то им је уопште била највећа забава - али ходати по прашини, е, то је за њих био прави обред! Када се сива брашнава маса раширена свуда наоколо при сваком кораку завлачила између прстију и потом, голицајући их, стала да клизи низ ноге, онда би их прожимало осећање као да им сам бог милује кожу. У тој нашој прашини није било ама баш ничег тврдог - у њој није било ни трага од песка или неких ситних каменчића; она је напросто била нежна, мека као мекиње.

И узмимо коначно коње - који су са својим витким ногама и лаким ходом били тако другачији од коња из брдских предела. Они су спадали у произвођаче прашине. Ту прашину зачињало је врело летње сунце, земљају је рађала, а коњи су је неговали и распршивали по нашим крововима и дудовима. Она је под њиховим копитама лежала као какво још нестврдло слано језеро и при сваком удару копита она би се усковитлала као какво јато веселих демона. Па,

можда је она уопште само и била ту да би миљеници равнице, коњи, могли да се поиграју.

У месецу августу наша села изгледају као какви меки цртежи: није ту било никаквих оштрих ивица, никаквих јарких боја. Свако возило би се ту побринуло да све остаје обавијено неком мешавином земне маглине. Тако су настајале оне титраве, разливене слике са којима су сушна лета разбијала досаду до следеће кише.

А када би се навече огласила вечерња звона, све је постајало некако другачије - као да се усковитлани прах под деловањем звоњаве поново враћао и смиривао на тлу. Пошто би се и последња коњска запрега вратила у своје двориште, прашина би се смирила и пошла на починак. И тада бисмо се ми опрали, навукли чисте кошуље и кретали у шетњу; сада ту прашину више нисмо видели, али смо знали да је ту, напосто смо је мирисали. Пред сваком кућом се кантама за поливање по њој распрскавала замашна количина воде, па је сада из ње, некако шиштећи, почела да избија нека свежина и нека топлота истовремено, а удисање тог ваздуха деловало је некако посебно и надражујуће. Али сада смо дисали пуним плућима и уопште нам није било до спавања, толико је све то било некако чаробно. Ми смо и тада, док нас је још окружавала, волели ту прашину, али не због ње саме него због чежње са којом смо сваки пут очекивали да пође на починак.

Све док смо били деца, волели смо је, наравно, и због ње саме. Скупљали смо папирне кесе у којима су наше мајке куповале пиринач, со и шећер, пунили их прашином и правили од њих летећа оружја, која су у свом лету деловала као ракете, а можда су оне код земљака Оберта стајале на почетку његових првих залета у правцу васељене. Није било ама баш ниједног међу нама ко не би дневно прогутао најмање једну шаку прашине. Наши преци су услед двојаке егзистенције њихове завичајне земље, у чврстој и брашнавој форми, масовно оболевали - њихово памћење се напола још хранило сећањима на завичајна подручја из којих су дошли, на рајнске шуме и долине, и још се нису душом и телом били предали овој равници; али нас, њихове потомке, прашина је већ била прихватила и признала као своју децу. Нама она више није могла да науди; а када би наишли неки странци који су, да би се од ње одбранили, на уста стављали марамицу, онда би им ми на њихово чуђење објаснили да то није било каква прашина, него да је сасвим посебне врсте, те да је као таква недвосмислено лековита.

Али нема никакве сумње да је ветар био тај који је највише волео прашину. Он би понекада у врела и спарна предвечерја умео да је усковитла, да од ње направи попут куле високе и дебеле вртлоге, па би их брзим кораком повео у шетњу низ улице и на крају би их у својој разузданој игри стрмоглавио у канал. То су били они тренуци у којима смо се једино плашили добро нам знане прашине. Али чинило се као да се и она сама себе плашила и као да се каје што се била мало заборавила, јер је већ после неких четврт сата као каква зрнаста бунда поново лежала над нашом земљом, препуштајући се миловању сунчевих зрака.

Наравно да смо могли да је се ослободимо; довољно је било да је прелијемо асфалтом и да преко њега пређемо ваљком, па да је се занавек ослободимо. Али ми то нисмо урадили. Носили смо се с њом као са нечим што је неразлучиви део породице, без обзира на то какав је; на неко одвајање од ње није се могло ни помислити. Та са њом је мајка земља сваког дана кроз све поре улазила у наше тело.

Но, онда смо је се ипак ослободили, чак и без асфалта. Пuteви бежаније у коју смо пошли нису били поплочани. Отада је волимо због ње саме - онакву каква је некада била и каква је још увек. И када негде у свету видим да се усковитла мало земљане прашине или песка, ја морам, хтео или не, да мислим на њу: на сребрну прашину Паноније.

СЛАТКИ КОЛАЧ СВЕТОГ САВЕ

Наша химна започињала је речима „Боже правде”, наши краљеви су се звали Петар I, Александар и Петар II; први је, што је за краљеве код нас права реткост, умро у кревету, други је умро на француској ривијери од куршума једног завереника, а трећи је данас млад човек који већ одавно није краљ; он живи негде у туђини, у белом свету, и само још на тај начин може да скрене пажњу на себе што се с времена на време појављује и фотографише на кнежевским свадбама, док је у његовој домовини за химну узета она мелодија коју смо раније певали уз речи свесловенске свечане песме „Хеј Словени” - раније када је човек попут мене у својој рођеној земљи, Југославији, могао да буде обоје, и Немац и Југословен, када кривица и одмазда још нису раздвајале наше народе и када смо још са југословенским гимназијским капама на глави, под мишком носили књигу Хајнриха Хајнеа „Немачка. Зимска бајка”, коју је толико ценио наш професор немачког језика, Србин Никола Мирковић, који је студирао у Бечу, у Минхену и у нашој маловарошкој гимназији у североисточној равници скренуо пажњу на овог песника.

Али било је тада и тамо још неких других посебности. Ми смо међусобно говорили немачки и српски и мађарски, били смо лутеранске, калвинистичке, римокатоличке, српско-православне и хебрејске вероисповести, па би католички ђаци суделовали у светковини реформиста, а на Дан мртвих осталих вероисповести би и протестантски ђаци имали слободан дан и нису одлазили у школу, док смо на Три Краља преобучени као Каспар, Мелхиор и Балтазар ходали наоколо, од куће до куће, декламујући стихове и скупљајући прилоге, а са нашом словенском браћом смо заједно славили Дан посвећења воде, Крстовдан, и при томе гледали и слушали како поп Атанас, којег смо сви знали као нежног оца породице, онако дугобрад и дугокос, с високом црном капом на глави и широким појасом око гојазног трбуха, с лепим мушким гласом пева нама неразумљиве старословенске литургије и при томе благосиља један

крст од леда, који онда са једног уздигнутог постоља на мосту баца у реку и на тај начин симболично, у знак сећања на Христово крштење у Јордану, посвећује све воде - и како се онда неколико смелих момака, који су пре тога пили врућу ракију с каранфилићима и медом и своја тела намазали дебелим слојем масти, попут морских паса спушта у воду и крећући се између ледених санти, уз довикивање публике на обали, надмећу ко ће се пре домоћи угледне награде -леденог крста.

После тога су за нас Немце, да смо били само Немци и ништа више, требало да наступе оне празне недеље између Крстовдана и Цветне недеље, у којима се у основи више ништа не дешава, сем што су од одређене среде за сваког честитог католика наступали безмесни дани или време поста. Али ми у једно добро време, које у нашим мислима још увек није нестало, нисмо, као што рекох, били само Немци, барем не у гимназији, па се отуда и за нас крајем месеца јануара на свој мистичан начин приближавао онај дан који је убрзо после кратког божићног распуста поново доносио прекид наставе и уједно био најлепши празнични дан свих ђака, ученика и студената, учитеља и професора - дан Светог Саве.

Старосрпски краљевски син Сава се у древно време, још пре него што су су Турци продрли кроз горе до Будимпеште, па су у међувремену чак успели да под самим капијама Беча истакну свој зелени барјак с полумесецом, одрекао световне моћи и круне и отишао на Свету Гору, да се тамо из староставних списа и од монаха научи мудрости, па га сада његов народ поштује као свог првог ученог човека и учитеља. У свакој учионици висила је, у идеализованом отиску у боји, његова слика са које је, добродушан и крунисан за оне који уче и теже за знањем и сазнањем, добродушно и покровитељски гледао на све нас као непрестано присутан заштитник.

На тај његов дан се наша гимнастичка сала, која је иначе увек мирисала на кожу, петролеј и малтер, претварала у свечану дворану испуњену омамљујућим мирисом дугих танких воштаних свећа. Чи још продорнијим и тежим мирисом тамјана. Ми смо певали другу химну коју је, поред државне химне, свако дете од своје осме године имало да зна напамет - Химну Светога Саве или Светосавску химну, која је имала веома полетну мелодију и речи достојне једне химне. Поп Атанас је на себи имао своју црну свилену мантију и обављао је чин посвећења славског колача; у првом реду, намењеном гостима, седели су поред нашег нежног директора Васића они имућни и већином корпулентни грађани нашег места који су ове године изразили спремност да дарују традиционалне светосавске награде: већином су то били српски или јеврејски трговци или власници млинова, ретко би се кад међу њима нашао неки Немац, и од једног од њих био је дукат. који је сваке године био скривен у колачу, док су од других биле замашне новчане награде за сиромашне ђаке који су се посебно истакли и остварили одличне резултате у учењу или у познавању литературе, која јер узимана веома озбиљно, или пак у спорту.

У једном тренутку би забрујала песма, зачули би се поклици Живео, упућени добротворима и награђеним младим талентима, држани су говори који су нам превише дуго трајали, пошто је у нашој уобразиљи мирис колача потиснуо све остале мирисе, а жељени златни дукат у колачу само још додатно повећавао напетост. И када смо коначно смели да се приближимо колачу, наш свечано обучени наставнички колегијум имао је не мале муке да нас обузда и одржи ред, као на пример на Ђурђевдан у мају, када би уитељи, професори и ђаци у рано јутро кренули у оближњи шумарак да тамо на стари хајдучки начин једу на ражњу испечену младу овчетину.

Слатки колач Светог Саве заправо уопште није био прави колач него једна огромна торта од скуваног пшеничног зрневља и то се звало „кољиво” или „панаија”; маса је била справљена с медом и млеком и зачињена разноврсним зачинима и воћем, бадемима и сувим грожђем, мускатом и анисом и свакојаким другим тајанственим додацима. Од те масе би свако добио своју порцију на једно парче пергаментног папира и она је имала неки особени укус у којем су се мешале разне ароме, за које бисмо можда рекли да уопште не иду једна уз другу. А онда би неко од нас при јелу одједном радосно ускликнуо, јер је управо нагризао нешто тврдо - и то је онда био дукат. По селима су се недељом у шетњи или на плесу могле видети српске девојке са ниском дуката око врата - оне су на тај начин свету показивале свој мираз. Свети Сава је годишње једном даривао по један дукат који је био црвенкаст као што је његов колач био слadak и укусан, и онај који га је пронашао, тај је стајао под покровитељством доброг старог монаха, којег више нико није себи могао да представи у његовом стварном животном обличју, а ипак је он био утемељитељ и покретач свега овога - слободног школског дана, колача, узвишене атмосфере и пре свега још толико значајне вечери тог истог дана, једине вечери у години када су гимназијалци имали право да се и после вечерњег звона крећу на улици.

Светковина навече била је још блиставија од оне пре подне; она се није одржавала у гимнастичкој сали него у дворани и свим споредним просторијама касине. То, међутим, није била никаква официрска касина или нешто слично, него је то код нас била ознака за друштвено састајалиште у малим варошима, које је у себи обједињавало кафану, ресторан, хотел, библиотеку, просторије за разоноду и дворану за плес. Те вечери је певао школски хор и свирао школски оркестар; у програму је обавезно било нешто од Шуберта, без његаје овакав један програм био исто тако немогућ као и без оних уметничких фолклорних композиција Стевана Мокрањца које су се звале Руковети, што је на немачком отприлике значило: „онолико власти колико косац може да обујми својом левом руком.” Чланови словенског гимнастичког друштва „Сокол” наступали су у својим црвеним кошуљама и капама са пером на њој, и у богато извезеним доламама које су биле пребачане само преко једног рамена, па им је долама висила низ леђа. Они су заиста веома живописно изгледали, али су били страсни националисти, тако да од нас

Немаца готово нико код њих није био учлањен. Када би се они појавили, чинило би се као да је на хоризонту севнула муња најављујући невреме; то невреме је касније стварно дошло, најпре за Србе, а затим за нас.

Али тешко да је оно произашло из духа Светог Саве и његовог слатког колача. Његов дан нас је све сједињавао као какву велику породицу. На тај дан смо ми гимназијалци, кћерке и жене наших професора, молили за плес, и тада би се отплесале и све игре које постоје у једној многонационалној држави, и само у њој ваљда и могу да постоје, да би онда током ноћи, пошто би се парови раздвојили, обавезно сви стали да се хватају у заједничко велико коло, народну јужнословенску игру. А то коло је предводио наш нежни и у те дане веома раздрагани директор Васић. У уздигнутој десној руци држао је свилену марамицу којом је махао, док се његова лева рука иза леђа његове даме спојила с десном руком једног другог господина, дама је пак између њих своје руке положила на рамена обојице госпoде, па се тако, по том редоследу, у дугом низу образовао цео један ланац - ту су једни до других били мушкарац до жене и жена до мушкарца, ту су једно уз друго били српско и немачко и мађарско и русинско, ту су један до другог били учитељ и ученик, световно до духовног; чак су и соколи били поред припадника швапског културбунда, и све је то чинило дугу, раздрагану веселу поворку која се уз звуке једне ритмичке, готово источњачке мелодије кретала напред и назад, једном одмереним а затим убрзаним кораком, али увек по тачним правилима, која би се можда могла упоредити са полонезом код нас, с тим што је ово коло богатије фигурама и разноврсним тактом - оно је једна химна радости и заједништву и светом Сави, чије је тело одавно пошло на починак, али је његов дух још увек живео међу нама. И оно би могло да буде један мали симбол заједништва људи уопште.

Превео са немачког Томислав БЕКИЋ

Субхаш КАК

ПОНОРНИЦА САРАСВАТИ И ДРУГЕ ПЕСМЕ

Скривени ѿуѿ ка брду

Јесење лишће и сломљене гране покривају пут
и он се прекида на неколико места
кривуда поред огромних стена
и преко малих потока
где мора да се прескаче камење обрасло маховином.

На крају узвишице
је удубљење као катао
с најмекшом травом –
покрито балдахином од грана
што се протеже иза ивице стене.

Провео сам многа поподнева у том заливу
дишући његов јасминов дах
слушајући голубове
и поток који жубори.

Путници су чули за овај рај,
тражили су тамо дијаманте
они ће свој пут проћи.

Неће га никада наћи.

Понорница Сарасвати

Река звана Сарасвати
пресуши пре четири хиљаде година
у равници индијској
када јој пут прегради
планинско стење после земљотреса.

Свештеници запевахе молитве на другом светилишту
и прогласише
да стари ток још тече под земљом.

Постоји друга Сарасвати
која тече кроз нашу мисао
и наводњава друга поља.
Да ли ће гнев демона
исушити њихову реку?

Именовање ствари

Ми узимамо ствари и дајемо им имена
али имена стално измичу.

Оно што се креће
то је крава
то је земља
сунце и месец
сунчеви зраци.

Свако име крије и причу.
Да ли су те приче као снови
описи других светова?
Или су заборављене бајке
које извиру у пећинама
нашег памћења.

Речи узлећу
и тајно гнезде
са својим парњацима.

У Планинској пустињи

Беше то у летње вече
сунце већ зашло беше
много миља далеко од нашег станишта
у пустињи планинској.

Месец бејаше пун
и кактуси израђаху на бледој светлости
док не спазисмо два ока
што цакле иза жбуна.

Једно вучје око севаше љуто
друго бејаше мирно.
Настависмо даље кроз кањоне
и прастаре планине
док не стигосмо у Таос
који је још повезан са својим старим коренима
и видесмо храм који лебди високо.

Мали њочешак

Желимо да има душу
оно што смо створили.

Али како се може смејати робот?
А стил се брзо истроши
слова постају празна,
као одјек камена
у жбану,
душа бежи из слике
коју често виђаш.

Папиге говоре
мајмуни реже
голубови налазе своје домове
преко широких мора
змије пузе
слонови памте.

Роботи само понављају
речи, а слике недостају.

Откровење

На самим почецима
је скривено наше значење.
Али наша открића
нас скривају пред нама самима.
На крају нашега пута
трба да видимо себе
у правом облику.

Поспан
под топлим покривачем
осећа лакоћу
само посматра
спознаје, али не урања у стварност
које се променила.

Краљ је видео Урваши¹
захваљујући муњи са неба.
Без одеће она
није могла бити ухваћена;
то је оно што је спознао краљ.

(¹ Урваши је име једне небеске виле, која је неко време живела међу смртицима као жена краља Пуруаваса.)

Тражење одговора

Никада не заборави
стражаре тајних скровипта;
они траже поштовање.

Свако спасење
почива на неком
уништењу
осим онога са бескрајним сликама
што се излегло између огледала.

Ако тражиш одговор:
држи се ивице
тако ћеш живот сачувати.

Семе носи тајну дрвета.
Свет је игра
појава јавних и неочекиваних.
Богови и жене воле
оно што је тајанствено.

Начикетин двојник

Жалећи за својим оцем
Начикета² је постио три ноћи
и његов двојник - рече:

Постоји пут
тесан као оштрица
који води у крајолик
где сунце не греје
ни звезде ни месец
нити пак ватра.

Тамо је стабло што стоји главачке
са лишћем на земљи
пењи се ка његовом корењу
док семе не нађеш.

За путовање изнајми возило
а возач ће знати решење.

Мноштво зайлеџа

Ваљајући сузу између бића и настанка
наш напор ствара дрхтаје
који олакшавају пут
и мењају време прошлости.

Ако је прошлост од камена
како може бити слободе
у нашем настанку?
Ми правимо историју док посматрамо
како разрезавање ткива
прошлог и будућег времена
отвара прозор слободе.

Ми смо спојени нитима
са временом и ванвременским
иза седам звукова
река
звона
бронзаних посуда
колских точкова
крекетања жаба
дажда
одјека у пећини.

Случајности и нужности

Време природе, случајност или нужност?

Сазрели временом
терани природом
ношени судбином
тражимо своје значење.

Унутрашње око је упрто тамо
где је огањ настао трењем
и где је ветар четвртаст.

Ловац са клопком влада сам –
и другог нема никога –
својим живим присуством
хвата без руку
хита без ногу
у разним облицима –
тамно плава пчела
зелени папагај
са црвеним очима.

Каква је то случајност
да неко скине с небеса
њихов омотач?

Дечак и пас

Дечак је ловио са својим верним псом.
и они заједно прокрстарише сва места у джунгли
ишарана стазама,
пливаху у шумском језеру
гањаху птице преко цветних пашњака
и намигуваху смрти.

Зашто да стрепим, питао се дечак.
Док живимо, размишљамо о времену
кад нас нестане
када руже замени свила
кад земља изгуби свој мирис
кад сенка нестане
постајемо мртваци који корачају.

Волео је игру оружја
и од метка погину.
На сахрани је његова мајка тешила
ожалошћене њиховим губицима.

Пас је дечака тражио свуда
и сваким даном постајао је слабији.
Његов живот се узгуби
после једанест месеци.
У ноћи мајка однесе тело пса
на гробље
и сахрани га
поред дечака.

Из збирке *Тајне Иибара (Песме о Кашмиру и другим крајевима)*

Белешка о пасу

Од времена деколонизације Индије и њене поделе по верској основи на више држава, долази неминовно до многобројних померања становништва и до присилних протеривања. Област Кашмира остаје као једно од недорешених питања. Из ове области под утицајем политике одржавања сталне несигурности и под притиском илегалних војски долази до данашњег дана до протеривања цивилног становништва, углавном хиндуиста. Таква судбина је задесила и породицу Субхаша Кака.

Рођен је 26. марта 1947. у главном кашмирском граду Шринагару. Школу је похађао у Джамуу и у Ладакху а универзитетско образовање је стекао на Кашмирском универзитету у Шринагару и у Делхију. Данас је професор компјутерске електронике на Државном Луизијана Универзитету у Батон Ружу у САД.

Субхаш Как је многодимензионална личност. Сем физикалних наука, електронике и информатике, његова интересовања обухватају врло широко поље друштвених наука и уметности. Ради на истраживањима историје науке, филозофије, историје Индије, а пре свега на пољу ведске старине. Одликује се веома плодним стваралаштвом на свим поменутиим пољима: написао је велики број књига и научних чланака, покреће и издаје књижевне часописе на језику хинди.

Субхаш Как је један од водећих експресиониста у индијској поезији. Осим збирке песама *Тајне Ишбара* (Тхе Сецретс оф Исхбар), аутор је збирки: *Лондонски мост и групе њесме* (Тхе Лондон Бридге анд оџхер њоемс), *Водич мртваца и групе њесме* (Тхе Цондуцтор оф тхе Деад анд оџхер њоемс) и *Једно језеро, једно огледало* (Ек Таал, Ек Дарџан).

Збирка песама *Тајне Ишбара* (1996) нас води кроз разне кашмирске крајолике, пружа слике које славе дане среће, лепоте, бола и жалости за изгубљеним рајски лепим светом, сусрете с љубављу, лепотом и мудрошћу. Песник евоцира сећања на своје детињство преко живих успомена *иза затворених вратица*. Има стихова који нас очаравају великом срећом и оних који нас доводе до суза. Тајне се откривају на много начина и у много различитих тонова и боја. Збирка представља мозаик састављен од историјских детаља и легендарних мотива о Шаричином граду и другим митским местима. У њој такође има много песама које се баве филозофским питањима и духовним темама, конфликтима везаним за опажање у времену и простору оних догађаја које песник-мислилац овде обрађује.

Превео Светислав Костић

Лес МАРТОВИЧ

СТРИБОГОВ ПОКЛОН

I

Смиловао се најстарији бог Перун над својим јадним народом, позвао млађег бога Стрибога и каже му:

- Стрибоже! Ти си ми десна рука; оно што је цару први министар, то си ти мени. Не једном си ми се нашао у невољи. Бивало је да не знам како да изиђем на крај са народом, а онда би ти узео ствар у своје руке и удесио све тако, да и вук буде сит, и овце на броју. Јер, тај народ би све хтео од нас са неба да добије правду, а не схвата да ако сам себи не створи правду, увек ће живети у кривди. Ево, сад су ме опет спопали молитвама и захтевима, тако да морам мкар нешто да учиним за њих. Гунђају, оптужују ме – бојим се, ако се тако настави, могли би прећи неком другом богу.

- Нажалост – каже Стрибог – за читаву земљу не могу да учиним ништа, јер нећу да се мешам у политику, а и боље је да се не качим са онима што владају народом. Али за једно село – то бих већ могао.

- Има у планинама село Смеречивка. Нема до тамо никаквог пута, и да се стигне треба прећи двадесет четири реке. Немају ни школе, ни било какве државне власти. Зато сам се и сетио те Смеречивке; ако тамо учиним добро народу, никоме неће засметати. А мени се после ништа не може замерити, јер могу поштено да кажем да сам урадио све најбоље.

- Стрибоже, уздам се у тебе као у себе самога. Иди у ту Смеречивку и учини људима све што пожелеш.

Тако рече Перун, и Стрибог га послуша; вину се као птица и зачас се спусти са неба на земљу. А кад је већ био надо-мак Смеречивке, помисли овако:

„Сва срећа што сам бог па не морам ни да идем пешке, ни да се возим, иначе од ових брда и река никад не бих стигао у ту Смеречивку, све да су ме звали код попа на свадбу!”

II

Кад се Стрибог појавио у Смеречивки, људи се тако препадоше, да једни почеше да беже, а други да се крију. Помисли-ли су да то мора бити некакав комесар, јер је Стрибог блистао као јасни месец. Зато су га се тако и уплашили, а још више што нису тачно знали који је то комесар. Јер, има такав комесар пред којим се сакрива дуван, па онда такав од којег се крије со, па такав од којег се крију дрва из државне шуме и, најзад, такав пред којим мора да се сакрије уопште све шта се има. А шта би требало сакрити од овог комесара, то људи нису знали, па зато побегоше и посакриваше се сами.

Досетио се Стрибог јаду па стао да умирује људе:

- Чекајте, добри људи! – викао је. – Ја нисам комесар, ја сам бог; мене се не морате плашити!

Почеше и људи храбрити један другог:

- Не бој се! Није комесар, бог је!

Само, нису сви одмах поверовали. Један викну издалека:

- А јеси л' ти сигурно бог? Да ниси, можда, ђаво?

- Ма нек' је и ђаво, само да није комесар! – добаци му неко.

Ово је сасвим умирило народ и све што је живело у селу дође пред Стрибога. Окупили су се људи на тргу испред месне канцеларије, а Стрибог се мало одигао од земље увис, па каже:

- Слушајте, Смеречивљани! Ја сам бог Стрибог, а послао ме је главни бог Перун, онај што бије муњама и громовима. Пе-рун вам поручује овако: „Смиловао сам се – вели – над Смеречивљанима и решио да услишим њихове молитве. Трежите шта год хоћете, и све што данас преда мном, Стрибогом, пожелите – то ћете и добити. Само немојте да тражите ништа политичко; то није дозвољено.”

Заговорише људи међу собом, па ућуташе, бојажљиво погледајући на Стрибога. Чека Стрибог, чека, па не издржа:

- Шта је сад, што ћутите?

Приђе Стрибогу кмет па му се поклони све до земље.

- Свака част – каже – и главном богу Перуну, и вама, али се бојимо да нам после не ударе порез...

Стрибог га стаде уверавати да неће. Сад се народ ослободио, па сви стадоше да говоре и вичу. Ни пчеле не зује тако у роју, ни вране не гракћу толико гласно. Стрибог није могао ниједну реч да разабере од силне граје. Уто један сељак пусти глас колико је могао:

- Да нам се врати државна шума, да опет буде наша ко и пре што је била!

Али ту се одмах јави кмет:

- Узели би је ми, кад шума не би била царска...

А неки сељак из гомиле је додао:

- Види, како је паметан! Нјему би одговарало да нам врате, кад има ливаду баш уз шуму!

Чувши да се говори о царском и државном Стрибог је чак

поскочио:

- То не може – каже. – То је политичко!

- Политичко – понови народ и умири се, иако није знао шта та реч значи.

Мало затим народ је опет заграјао, али никако да се сложи. Стрибогу је већ досадило чекање, поче да пита једног па другог, али ништа паметно није могао да чује.

Напоследку иступи један човек – Семен, онај што зна да пушта стоци крв – поклони се Стрибогу до земље па рече:

- Да извинете ви и Перун, али неће то ићи овако. Ово је народ несложен, никад се неће договорити ни о чему. Биће нај-боље да позовете једног по једног у канцеларију, па нека свако каже за себе.

- Има право кум Семен – зачуше се гласови из гомиле.

III

Стрибог их послуша. Уђе у канцеларију, седе за сто и чека. За то време људи се стадоше тискати пред вратима, јер је свако хтео да уђе први. Најзад се кум Семен истргне и упаде унутра, поцепан и изгребан.

- Кажи шта желиш, човече – рече му Стрибог.

Семен се опет поклони.

- Хтео бих да вам кажем нешто ал' да нико не чује – рече он, опрезно погледавши по соби.

- Приђи ближе.

Семен му приђе тихо као мачак, на прстима.

- Мој сусед Петар – шапну он Стрибогу – има пар лепих волова. Е, те волове бих хтео ја да имам.

- Зашто да узимамо волове од суседа? Ако хоћеш, даћу ти ја друге.

- Ма не требају мени волови – шапну Семен. – Имам ја, хвала богу, и своје. Него криво ми је што Петар зарађује паре с тим својим воловима, а није заслужио ни кокошку да има – такав је то човек. Ако богови неће да ми дају његове волове, онда барем нек' њему поцркају!

Рекавши то, Семен мило погледа Стрибогу у очи и скло-пи руке као да се моли.

Стрибог је ћутао.

- Имам ја и пара – шапутао је даље Семен. – Ако му они волови поцркају, ја бих одмах дао боговима двеста круна. Нека се богови провеселе, само да Петар од тих волова нема користи.

- Тражи још нешто – предложи му Стрибог.

- Ништа ми више не треба – гласно рече Семен. – Волим да останем на мањем, само да буде како сам тражио.

- Изиђи онда, добићеш одговор касније.

Семен пође, али пред вратима застаде, врати се и шапну

Стрибогу на уво:

- Ја би још и вама, велештовани Стрибоже, дометнуо педесет круна, само да ми учините на вољу.

- Излази! – строго рече Стрибог.
Семен изиђе.

IV

Врата се опет отворише и на њих нагрну толико много људи да ниједан није могао проћи. У том кркланцу баба Вар-вара диже руке у небо и стаде да виче:

- О, господе боже, угушиће ме, спашавајте, ко у бога верује! Некрсти, нељуди! Пустите сироту удовицу бар пред лице божије, кад нигде другде нема правде!

Стрибог погледа на сироту удовицу и нареди да је про-пусте.

Дотрча Варвара до Стрибога, паде пред њим на колена и узе да му љуби руке и ноге.

- Боже наш највољенији, најлепши и најмоћнији! Дабог-да владао много лета над свим крштеним светом, и господом и царевима! Дао ти бог вечну власт и добро здравље и све...

- Кажи шта хоћеш – прекиде је Стрибог.

- Хоћу да љубим твоје руке и ноге! – блебетала је Варвара. – Хоћу да исплачем пред тобом своје кржаве сузе! Го-споде боже, како су они погани, како су покварени! Дабогда сутрашњи дан не дочекали; дабогда не видели од своје деце никаква добра; дабогда их вода однела; дабогда им се куће запалиле, колико су кривде нанели сиротој удовици. Дабогда на њих пале кржаве удовичине сузе!

Варвара стаде гласно да плаче.

- Кажи, Варваро, шта ти треба – опет јој рече Стрибог.

- Шта ми треба? – понови Варвара. – Знате ли ви, шта треба једној удовици? Треба јој лопата, да ископа себи гроб па да легне у њега и да се не мучи на свету! Све злотвори; ни од кога лепе речи нисам чула! Боље да се никад нисам ни родила. Зашто су ме богови створили?!

Све ако је и био бог, Стрибог изгуби стрпљење:

- Ма говори већ једном шта хоћеш!

- Хоћу – наставила је Варвара – да ме богови саслушају, да погледају на мене, сироту удовицу, да виде моје сузе! Хоћу да ти се пожалим, најјаснији мој Стрибоже. Дао ти бог све најбоље, шта год започео. Дао ти бог да никад не упознаш беду и сиротињу. Дао ти бог да нам једном постанеш главни бог.

- Уразуми се, Варваро, видиш ли колико људи чека да стане пред мене – почео је Стрибог, али му Варвара не даде да заврши.

- То људи?! – повикала је. – То су пси а не људи! Ма шта ја говорим, какви пси? Још гори су од паса! Боље да ме је куга однела но што сам морала да живим са таквим псима. Али не морам вама

да говорим, најсветлији Стрибоже, ви ионако све знате, а најгора од свих је она Параска, дабогда и ослепела и онемела! Како ме је та гадура намучила, да бог сачува! Цркла дабогда!

- Говори шта хоћеш! – грмнуо је Стрибог, али га Вар-вара није слушала. Удовицу је обузео такав бес, да више није знала за себе. Скочила је на ноге, одјурила до врата, забубњала шакама о њих и почела да се дере:

- Цркла дабогда! Гадуру, вештице, злотворко!

- То си ти вештица, то си ти злотворка! – одговори јој с друге стране Параска, отвори врата с треском и пљуне Варвару у лице.

Варвара скочи на њу, али је Параска одгурне. Варвара се врати и шчепа је за блузу, али Параска стаде да лупа шакама по њој. Варвара се сва запенила, јер је знала да је Параска јача и да ће је савладати. Онда пусти Параску и одјури пред Стрибога.

- Тражим – шиштала је од беса – тражим да ова вештица одма сад пред свима добије двадесет пет палица на голо тело! Само то тражим и ништа више!

Онда се окренула ка Параски и стала ударати песницом о длан:

- Аха, аха, сад ћеш видети, помијаро! Има крв да цури из тебе, тако ће да те бију!

Али Стрибог махне руком и обе бабе излетеше кроз врата као да их је вихор однео.

V

И опет се отворише врата, а људи су се тискали, не пуштајући један другог унутра.

- Ти мене да удариш?! – викнуо је неко из гомиле. – А, па онда ћу и ја тебе!

- Јој-јој! – викао је други док га је неко вукао за косу.

Направио се такав метеж као да је неко затворио рој хруштова у ћуп.

Стрибог устаде од стола и оде до врата.

- Одмакните се!

Људи се одмакнуше. Стрибог их све добро погледа, тражећи најскромнијег и најсмернијег, како би га позвао унутра.

Мало даље је стајао човек у поцепаном капуту, бос и одрпан.

- Дођи код мене – љубазно га је позвао Стрибог.

Човек уђе.

- Видим – рече му Стрибог – да си ти један сиромашан и добар човек. Тражи од мене шта год хоћеш.

- Па шта ми дате – одговори овај.

- Не могу ти ја сâм дати ништа – мораш да затражиш.

Човек слеже раменима.

- А откуд ја знам.

- Ма како то? Није ти ваљда живот тако леп?

Човек је уздахнуо:
 - Та де леп; мука и беда и ништа друго.
 Да би га охрабрио, Стрибог му стави руку на раме и топло рече:
 - Кажи онда шта желиш, па да ти живот буде лепши?
 Човек мало размисли, па ће, оклевајући:
 - Па ваљда кад би више људи умирало; али само лети.
 Стрибог устукне, а онда опет оде и седе за сто. Испрва га је хтео отерати и позвати неког другог, али га ипак још јед-ном упита:
 - Човече, да ли си ти размислио о својим речима? Како може бити да ти треба људска смрт?
 - Па кад сам гробар – одговори овај. – Ако буде више људи умирало, више ћу зарађивати. А зими ми је тешко да копам гробове.
 - Па зар не можеш да смислиш ништа друго? Да поста-неш господин, богаташ, тако нешто?
 Гробар се начас замисли, а онда одлучно рече:
 - Не! Није то за мене. Шта ће сељаку богатство. Полудео бих или бих се обесио. Ја ништа друго не знам и не треба ми да знам; хоћу да умрем као гробар кад сам то био целог живота.
 - Изиђи, добићеш одговор касније.
 Гробар се поклонио и постранце се провукао кроз врата.

VI

Стрибог је стајао у вратима, гледао људе и размишљао кога сад да позове.

„Позваћу оног момчића. Он још није злбан и лаком на туђе, срце му није искварено; можда неће затражити никакво зло другима, него ће његова дечачка машта смислити нешто лепо и добро.”

Тако помисли Стрибог и обрати се дечаку:

- Како се ти зовеш, момче?

- Ја? Ивица.

- Дођи код мене.

Ивица крене, али уто га ухвати Сафат, крупан и снажан сељак.

- Куд ћеш ти, гњидо? Како то може бити да домаћин-човек стоји пред вратима, а овакав балавац да ступи пред бога? То није поштено; не слажемо се са тим!

- Сачекај, Сафате – умирио га је Стрибог. – Чим завр-шим са овим момком, тебе ћу првог позвати.

Сафат је нешто љутито прогунђао, али га Стрибог не чу, већ узе Ивицу за руку и поведе га унутра.

- Кажи, Ивице, шта би желео да добијеш од мене?

Ивица, петнаестогодишњи момчић, погледа испод ока у бога и рече без размишљања:

- Ја би тео једно велико гвоздено жезло, и да ми се да право да тим жезлом убијем сваку муву тамо де је угледам, и да ми због

тога нико ништа не може.

Стрибог се страшно зачудио јер му никако није било јасно шта ће дечаку једна таква ствар. Зато га упита:

- А шта ће ти то?

Овај одмах одговори:

- Зато да тим жезлом убијем прву муву која се спусти на Сафатово чело, што ме није тео пустити овамо. А после би ме се на игранци сви плашили, јер би тукао куга год оћу – муве седају на сваког. Или ако би неко тео да отера моју краву са њиве, ја би одма убио муву на њему. И сви би се мене плашили, а ја не би никог.

Тако рече дечак, сав се заруменевши од среће.

Стрибог га посла напоље.

VII

Одмах за дечаком уђе Сафат и поче да говори врло љутито:

- Већ пет година ја се судим са братом око куће, и доста ми је тога! Поклањам своју половину куће најстаријем богу Перуну, али нека је сад одмах узме! Нека пошаље на њу своје муње и громове, тако да моја половина изгори, а заједно са њом и братова! Тражим да се то одмах сад деси!

- А зашто се ти мени обраћаш тако оштро? – упита Стрибог.

- Не знам ја, да л' је то оштро или није, али знам да то мора да буде одмах, зато јер поклањам своју половину куће најстаријем богу. Нисам ја глуп; знам ја како се те ствари раде!

- Пази, Сафате! – рече му Стрибог. – Како то разговараш са мном? Ја сам бог! Урадићу како ми се хоће!

- Пази да није! – повика Сафат. – Чим сте ви дошли ова-мо, није то било бадава – и ви радите за плату! Нико данас ништа не ради бадава. И сигурно су вам рекли да нам дате више, него што нам стварно дајете. Аха! Нисам ја тако глуп као други! Хоћу да ми одмах учините шта сам тражио, или ћу се ја већ обратити коме треба!

Стрибог се тако смркао да се у кући сасвим смрачило, а Сафат, колико год да је био храбар, сад се препао и одједном смекшао:

- Опростите мени лудом, најјаснији наш боже, ево, одмах излазим – рече он преплашено и утече из куће.

VIII

Стрибог се већ забринуо што неће моћи да изврши Перуново наређење, јер никако да се споразуме са Смеречи-вљанима.

„Покушаћу да разговарам још и са кметом” – помисли он и позва кмета.

- Слушај, кмете, ти си ваљда најпааметнији човек у селу.
 - То је тачно, али ето, народ ми је страшно глуп – рече кмет.
 - Зато сам те и звао, да те питам, шта да учиним за цело село, за све Смеречивљане одједном.
 - Добро – рече кмет. – Говорићу за цело село.
 Обрадовао се Стрибог, помисливши: „Најзад ћу чути нешто разумно!”
 - Ја ћу вам рећи, најјаснији боже, шта треба нашем селу, али – да ме послушате!
 - Говори слободно, биће све што затражиш.
 Кмет се нацерио од задовољства. Пришао је сасвим близу и почео шаптати Стрибогу на уво:
 - Нашем селу треба да овамо дођу господа и каматари, па да сви у селу постану гоље и просјаци! И још треба, да их се све сме батинати! Ето, то ће да буде најбоље!
 Макар и бог, Стрибог се уплашио кад је то чуо.
 - Шта?! Шта то причаш?
 - Ви, најјаснији боже, не разумете. Сад ћу вам ја то лепо објаснити, па ћете и сами видети да се са овим људима не може друкчије.
 - Хајде, објасни.
 - Све ћу вам рећи, само да станемо овде у ћошак.
 Одоше у угао и кмет поче тихо да објашњава Стрибогу:
 - Сељаци више неће да ме бирају за кмета, а кад је тако, ја ни сам нећу да им будем кмет, па све и да ме изаберу. Нек’ сад сви спадну на просјачки штап, а ја ћу им ондак рећи: „Ето вам сад, кад нисте хтели мене за кмета, нек’ сада вама упра-вљају господа из града. Док сам ја био кмет, ти си био газда, а сад си гоља и ништарија! Ниси хтео мене да слушаш, сад слушај господу или ћеш сваки дан добијати батине!” Ето, тако треба са овим народом. Тражим да им се то одмах деси!

IX

Стрибога је од свих ових прича већ облио зној. Одлучио је да више никог не пушта у кућу, изишао је на трг, узнео се мало изнад гомиле па каже овако:

- Слушајте добро, Смеречивљани! Нико од ових што су ме молили неће добити шта је тражио, јер су сви тражили лоше ствари. Схватите да ја нисам дошао међу вас да наносим кривду људима, већ да вам донесем добро. А ови што су досад гово-рили са мном само су хтели зло другима.

- То је чиста истина – јави се један сељак из гомиле. – Страшно покварен народ! Замислите, како се ја мучим. Имам пет хектара, а удовици Варвари није остало више ништа осим мале њивице поред моје земље. Ја јој лепо кажем: „Варваро, дај ми ту њиву, ионако немаш никакве користи од ње кад ти моја стока тамо

све попасе.” И шта мислите, да ми је дала? Неће ни да чује! Па зар није покварен народ?!

- Ћути, кад ја говорим! – викну на њега Стрибог.

- Ма ја само кажем – настави сељак – јер то треба чути, какву неправду морам да трпим од једне такве никоговићке. А имао би још нешто, ал’ то ћу после.

- Слушајте – рече Стрибог – и да ме више нико не пре-кида, него пробајте да схватите шта вам говорим. Сви ви заједно затражите од мене једну такву ствар која ће бити добра за све!

- Е, Стрибоже наш – јави се нека баба – кад је свако посебно тражио само неко зло, онда ће то сигурно и сви заједно тражити.

Стрибог похвали бабу за те речи, па каже:

- Изгледа, да сам морао сићи са неба да бих се у то уверио. Али ипак, кажите, шта бисте желели.

Х

После ових његових речи народ је опет загламио. Расправа је била ватрена и гласна, тако да се дуго није могло разабрати о чему људи говоре. А онда се из све те граје издво-јише гласови дво-јице сељака који су се тако љуто свађали, да су надвикали све сусе-љане заједно.

То би се могло упоредити само са јатом ћурана при јелу. Сви ћурани углас ћурличу, и мада су им гласови разни, не може се тачно рећи који припада којем ћурану. А онда се два ћурана дохвате за кићанке и стану да се деру, и тек тада свако може чути да су то баш њихови гласови.

Тако је било и кад су се ова двојица посвађали.

Међутим, свађа је почела као пријатељски разговор. Један је рекао следеће:

- Видите, куме, колико се ту скупило хришћанског наро-да, а ипак би за све било довољно три ведра ракије.

- Та шта причате, куме! – викнуо је други. – Ја вам кажем да три ведра на оволико људи не би било доста!

- А ја вам кажем да би – остао је први при своме.

Други се наљутио:

- Ама не лупај! Три ведра би попиле саме жене, а где смо ми?!

- Ти лупаш! Уста су ти велика да би што више стрпао у њих, а глава уска, нема мозга нимало!

На овај повик гомила је утихнула. Тако утихну разигра-на деца кад им мајка донесе поклон из града. А онда се људи поделише. Једни су били уз оног што је тврдио да је три ведра довољно, други су викали да није.

Свађу је прекинуо Семен, онај, што зна да пушта стоци крв – он је у свему био најдовитљивији. Тако и сад рече:

- Можда би било довољно, можда не би, али је свакако боље

имати шест ведара него три.

- Тако је! – викнуше остали.

- Нека буде шест ведара, јер ако буде само три, богаташи ће све разграбити а сиротињи ће остати само да се облизује.

Ово је рекао гробар, који је стајао сасвим позади па није добро ни чуо о чему је реч.

- Најбоље да проверимо – умешала се и удовица Вар-вара.

- Па да га питамо? – рекао је кмет, чувши шта каже удовица, и упитно погледао сусељане.

- Идите ви.

Кмет се почешао по глави.

- Идите ви, куме Сафате.

- Не, идите ви, куме Семене – одби Сафат који се, иначе увек дрчан, уплашио да се Стрибог опет не смркне.

XI

Стрибог је приметио да се ова тројица нешто договарају, па их позва себи:

- Јесте ли се споразумели шта желите?

- Па желели бисмо шест ведара ракије – рече кмет.

- Јер има ту пуно света – брзо је додао лукави Семен, приметивши да Стрибог оклева.

А Сафату се учинило да ће се Стрибог опет смркнути па је, сав се скупивши, тихо рекао:

- Хтели бисмо само да видимо, хоће ли то бити довољно за све мештане...

Неко је некад негде приметио, да се богови никад не жалосте. А и што би, кад им је чинија увек пуна, не морају да ложе, не морају да се облаче, не плаћају порез, не иду на суд, немају среску управу – немају, дакле, никакве бриге. Али изгле-да да се, чувши ово, Стрибог ипак растужио (тако је после, док су се чашћавали, Параска рекла удовици Варвари).

Стрибог мало поћута, поразмисли, и најзад рече:

- Јесте ли сигурни да је то та једна ствар која је добра за све?

- Сигурни смо! – повикаше ови.

Пришла је Варвара и рекла жалостивим гласом:

- Кад је народ толико јадан и несрећан да може забора-вити на своју невољу једино кад мало попије. Кад нас почастите, сви ћемо се измирити и бићемо у слози. Тако ћу и ја са Пара-ском. Јер грех је да се свађамо. А људи су тако кивни на све и сваког. Али шта да вам причам, најјаснији наш Стрибоже, кад ви то све и сами знате.

- А шта сељаку треба? – јавио се и гробар. – Дај му ведро ракије, и можеш са њим да радиш шта год хоћеш.

- Шта је истина – истина је – народ је скроз непросвећен – рече кмет, показујући на гомилу.

А људи нису скидали очи са Стрибога. Тако гладна жи-вина

гледа газдарици у руке кад изиђе у двориште да је нахрани.

Стрибог заповеди да му се донесе шест ведара воде, како би их претворио у ракију.

Кад су људи то чули, одмах се растрчаше по кућама да нађу ведра. Тако јурну у заклон кокошке кад петао огласи „Јастреб је изнад нас!”

Одјурише људи са ведрима до бунара и почеше их пу-нити водом. Заједно су их пунили, заједно су их донели пред Стрибога. Радили су сложено и вредно као мрави.

Поређаше оних шест ведара пред Стрибога, плуну он у свако и вода се одмах претвори у најјачу ракију.

Народ није знао како да се захвали богу.

А Стрибог се вину као птица и зачас одлети са земље на небо.

И сви су били задовољни – ови доле на земљи што су се бесплатно и добро напили, а они горе на небу што су тако усрећили сироти народ.

Белешка о њисцу

Лес Мартович (Олѣкса Лес Мартович) рођен је 12. фебруара 1871. године у селу Торговица, тада у Галицији (Галичина) у Аустро-Угарској, данас Ивано-Франковска област у Украјини. Један је од „наследника” најпознатијег западноукрајинског књижевника Ивана Франка и од свих западноукрајинских писаца најближи могућности повлачења паралеле између њега и Петра Кочића (1873-1916). Животне околности, укључујући исцрпљујући канцеларијски рад и болест, учиниле су да је написао свега 27 прича (или је, барем, толико објављено и стигло до нас) претежно сатиричног карактера. Тешко оболели Мартович умро је у празној школи у Погариску 11. јануара 1916. године. Последњих дана живота бринули су о њему само украјински војници - припадници руске царске армије.

Са украјинског њревео Андриј Лаврик

Зоран М. МАНДИЋ

МОЛИТВА

(важан дијалоџ с мајком)

Молити је дивно, говорила је мати, а још дивније пронаћи место молитви. Место на коме се не говори гласно, нити дише (пре)брзо. Место на коме узбуђења добијају господара у смирености. У разумевању потребе да се сагледају све чињенице о доброти и добротинствима. Потреби да живиш без прохтева, који удаљавају од посвећења искренности.

Молити не значи деобу у осећањима између добра и зла. Између анђела и демона. Између оних, који се моле и оних других, који то не чине. Ни за себе, ни за друге.

А, где пронаћи место молитви, још као дечак питао сам мајку. Да ли у дебелим очевим књигама о: војној доктрини, крсташким ратовима, или подизању успомена на темељима срушених црквених храмова? Или, негде сасвим горе, где птице промичу слободно лебдећи у својим уписаним и неуписаним путањама? Где је неважна свака подела горњих и доњих простора на север и југ. На онострано и ононострано. Где је време без људи једнако људима без времена.

Не знам, рекла је мајка, али знам да не треба да се молиш, ако ниси пронашао место својој молитви. У себи. У победама и поразима налажења. Уписаних и неуписаних путања.

АМАТЕР

У фудбалу за надобудне незналице кажу: „лева сметала“. У уметности, нарочито сликарству и хаику поезији, тај исти улез оснива своје љубитељске „академије“. Временом према непажљивим и богобојажљиво толерантним ствараоцима његов шапат добија какафонијске димензије рике дивљих животиња. Звери. Уједа све око себе. Пише правилнике. Натура протоколе. Самопрокламује се измишљеним мандатом, филозофи би рекли квазимандатом, каквог

важног субјекта. Магле.

На његовим Шкработинама води се прави „грађански рат“ између незнања и неморала. Нјеговог и оних који га трпе. Који стрепе да га смакну.

Ниједна држава никада није имала слуха, смисла и смелости да законом забрани појаву таквих креатура. Да их клонира, или пак преклонира у чувара стада. Или, бераче дувана. Да их упише на „академије“ мрава, или ситних животиња. Да их научи да знају да не знају. Да не сметају себи и другима. Нарочито, онима који их богобојажљиво трпе да не би својим отпором угрозили еуфорију милозвучног цвркута птица. Ваљда чекају дивље звери да слисте та створења, која се шегаче њиховом риком.

Бог их једино кажњава кад претерају. Неком откине прст, а неком реп.

МИРИС(И)

(Нови прилози историји пажње са освртњом на филозофију: ероџике, жене, књиже, инквизиције и дилеме)

У старим књигама готово да нема ретка без мириса. Без малих кротких прича, од једног пасуса, о њима. Тада се још ништа није знало о фуснотама. А, и граматика је била у повоју, па су мириси патили између „великог“ и „малог“ слова коментатора. У навођењу.

Коментатори су били самоуки. Као пустињски ветар. Као свирепа глад. Недостатак ствари зауставио је развој мишљења. У правцима којима се кретала историја пажње на почетку. На појилима других потреба чула.

Мириси су у царство људских задовољстава журили најбрже и најхировитије. Према својим митовима. И опрекама. Од мириса јабуке и жене парфемеричари су синтетизовали мирис преваре. У средњем веку тај мирис су присвојили инквизитори. Мириси су тако добили своју „цркву“, а и да нису, при томе, толико марили о својој религији.

Усред ваздуха мирис је постао идеолошки улез, који се по својој опасности изједначио са интензитетом неизлечиве болести. Одједном сви су почели да миришу. И миришу.

Неукусан свет људског даха одједном је изгубио примат. Више нико никог није могао да препозна. Нити да се спаја додирима и инерцијама генетске сличности компатибилни људски дах по себи, тако је постао некомпатибилан.

Намирисана љубав је доживела своју октроисану емоционалност. Део природе је тако умро. А, цвеће наставило напетост да живи наметнуту људску шизофренију. Деспотизам парфема.

ШИНОБУС

Ово није мали политички есеј, иако историјско сећање намиче његову квалификацију. У књижевним и списатељским пословима. Ускогрудим душебрижницима увек засмета дух квалификације коју нису смислили „писци“ историје. Они који су историју скривали од историје.

Сећам се да је моје прво путовање у приче започело на почетку студентских дана. Према Новом Саду. На тај пут кренуо сам шинобусом. Аутобус на шинама стигао је из Немачке. Као помоћ Србима. У улози дародавца тако се нашао субјекат у историји монструозних бомбардовања Србије. Нјених људи и биљака. Школа и библиотека. Верских храмова и музеја. Пекара и болница. Свега што је један мали народ с муком стицао на свом историјском имању.

Сваки пут, као студент, улазећи у шинобус осећао сам мирис великих и то, не само, српских страдања. И несрећа. Шинобус је, међутим, мирно клизио изанђалим шинама, а кроз те мирисе. У мени. И вукао напред, као заборав. Као „нечиста крв“. Временом сам и сам почео да заборављам. Еротику мириса из грехова дародавца. Путовао сам и даље шинобусом. Заједно са другим студентима. Ранораниоцима. Пијачарима. Војницима. И циганима. На истом путовању процвала је моја шинобуска проза. Нјени призори са рађањем „прве зоре што се цикламично цаклила кроз широка прозотска окна дебеле шинске лепотице.

Осећао сам међу тим призорима не ку врсту размажене трансцедентне грознице. Исте оне која ме је бузимала пажњом прозе што ми је долазила у сусрет. Мамећи ме историјом човека у покрету. Између „немаћких дарова“ и „српских шина“. На имагинарној средокраћи између сећања и памћења. описа и записа.

Старост је шинобусе одавно узела под своје. А, и младост моје прозе полако обојева. Једино унутрашњи шинобуски призори моле ме да их не заобиђем у сећању. Јер „писци“ сећања имају душу која недостаје „писцима“ историје.

Шинобуси, зато не умиру, због писаца. Зар, не?

ПРИЧАЛО

Причало је заклето поштовалац језика. Не узмиче ни пред препрекама у њему. Нјегови скокови са једног на други крај мисли збуњују и најцењеније метафизичаре. Он углавном прича о себи да би тајне о другима учинио доступним њима самима. Заробљеним у телу ума. У његовом сулудом зависништву од хране и такмичења са стварима које једна другу избацују из употребе. Онако како памћење заобилази терористичке упаде бројки у снимке ведрине. Слика. Фразе које запомажу у његовим устима. Молећиво искајући

привилегије за спас душе језика. Зарозаног у патетику глагољивих наступа. Онако како романи руже логику догађаја. Натоварених джаковима измишљених обрта. У снази осећања. У осећањима вере. Пред вратима иза којих се не зна шта је. Ко улази у оно из чега нема повратка. Нити језиком нити другим моћима савршенства.

Стално је у опреци са свим што личи на поруку. На замршена објашњења јасног. Јасније чак и од симбола који у језику тргују са постоља својих прљавих тезги. Превара, привида и преметања.

Неуморан је у стрпљењу других. Воли све који га служе својим слушањем. Који не дирају у његове размахе. У размахнутост убеђивања. У оно што Ниче зове протицањем у незнању, а Кјеркегор путовањем кроз пустиње неозначивог. У речима о греху не воли поставке безгрешника. Њихове филозофске флоскуле на чију отрцаност наваљује огромне пирамидалне блокове неоткривених грађевина. Садашњег у прошлом. Оног што своју непоновљивост увек дугује времену. Које се попут жене неуморно, дању и ноћу, пресвлачи из једног у други сумњиви веш природе. У њену неутаживу поребу да битише животом маске. Без бора, затегнутих у непровидност свог мистериозног лица.

Причало је тужни херој речи. Које међу све бројнијим приказима вируса и бактерија све више и више дишу на сламку. Тихо певају ненаписане песме. И не дају се храни да их потчини до последњег залогаја. У музеју сензација причало је био (и остаће) највећи сакупљач космичке прашине. Бог ће једном и њу отрести са његових рамена. Али, да ли ће нам и онда бити толико стало до тајне. Нејезика који нема куд из језика.

Александар Б. ЛАКОВИЋ

РИТУАЛНИ „ОДГОН” ЗЛА

Усмена књижевна баштина у поезији Вито Марковића

Хваљена била
Песмо
Птицо моја
Стварам те од Тајанства
Утамничених речи
Вито Марковић (Наоружани Христи)

Књижевни критичари свих генерација када су били у позицији да дефинишу песништво Вито Марковића, најчешће поводом изабраних или сабраних песама, неизоставно су и у сагласју издвајали две његове карактеристике. Прва је да Марковићева поезија, иако садржајно ситуирана у урбаној средини, извире са врела усмене и писане књижевности, из дубине фолклора и мудрости традиције, оденута тајанственом одором митологије и историје. Друга, пак, одлика Марковићевог «пева», упркос томе што се враћа коренима нашег досадашњег стваралаштва, особеностима националне фолклорне и архетипске бесцени, јесте сензибилан слух, али и моћ за језичке преображаје и мелодијске валере, чији је коначан резултат савременен и самосвојан песнички језик, иако давно већ негде чујан. Ниједног тренутка, не прекидајући везе са традицијом, упорно полазећи од стиха народне песме, народне умотворине и народног памћења, али и уводећи иновације у стваралачком поступку песник Вито Марковић је књижевну баштину темељито модернизовао. Неправедно запостављена разбарушена симболика и архаична лексика омогућиле су му да изгради другачију и нову структуру песничког исказа, као значајног састојка јединственог песничког система.

Међутим, песник Марковић није само покушавао да за себе и свој стих пронађе, препозна или наслути неку особену реч или звук у баштини нашег песничког језика, већ је без страха трагао за њима и у народној поезији, па и у поезији највећих српских песника. Тако

да је, по речима Светлане Велмар Јанковић, не само преузимао стихове и речи из наше упамћене баштине и од својих песничких узора, него је повремено писао стихове које су могли написати његови песнички претходници, као и сам народ, а опет на савремен и особен начин.

Зато, зарад и пре објашњења симбиозе помињане две одлике Марковићевог песништва, као и зарад тражења адекватног рама за слику тог песништва, нужно је поменути и детектовати у стиховима заживели утицај његових претеча. На саму помисао могућих Марковићевих узора, бројни књижевни критичари оправдано фаворизују Настасијевића и Попу, њему временски блиских песника. Док је Настасијевићев израз згуснут, сведен, ископан из дубине и мрака баштине, необичне специфичне тежине и мелодије, поводом Попе се може мислити о песнику израза који се реализује у још читији сажетости, са доминацијом рационалних и метатекстуалних микстура и са прилично вештим и необичним распоредом детаља, па и преузетих цитата из средњовековних и паганских садржаја, који су само на тренутак статични пре нове и муњевите промене порекла и смисла, Вито Марковић је, пак, песник бунтовник, еруптиван, привидно неорганизован, са насушном потребом да се стихом распростире у недоглед, да емитује свој глас, своја осећања, да емитује себе, макар то и путем “стрела”. Затим, док смирени Настасијевић трпи и пати, добровољно изолован тачније одвојен од света вибрацијама језика и мисли¹ и док Попа у интелектуализованој и ерудитској надмоћи, са разлогом, негира многе устаљене вредности, којима је, играјући се, мењао семантичку садржину, често их успешно уопштавајући; и ругао им се доводећи их у контекст са споменицима памћења нам и тражећи смисао односно потврду кроз историјске наслаге; песник Марковић у “пустоши” и “бескрају мрака”, несхваћен, отуђен и осамљен лелече над својим усудом, оптужује и себе и непосредну околину, узалуд одапиње “псовчице”, “бајалице”, “враджбине” и “клетве”, повлачи се у своју “љуштуру”, у наиван свет маште и у свет још увек топлих дечјих инфантилних игара. Не треба заборавити ни Винаверово инсистирање на уграђивању ироније, самоироније и афористике у живи организам српске поезије, као ни искуство и слободу Лазе Костића у поигравању са тада канонизованим језичким и ритмичким песничким целинама, које су у новој спреси васкреле и пропојале кроз ефектна лексичко-тонска остварења.

¹ Василије Калезић, *Исконске мађијске зајевке*, у зборнику, Зоран Хр. Радосављевић, *Похвала поезији*, Стара Пазова, 2002, стр. 29.

Ритам и смисао ритмуала

Међу првим песницима у послератној српској поезији Вито Марковић је манифестовао своју заинтересованост за садржаје и звук нашег високовредног усменог стваралаштва, са бајкама, басмама, бајалицама, гонеталицама, гаткама, клетвама и бројаницама и загонеткама, о чему илустративно сведочи његов песнички ритам и песничка лексика. Песник је у урбаној средини погодној за отуђење и фрагментацију живота јединке увео актере из митолошких и фолклорних предања, а свој однос према тим веровањима и њиховим садржајима саопштава њима адекватним архаичним изразом, свакако стилизованим и свевременим језиком. Како се песник бавио дотада недовољно непознатим убеђењима из наше традиције и још увек упамћеним формама тачније звуком усмене књижевне баштине омогућило је Марковићу формирање самосвојног песничког света којим је контролисао и подвргавао све елементе своје поезије. На тај начин, тврди Богдан А. Поповић, сви конституенти наше прошлости могу бити саставни део Марковићевог стиха само под условом да се уклапају у једну гротескну визију данашњег света, у чијим темељима је човекова ништавност и "зла коб", што је опредељујуће тематско упориште песника Марковића. Сем тога, песник је оваквим поступком актуелизовао преузете елементе из митологије, фолклора и историје, што је својеврсно оправдање за посезање за звуком и језиком у ближу и даљу прошлост. Истовремено, песник је одговорио како се осамљен и преплашен човек може супроставити савременим демонским силама које га угрожавају и које он не може ни докучити ни објаснити.

Песник Марковић се у свом песништву одлучио за мудрост и тајанствену моћ исказа усмених народних умотворина, преживелих до наших дана. Заправо, песник се определио за већ искушане ритмове који су у стању да оживе ритуалну игру и магијску потенцију прадревних образаца у тражењу помоћи, као што су већ прозиване враџбине, бајања, басме и други углавном "одгони". У својој првој књизи песама *Паника њела* први циклус *Нешићо најољу* започиње истоименом песмом окупаном звуком из народне усмене књижевности:

*"Доле жоре / Гледа да ме узгледа // Овде онде / Пија да ме најија
// Простор времен / Трује да ме оштрује // Дању ноћу / Лови да ме
улови // Будна ока / Чека да ме дочека // Већар небо / Боде да ме про-
боде // Камен земљу / Једе да се наједе // Пошок реку / Пије да се
напије // Ситрашине песме / Пева да се најева // Бесне игре / Игра да
се наиџра // Хоћеш нећеш / Тера своје докраја. "*

уз напомену да је у овим дистисима први стих од четири слога, а други од седам, али потенцира убеђење у моћ овако изговорених речи, као и ослањање песника на нашу народну поезију. Затим, у

истом почетном циклусу следе песме чији су наслови заиста транспарентни – *Бајалице*, *Врађбине или одбијено нешто*² чији је бајалички тон очигледан. На пример у *Врађбини*:

Оде нешто у реку
Река у потоке
Потоци у камен
Камен у земљу
Земља у простор
Простор у кишу
Киша у ветар
Ветар у небо
Небо у месец
Месец у куке
Куке у војнике
Војници у генерале
Генерали у ноћ
Ноћ у годину
Година у време
Време у болеснике
*Болесници у здравље*³

Очито да је песник Марковић од народног лирског песништва усвојио ритам и смисао бајалице и врађбине, као и лакоћу песничког говора, али је, што је посебно важно, и научио како да се лирска мекоћа и лакоћа транспонују у песничке суштине. Драгољуб Јекнић промишља да песник исписује своје стихове преко свих тих слојева без страха да се слојеви измешају и загубе. Штавише, у њима продире звук нашег песничког искона, вибрантност матерње мелодије од почетка⁴.

Да је поезија Вита Марковића привржена ритму и метру ритуалних бајалица доказује нам песма *Одгон* из књиге *Бели говор* (дванаесте по реду објављивања – 2000) чије строфе почињу са бајаличким “одгонима”: “Бежи одавде нелепе”, “Бежи одавде нељуде”, “Бежи одавде бежи”.

Иначе, басме и бајалице су део традицијске културе и постојале су као друштвена установа са значајном и широком улогом у животу људи. Оне су као производ митско-магијског мишљења

² У првом издању књиге *Паника њела* песник Марковић је користио реч *чудо* уместо *нешто*, док је у сабраним песмама *Тело и страх*, *Дела Вита Марковића*, књига 1, 1990, у употреби као коначно решење претпостављам, реч *нешто*.

³ Овде поједини стихови на пример „камен у земљу”, „ветар у небо”, „река у потоке” комуницирају са аналогним стиховима из, већ помињане песме *Нешто најољу* - „камен земљу”, „ветар небо” и „поток реку”.

⁴ Драгољуб Јекнић, *У континуираној поезији*, у књизи, Драгољуб Јекнић, *Неми ријечи*, Ослобођење, Сарајево, 1983, стр. 182-183.

укључивале у себи и наивна знања и предрасуде, али и убеђења да су у функцији решавања човекових недаћа. Основна и инструментална улога вербалних творевина као што су бајања и чарања, као верног споменика историје једног народа, његове културе и развоја људске мисли, јесте успостављање нарушеног поретка. Сем тога, бајалицама човек ритуално признаје своју припадност одређеном тренутку и поретку⁵ и потврђује себе као део једне магијске заједнице тиме што је призива у помоћ, чиме, дакле, потврђује и верује да ће очувати свој идентитет, што је “жива рана” и Марковићевог тренутка и поретка. Да је песник Марковић успео да басму као посебно организован говор изражене ритмичности очекиваног модела трансформације до степена савремености средствима карактеристичним за поетски језик, за разлику од бајалицама из народног стваралаштва и којима су ова песничка средства потиснута и имају функцију формирања сакралног исказа, говоре нам бројне песме. Једна од њих је песма *Клејиве* и то њен други:

*Куку ѿи долазило
Леле ѿе сналазило*

*На белу недељу
Црно млеко ѿио*

*Ваѿиру ручао
Пејео вечерао*

*Насред оѣњишиѿа
Сенку љуљао*

и ѿрећи двостѿиховани сеѣменѿи:

*На једна усѿа
Два лелека лелекао*

*Гласом до неба
До суза дошао*

*У ѿмоћ звао
Никоѣ не дозвоао*

*На ничији зов
Главу за враѿи окреѿао*

⁵ Зоран Глушчевић, *Песник и магија ѿела*, у књизи, Зоран Глушчевић, *Поезија и магија*, Просвета, Београд, 1980, стр. 26

Песнички опус Вита Марковића пружа привилегију његовим критичарима да његов ослонац на усмени бесцен документују бројним песмама у целости или њиховим нумерисаним целинама, које више наликују него што опонашају не само помињане усвојене ритуалне одмбрамбене механизме, него и друге жанрове усменог памћења, као што су бројанице, загонетке, одгонеталице, питалнице... Али у готово свим Марковећевим стиховима провејавају ритам, звук и дух, преузети из упамћене и полузаборављене⁶ баштине.

Но, иако је синтаксичка структура Марковићевог исказа блиска синтаксичкој структури басама, бројаница, гаталица, интересантних и за читаоце због сачуваног архаичног митског обрасца, погрешно би било закључити да поезија Вита Марковића црпи своју инспирацију из ритуалномагијских односа, сазнања и формула. Заправо, у простору песничке магије, у овом примеру, све зависи од песничког ритма који покреће једна сасвим савремена вибрација егзистенцијалне угрожености. Дакле, све што је преузето, и ритам и метар, и речи, морају бити сагласне са координатама песничког говора, условљеног песниковим данашњим статусом и судбином.

У прилог овој тврдњи позваћу се на Тиодора Росића⁷ који суди да басме као обредни текст настоје да својим говором кроз Марковићеве стихове на темељу језичког памћења и постојећих обредних стихованих образаца, представе, пре свега, драму лирског субјекта, надајући се да у традиционалној форми можда и може одагнати зло, као што је то у песни *Нушрине ноћи и стџаха*:

*Бежи ѓубо од мене
Сад ћу красџи ексере
Бежи ѓубо од мене
Сад ћу красџи чекиће*

*Нико не зна најпосле
Шџа ја себи доносим
Ако ли ми усџреба
Моѓу да се окујем*

*Бежи бежи ѓмазино
Имам и ја зубиће
Зар не видиши забоѓа
Ко на коѓа насрће*

⁶ Миодраг Павловић у књизи *Обреди поетичког живоџа* објашњава да се полузаборав односи на прошлост за коју мислимо да смо је заборавили, а нисмо јер је она дубоко наталожена у нашим вијугама, где се наше памћење, ипак не преиначује у другачије, него остаје изворно и, што је најважније, уопште се не мења и најверодостојније и најближе је изворном облику.

⁷ Тиодор Росић, Магијски исказ, у књизи, Тиодор Росић, Поезија и памћење, Дечје новине, Г. Милановац, 1988, стр. 140.

Утицај народне традиције, историје, фолклора, књижевне баштине, па и прастаре митологије, на поезију Вита Марковића је пресудан, чинећи специфичан вид фолклорне фантастике⁸, што се огледа, пре свега, у преузетим обликовним решењима, а потом и у транспонованој грађи, водећи рачуна да успостави контакт свог афективног звука са оним што још увек допире из нашег језичког памћења.

⁸ Тиодор Росић, Исто, стр. 139.

Ранко ПОПОВИЋ

ТРУЊЕ НА ДНУ ДУШЕ

(Уз двадесетогодишњицу смрти Милана Мучибабића)

Поткрај децембра, чини ми се двадесетшестог, ове одлазеће 2005. године навршиће се двадесет зима од смрти Милана Мучибабића. Мало је оних којима је још познато име овог писца, а остало је иза њега десетак књига, махом романа и ратних хроника, једна постхумно објављена збирка прича, па и неколико некада значајних књижевних награда. Новинске текстове, веома често литерарно надахнуте, већином у сарајевским листовима *Ослобођење* и *Задругар*, гдје је зарађивао за хљеб свагдањи, било би тешко побројати. Исписан живот, слободно би се могло рећи, а велико је питање да ли то ико више чита. До овог потоњег рата понешто се и биљежило о његовој прози, највише, колико се сјећам, покојни Ристо Трифковић; углавном су му хвалили језик, једру источно-херцеговачку лексику и епску, шолоховљевску ширину у обликовању ратне теме. Мало је данас његових књига у ионако осиромашеним библиотекама; понекад посегнем за њима, потпишем празне картице, али ни ја их не читам. Тек тражим мјеста која бих могао препознати као преобликован живот и чини ми се да су ми данас ближа и јаснија него у вријеме када сам за понеки детаљ могао и да га приупитам.

Милан Мучибабић био је први писац кога сам упознао, а да још нисам ни у школу био пошао. Водио ме је на Златиште, најјасније се сјећам његовог великог војничког двогледа кроз који смо гледали град, мени још непознат и узбудљив тако увећан, па увијек натмурене обронке Игмана и бијеле врхове Бјелашнице. Свраћао је често, никад без кафе и шећера за бабу Росу, слаткиша за нас дјецу и неке ситнице за мајку. Одударео је од свијета којим смо свакодневно били окружени и био загонетан и нама и том свијету. *Богајши, шћа ради овај Милан*, увијек би понеко од ђугумаша припитивао бабу. *Он је писац*, одговарао сам ја журно, поносан што је баш то и што једино код нас долази. Баба је имала нешто другачији угао гледања, као и на све, уосталом: *Баволу му писање, кад се не шри-*

језни! Та прозаична опаска односи се заправо на неко касније вријеме, кад сам већ сазнавао шта је то писац, кад сам као гимназијалац а онда и студент књижевности почео да свраћам у кафане, виђајући га понекад и у припитом друштву. Или се није много дружио с писцима, или сам га ја с њима виђао ријетко; за лијепих дана сједио је с Драганом Кулиджаном у башти рибљег ресторана *Галеб* на Грбавици, нешто жучно објашњавао ћутљивом дјечијем пјеснику, љутио се на Чеда што касни с новом туром вињака, а око стола се врзмала једна олињала пијачарска мачка и лизала кесу проливеденог млијека. То млијеко које никако није успијевало да стигне до куће било је слика његовог односа према свакодневници, односа који је граничио прво с потпуним превиђањем а онда, с годинама стваралачких затишја, гађењем и презрењем. У његовом трвењу са стварношћу тако јасно су се препознавали и заустављено вријеме литерарних опсесија и жал за порушеним идеалима скојевске младости. Било је то његово распеће, његова донкихотска прича коју је често и много потресније казивао у пићу него у књигама. Од њега, самоука и истинског посвећеника, књиге су тражиле старинску форму, па и неокрњену форму вјере, док се у животу све то одавно растурило. Подгризале су сумње, умножавали се неспоразуми и разочарења; купило труње у души, како каже и наслов овог присјећања, од њега преузет. Посвађан с трговачким менталитетом и кабадахијском идеологијом нове револуционарне елите, раскидао је стара познанства и некадашња партијска другарства, тонуо у тешку резигнацију и спасавао се оним што је мирисало на завичај и ратну младост. Пре причавала се као скандал његова здравица првом српском просвјетитељу у сарајевском Дому армије, 27. јануара тамо негде седамдесет и неке. За вријеме зимске олимпијаде обрео сам се једне ноћи с њим, приведен, у станици милиције. Покушавао сам, безуспјешно, да га отпратим до стана, а он је из свег гласа помињао мајку гладијаторску и усташку Бранку и Хамдији, и Самарану, и свима редом, а органи су били бројни и тако добро распоређени да то није могло проћи незапажено. Спасила нас је споменица, која је испала док су му отимали пиштољ. Тих година већ је у сваку причу убацивао и тестаментарну опомену да обавезно буде сахрањен у родним Плужинама, уз оца, *мог солунца*, како га је звао, и да му на гробу нико ништа не говори. Ваљда је слутио да неће бити тако. Сахрањен је на сарајевским Барама, уз декламације испред савеза бораца, удружења писаца, а на крају је искочио и један опскурни испред мјесне заједнице. У тој креатури, том клипану који је већ појавом вријеђао добар укус и кога је покојни Милан, свједок сам, и без повода слао тамо одакле је прво дошао, објавила се над његовом свјезом хумком сама иронија судбине, тужни симбол свих његових сукоба са животом.

Идеолошки императив је зла коб његових књига, утег који им није дао да узлете. Није сва лирска жица коју је посједовао уткана у његову прозу. Поезију је иначе осјећао изворно, дакле наивно. Тронута је рецитовао најмекшег Шантића – *Дођи, и у башићи буди ружа прва/ и на срцу моме мириши до зоре*; с Јесејином

тачно знао шта значи *месечево* њушком сено *жвакаћи*. Бацаи *што* - говорио ми је, затичући ме да читам Давичов *Прочићани језик* – *написао је камион ијесама, а све што не вриједи два Миљковићева стиша*. Знао сам да је то у директној вези с Давичовим тадашњим преласком у Сарајево и покретањем часописа *Даље*, и знао сам да он ту причу зна из важнијег, некњижевног угла. *Песму* је ипак волио. Мића је био његов јунак, тачније, сама младост *проклећо* *скојевца* кога је он још бранио у себи. Неким је принципима безрезервно остао вјеран до краја, осјећајући да тиме често иде упркос животу, каткад и повређујући ближње. Причао ми је стриц Милинко, његов рођени сестрић, налик на ујака и ликом и духом, како се спремала акција освајања пензије за Милинковог оца Душана. Прво је изокрла ваљало убиједити ђеда, пријеког и принципијелног човјека, а уз то честитог четника, да некако преломи понос и замоли за тако нешто. Али, како то већ иде, те нема се, те видиш на шта спадосмо, те сви су подобили, ко те данас пита шта си био, свједочиће Милан, толикима је а ни у путу се нису срели... и Душан, покој му души, некако пристане. Крстиња испекла *илицу*. (*Будибокснами, кад је ово била илица*, био је коментар на сестрину жвеликодушностж.) Мало о ђеци, мало о ајвану и љетини, скупоћи и времену, дође и оно главно: ето, вала, Милане, тако и тако, па види ако би се икако могло... *Нек ти свједочи Јевђевић!* Тајак. Сестрић му то није узимао за зло, мада је волио идеолошки да га пецка и враћа из претјераних заноса. *Шути ујаче, очију ти, о чем причаш!* *Изиђи ево сад на Примети и викни иартизани, ако сви не написну у Понор, сијеци ме куд сам најтањи!* – *Е, што ти је истина* – смијао се и пљуцкао дуванску трину *Дрине* без филтера. Празне кутије је трпао у джеп, јер су увијек биле исписане. Озарио би се на помен неке завичајне ријечи коју је затурио у сјећању. Слуша, рецимо, неку од бескрајних бабиних прича. (Међу њима је била нека готово конспиративна релација; чини ми се да сам од неког чуо како га је баба крила почетком рата, кад се још као ђак некакве жељезничко-металуршке школе у Зеници вратио у завичајно Невесиње, и кад га је послало да дјелује на терену, што је био опасан посао, који су неки платили главом. Баба иначе није марила за идеолошке нијансе; кад би је питали која је војска била најбоља за оног рата, с нокта је одговарала – *Талијани, браће богами!*) Прича Роса тако и о неком веселнику који се отргао од куће *ко исеио с вежња*. Код тог поређења он сине и готово поскочи. *Вееежањ, жосиоде божје, оикад што нисам чуо!* – граби оловку и записује на *Дрини*, пљуцка, осмјехује се и више не прати причу, што бабу нимало не омета. Није ми тешко да ту ријеч данас сатима тражим у роману *Камен и иеио*, његовом животном дјелу, јер знам да ће ме, кад је нађем, озарити сјећање на драге људе којих више нема и да ће ми бити као да сам им уждио свијећу задушницу.

Било је вријеме сеобе ждралова, вјетрова и облака... Тако некако почиње мемоарска проза *С оне стиране ровова*, пишчево издање, Сарајево, 1958, прва књига Милана Мучибабића и прва књига коју сам добио с ауторским потписом и посветом, а коју

нажалост више немам. Тај хемингвејевски наслов, и та чудно и тужно разливена реченица постали су одавно једна емотивна шифра, унутрашњи кључ за неке слике у које се уобличила успоме-на на човјека за кога знам да га нисам познавао случајно. Толико сам пута покушавао да му срочим неко слово *шуге* и *ојомене*, тражећи узалудно једну мелодију у коју бих призвао његов глас, да нешто завјетно каже, нешто што није стигао, нешто као... *да кренем себи у срећњање/ ко некад с голе подине/ да мину сјајем у раздање/ све моје горке године// Да једна зрака шужног сунца/ окупи на небеси/ мене и мога Солунца/ војводу Луку у Одеси...* А знам, заправо, да је стигао и да не треба дописивати написано. Добро написано. Понекад језиком судбине саме написано. *Одавде се вавијек одлазило а никад се нису враћали. Одлазили су у правцу заласка и у очима оних што остијају преобразавали се у љућнике смјелог срца који иду у сусрећ судбини. Одмах шу, иза Вјећрене равни, почињао је свијет: одблудјели за фаџаморганом среће, уморни и обесањени, умирали су далеко од завичаја. Остијао им је само сћид: да се не врати истим џрагом, сћазом зараслом у сјећање, гдје им је некад вјећар обмане истио последњу сузу.* Једном ће опет неко преко ових ријечи, као преко завичајног брда у свијет, закорачити у роман *Камен и џејео* да потражи још неки тако доречен трептај душе.

Милан Мучибабић рођен је 14. октобра 1922. Умро је, рекосмо, децембра 1985. године. Писцима нису потребни некролози. Писци увијек још за живота понешто кажу и о сопственој смрти, само што се то нама укаже тек кад напусте овај свијет. *У шом позном куцању препознао сам давнашњи зов: џако је куцао неко у мом сјећању и, обрасћео сједином децембарске ноћи, донио џељобну вијест на лицу а болну њежност у души.*

Стојан ЂОРЂИЋ

ПЕСНИЧКЕ БОЈЕ АЛЕКА ВУКАДИНОВИЋА

После две књиге изабраних песама (2001, односно 2003), А. Вукадиновић објављује нову збирку „Песнички атеље”, у којој, међутим, нису само најновије песме, бар судећи према оним датираним. На почетку збирке су три песме циклуса *Посиџери*, а прва од њих је *Мејохија, ѿсиџер*, над којом стоји датум настанка „Јесен, 1999”. Пуних девет година пре ње настала је песма *Мозаик, 1990*, из циклуса *Песме кућне ѿрозе*, док су четири песме циклуса *Кварџетї* из периода 1975-80, дакле, од пре тридесетак година. С друге стране, насловима *Из „Ошкроврња”* и *Из „Дневника”*, песник најављује неке веће песничке целине, по свој прилици, још у настајању, а сад објављује само прве одломке из њих.

Како год да се схвати овакво састављање збирке, она означава ако не једну посебу фазу у Вукадиновићевом стварању, а оно бар једну његову посебну преокупацију, која је постојала, дакле, и раније, а која ће, изгледа, тек добити у замаху. У сваком случају, *Песнички атеље* је књига којом Вукадиновић прави један већи искорак и то не изван своје поетике и досадашње песничке праксе, већ управо на средишњем правцу свог песничког трагања. Овим песмама Вукадиновић као да крунише то трагање досезањем управо оне „Моје апсолутне песме”, коју је пре тридесетак година баш у *Песми кућне ѿрозе* отворено призивао, а сада ево дочекао да му се и догоди, наравно, према властитом осећању онога што пише. ожда такво осећање вара песника, а можда га и не вара, али он је у том осећању и саставио читаву ову збирку, бирајући за њу остварења начистије лирске супстанце. Могло би се приметити да би ова збирка добила у стиху о апсолутној песми бољи наслов, кад он не би изгледао одвећ експлицитно и претенциозно.

У поређењу с претходним Вукадиновићевим збиркама *Песнички атеље* не изгледа толико превратнички јер су и теме и мотиви, песничке слике и лексика, ритам и мелодичност стиха, па и њихова семантика и сам уметнички доживљај, углавном, у оним регистрима и квалитетима по којима се овај песник препознаје, само што се овде све то постиже отвореније. У овим песмама

Вукадиновић је отишао понајдаље у кристализацији лирског доживљаја до најчистије лирске супстанце.

Ако постоји апсолутна поезија, односно ако ју је могуће достићи у надахнућу и поступку Вукадиновићевом, онда би то било то – могао би да поручи он сам - док одмиче све даље на свом путу, не застајући и не осврћући се око себе. Током свог вишедеценијског кретања стазама лирске кристализације, песник као да је остављао необјављеном понеку од оних најтананијих песама, да би када најзад крене за својом апсолутном песмом, могао да покупи и њих, да у своме песничком врту узбере једну за другом „ружу свитања”, поезије ружу најбистрију, или „Ружу- сушт”, „Језик-ружу”, „Румен-ружу” - како све назива своју апсолутну песму, дакле, ону песму која настаје изван свега другог и остајући „зарна сва”, отелотворује у себи лирско као естетско, а естетско као лирско. Апсолутна песма је она песма која, без обзира на то шта је предмет о којем пева, шта је њена порука и помоћу којих песничких средстава се остварује, преноси лирски говор у сферу уметничког и лепог конкретизујући се, дакле, као његова суштина. Лирска песма је ексклузивна еманација лепоте.

Прва сврха песничке речи о егзистенцији у томе је да јој открије лепоту. Досегнута лепота егзистенције главни је критеријум довршености песме. Томе тежи и лирски субјект ове поезије који би свако своје јављање хтео да развије до краја, то јест дотле, док га не ослободи свега неестетског, тако да би могао да свако од њих потпише стихом „Завршисмо слику цртом чистом”.

Пишући стихове за *Песнички аџеље*, књигу најамбициозније кристализације лирског доживљаја, Вукадиновић се обраћа, више него иначе, ликовној уметности, посебно сликарству, где тражи и налази не само теме и мотиве за своје песме, већ и надахнуће за лирско стварање и уметничко обликовање у којем ће ликовни елементи, разуме се, у различитим семантичким и симболичким транспонованима, добити битну улогу. Као што налазећи уметничко надахнуће у музици, веома пажљиво развија звучне елементе песничког језика и постиже високу мелодичност и ритмичност својих стихова, тако и овде Вукадиновић успева да у визуелној интенционалности речи пронађе нове могућности лирског говора и да обликује не само снажне песничке слике, већ и да појача и развије визуелну евокативност и да ефектима песнички индуковане ликовности обогати естетски потенцијал својих стихова.

Као што музику доживљава, пре свега, као звучну кристализацију естетског, тако исто, и ликовну уметност Вукадиновић доживљава са њене естетске стране, превасходно, дакле, са њене ликовне делотворности, покушавајући да и у поезију транспонује говор ликовних ефеката. Све истакнутију улогу добијаће у његовим песмама дочаравање визуелних елемента и лирско транспоноване њихових ефеката, па ће у ткање својих стихова овај песник врло упорно и пажљиво, као кад слаже слоге и риме, наносити боје и

извличити линије, подешавати оштрину и дубину, односе површина и маса, светла и таме, мешати боје и планове итд.

Тако настају Вукадиновићеве „насликане” песме – његови стиховани пејсажи, портрети, мртве природе, аутопортрети, или само отисци палета. Радну собу песника Вукадиновић доживљава као сликарски атеље, где се гомилају „Руже-скице боје тужне твари”, док на самом радном столу налази се „Без наслова слика / Нагнута над собом као да крвари”. Песма *Ноћно озарје*, настаје пред сликама Паула Клеа, као њихова лирска дескрипција, песничка варијација или реплика, таман као и песма *Пред „Иконом Преображења”*. Речју, свака Вукадиновићева песма подсећа на сликарску палету препуну тек изливених боја које се разливају и мешају тако да та песма-палета постаје неухватљива жива слика, која се непрестано мења пред нашим очима све док не добије, као у некој снопхатној визији, ону своју реализацију која нам се учини најлепшом или најпотпунијом.

А у том убризгавању боја у стихове и слагању стихова по бојама, уз тишу или гласнију музику рима, звучних каденци, мелодичних сазвучја, промиче још и линија смисла, сливајући се у јасније или тајновитије лирско значење, симболичко-матафорички наговештај или поруку. Док читате Вукадиновиће песме и одгонетате њихове сведене а тако вишезначне речи, ослушкујући звуке којима оне одзвањају и гледајући боје које оне евоцирају, засипају вас њихова неухватљива лирска значења. Дакле, и Вукадиновић, као и други, ствара песме помоћу речи и њихових значења и то тако да, осим што носе значење, речи у његовој песми теку естетски обогаћене, њишући се у појачаном ритму и увирући у наглашеној мелодији, простирући се непрестано и у смисаоним и у звучним и у визуелним димензијама и ефектима. Мешају се и преплићу, спајају и транспонују смисаоне, звучне и визуелне интенције речи у једну нову и непоновљиву целину – лирску песму која никад не изгледа као обична песма, већ било као етида или музичка тема, било као вињета, арабеска, икона или акварел. И увек благо, танано, осећајно, дакле – лирски. И само лирски.

Вукадиновић врло одмерено користи речи и њихове звуке, према мери свога стиха и песничког метра, а тако исто употребљава и боје, које не наноси ни превише, ни хаотично. Осим тога, то су боје за стихове, за поезију, дакле, посебне - песничке боје, чији пигмент није није твар која на сунчевој светлости делује хроматрски, већ лирски говор, то јест језик, то јест ваздушна струја која делујући звучно рефлектује не само визуелно докаравајући једну боју, већ семантичи издвајајући евоцирану боју као нешто посебно у симболичком смислу, дакле, семантички. Од назива које им даје, па до симболичких значења које у њих уписује, Вукадиновићеве боје су песничке. Он никад не употребљава уобичајене називе за боје, већ тражи и налази посебне, рекло би се, управо песничке изразе да би своје песничке боје одвојио од сликарских и тананом лирском симболичком снадбео своју песнички палету, свој лирски спектар боја. Вукадиновићеве песничке боје расипају се нестварно попут дуге.

Као што дуга блиста пресијавајући се у капима јарко осунчане кише, тако и Вукадиновићева песничка дуга извија се и блиста у треперењу брижљиво пронађених и скроз лирски испуњених речи.

Кад користи своје песничке боје, Вукадиновић неће рећи црвена, жута, плава, већ румена, златножута, плаветна. Вукадиновићеве песничке боје су боје осећања и симболичних знамења. Нараво, нема много боја у *Песничком аџељу*, јер оне не изражавају хроматику сунчеве светлости у мноштву нијанси и комбинација, већ хроматику човекове егзистенције и осећајности, пре свега у спектру основних боја човекове душе и егзистенције.

Песничке боје су, дакле, испуњене превасходно својим лирско-симболичким одсјајима. Управо према тим конотацијама и од њих Вукадиновић справља своје песничке боје и нијансе, наравно, само речима и то оним посебним, најређим и утолико најлепшим, већ према осећању које упија у себе: румена симболизује егзистенцију, биће, рођење, жудњу за животом; бела – ништавило, смрт, нестајање, тугу; црна – зло, мрак, несрећу, ђавола; златножута је божанска и творачка боја, уз то и боја спасења, а плаветна је превасходно метафизичка – боја небеског бескраја, вечности, сећања, блажености...

Лирски субјект Вукадиновиће поезије јавља се озвученим и обојеним стиховима, као да је музичар или сликар, а у ствари је биће осећајности, успевајући да ту осећајност артикулише у – и звучно и визуелно - украшеној лирској речи. Он говори на измаку свога овоземаљског суделовања у егзистенцији износећи своја „потоња”, односно коначна сазнања, то јест, као неко ко говори, после свега, свих проживљених кругова егзистенције, али артикулише је превасходно естетски, да би је открио као апсолутну песму, милозвучну као музика, живописну као најлепша слика.

С друге стране, лирски субјект оним што говори, својим лирским доживљајем света, артикулише и себе и властиту егзистенцију. Његова реч је његов потпис у егзистенцији. Поистовећујући себе са својим лирским гласом, он најпотпуније и најтачније. Песмом посаје то што јесте - субјект лирског трагања за истином егзистенције, како сасвим отворено каже у *Поноћном обреду* објављујући своју коначну истину и о себи и својој индивидуалности: „Ја сам који сам Боже / У тихом свом квадрату / У светом свом пејсажу”. Лирској речи он дугује и себе и своју откривену егзистенцију, коју му та реч поклања као „ружу златног траја”, а он јој се одужује састајући са с њом као исто с истим и постаје оно што јесте - „вртлар тамни” њених обасјаја. (*Песник и сушња-зарна*).

Осим о себи, лирски субјект и о свему другом говори језиком „потоњих” истина саопштавајући своја коначна сазнања и о ономе што види око себе, о времену у коме живи, о ономе шта је било и шта ће бити, о свему ономе што, додуше, извана, али не мање судбоносно, одређује му егзистенцију, управо, њен оквир и њене спољне размере. Основне једначине постојања изведене су устаљеним песничким средствима симболичког говора: два метафорама-

сликама (звер, односно Јама) једном бојом-симболом (црном) и једном синтагмом-именом (Круг зла) којима се историјска стварност, као тема лирског доживљаја, недвосмислено одређује: „Време звер је Круг се зла не мења! / Тмине, шуме, морне море, стења / Препуна је, / Боже, / Ова Јама!” (Григорије дијак са „Књигом”)

У *Песничком айћељеу* има и песама у којима није реч о ономе што је чини човекову субјективност, то јест о унутрашњи свет лирског субјекта, што, по дефиницији чини основу лирске поезије, већ и о ономе што чини вањски свет, објективну стварности у којој лирски субјект постоји и суделујући као објект збивања у њој. И онда кад говори о објективној стварности и о историјским догађањима, претварајући се донекле у посебног тумача, ако не и хроничара доба, Вукадиновићев ту стварност и те догађаје дочарава и артикулише у тананом доживљавању лирског субјекта и у несмањеној лирској кристализацији користећи песничке слике и симболе. При томе смисао, који стихови добијају, макар више наговештен него изричит, сасвим је је довољно речит да се разабере на шта се односи, на који историјски догађај или период, да ли, на пример, на натовско бомбардовање, или на распад државе, на минуло столеће, што су теме неколиких песама ове збирке. Реч је, дакле, о неким од веома битних догађаја наше савремене стварности.

А у тим Вукадиновићевим пројекцијама историјске стварности има и стихова који носе у себи сасвим јасна виђења и оцене, да се доимају као битна сведочења и сазнања о нашој савременој стварности. У збирци чије су песме испеване по узору на сликарске форме као пејсажи, мртве природе, портрети, вињете, „реплике” или описи чувених слика, има и неколико панорамски обухватних песама којима се слика општа атмосфера, односно укупни доживљај доба. Збирка почиње управо песмама те врсте, циклусом *Постери*. На самом почетку књиге је песма посвећена теми страдања Срба на Косову, које је Вукадиновићев најужи завичај. Песма је обликована у крупним потезима, са мало речи, тако да изгледа мање као детаљна панорама а више као визија, косовске стварности, односно, слика-дефиниција историјског тренутка. То је песма *Метохија, постер*, чији наслов и датум настанака „лето, 1999” недвосмислено најављују као тему натовско бомбардовање, тачније слику Метохије после бомбардовања. Колико по самој теми, несумњиво важној, песма је занимљива и по уметничкој обради теме, дакле, по начину артикулације историјског тренутка у изразито песнички доживљај, транспонован из сфере историје у естетску сферу и то у тако чистој лирској кристализацији.

Песма има необичну метричко-ритмичку структуру од десет стихова неједнаке дужине, у распону од дванаест до два слога, распоређених у пет неједнаких строфа: 12 / 6 / 2 / 4 - 8 / 4 - 12 - 4 / 4 - 4. Дакле, основни, почетни стих дванаестерац распада и осипа у ситним комадићима, да би за њим наишао и други дванаестерац и, такође, се осуо. Графички лик песме чине два преклопљена троугла окренута надолу, чији одсечени врхови прелазе у квадрат, троструко мање основице. Ова геометријска слика подсећа на

пешчаник кроз који пролазе последња зрна нестајуће егзистенције, да се наталоже у постоље испод тог пешчаника што се незауостављиво и неповратно празни.

Семантичка структура песме почива на низовима песничких слика-симбола, заправо врло јасних одређења, којима се сажима сва истина метохијске трагичне стварности. Символичке слике следе једна за другом да би се по свом смислу слиле у завршну слику као коначну дефиницију егзистенцијалне ситуације на Метохији у лето 1999. године. Сваки од ових неколико низова слика осветљава по неки аспект: историјско-онтолошки, егзистенцијални, метафизички. У контексту историјског тока Метохија престаје да буде оно што је била - „кућа” и „кровиште”, дакле, основни простор, извориште и главна вертикала историјске егзистенције и постаје „ровиште”, опустела рушевина. Егзистенцијално стање тога тренутка обележавају две слике: слика оголене шуме чијим опалим лишћем ветар веје разносећи га и хаотична слика животног безизлаза на којој „Једна црта пита другу / Правац Где је”. Метафизички аспект наговештава слика коначне ноћи над пепелом уништеног кућишта, где више нема никог и на коме „Пева Ништа”. На Метохији ништавило слави победу над егзистенцијом певајући своју злокобну песму. Кроз пешчаник песничких слика-симбола пролазе преостали трагови бескућничке и прогнаничке егзистенције и своде се на једну једину истину о њој – да остајући без свога родног места, без кућишта и кровишта, нестаје и она сама.

У два песмама у прози, написаним у дневничком, односно мемоарском подстицају, Вукадиновић је своју песничку визију стварности под „налетима таме”, дочарао најтамнијим бојама и пригушеним ноћним уздасима: „Видим пахуље мрака које непрекидно засипају простор. Тај приказ се понавља, као да се напаја не неком невидљивом извору.” (Из „Дневника”) „Тешки су ови ланци уздаха који се један за другим протежу кроз непрегледну ноћ....!” (Душа сећања.)

И поред овако суморног и трагичног виђења егзистенцијалне ситуације, артикулисаног колико сликовитим толико и недвосмисленим симболима, Вукадиновићева песма ни овде није прегласна. И кад говори о најболнијим искуствима, њени звуци су веома стишани и пригушени. У лирској кристализацији и јецај, и јаук, и крик сведени су на уздах „Све: Јах До-јах - / Вечна смена” (Јахачи). Тиха је скоро увек, веома тиха, Вукадиновићева песма, његова „Језик-ружа једвачујна”. У непомућеној тишини песме и најслабији уздах носи у себи значење крика. Вукадиновићева апсолутна песма подразумева увек потпуну тишину; једино у непомућеној бескрајној тишини, чују се танани звуци лирске кристализације.

Тишина у којој настаје Вукадиновићев лирски говор је апсолутна попут космичке тишине. *Мала кућна џалетија* завршава се уметнутом апострофом-објашњењем те бескрајне космичке тишине која се њоме призива (Вечна пуна себе из зачараног лога / Надириш одасвуд тишино бескраја). Та тишина јача је и већа и од најјачег

грома и сваког другог звука, који сви нестају у њој. Вукадиновићева апсолутна песма, са свим својим гласовима и сазвучјима, почиње, али и завршава се у дубокој тишини космичког бескраја, која је таква и толика де се и она сама може чути, како се и каже у песми *Поноћ ноћу обаја*: „То што чујеш бешум је / Безгласја су тајине”.

У Вукадиновићевој апсолутној поезији космос је не само персонификација душе, која је бескрајно исходиште лирског говора, већ је и испуњен њоме. Са своје стране, душа се протеже до у бескрај, толико да „испуњава” и свемир, а космичка тишина као да и није ништа друго до њен бескрајни простор и њено бескрајно време. „Свемир-душа голема / Дахе зауставила” (*Под кров светиа легла је*). У свеколикој тој тишини „Свемир душу одмара”. У том безгласју апсолутна песма се састаје са бескрајем, који за њу и није ништа друго до вечна тајна, а сусрет с тим бескрајем протиче као онирички или сакрални ритуал. Песмом, њеним симболичким сликама-звучима-порукама открива се метафизичка егзистенција. Вукадиновићева апсолутна песма сва је нестварна и тајновита као сан и молитва. Сан спасења. Света снопхватаца. Блага као сан, заносна као молитва, она тек тангенцијално дотиче недокучиви бескрај егзистенције. Магновени додир вечности.

Милета Аћимовић ИВКОВ

ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТА

(Вукашин Костић, КОМЕ СВЕЋА, „Народна књига”, Београд, `04.)

Потребу за молитвеним обраћањем Богородици Тројеручици хиландарској, у овој поеми Вукашина Костића, песнички субјект образлаже снажно испољеним осећањем усамљености, страха, неизвесности и чежње. Перспектива из које сагледава свет чији је део, односно стварност којој је савременик, нужно је двострука; у њој се све “у привиду двоји”. Затечен “између два света”: једног кога обликује митско-историјска свест и коју обележава позитиван предзнак, и другог, савременог, у коме су традиционалне вредности унижене или у потпуности занемарене, он стоји “збуњен”, без јасног знака и видног подстрека. Јер се у ситуацији преврата, којом је захваћен свет што се нуди оку и духу песничког субјекта, и највиши ауторитет скрива. Свет који је обликован у поеми Вукашина Костића КОМЕ СВЕЋА је свет без Бога. А потреба за молитвеним обраћањем Богородици Тројеручици, која је у спеву инвоцирана као “мајка светлости” и као “несванулица”, подстакнута је боготражењем - жељом за саморазумевањем себе у свету и света у себи.

Организован као континуиран асоцијативни низ молитвених обраћања у којима се ефекат емотивног и драмског набоја не заснива на развијеној фабулативно-сижејној окосници већ на исповедању уочене, искуствене супротности. На сталној опречности између знаног и виђеног, традиционалног и савременог. Овај спев уметничку снагу црпе из ауторове умешности да симболизујући “трађу” што је живот пружа и, користећи се пробраним градивом из лектире са којим успоставља активни однос, дозначи снагом емотивне искрености сложено виђење света и живота. Са уверењем да савремени живот у знатној мери изневерава оно што се у култури и свести стабилизovalo као “свет”: скуп традиционалних, најпре, моралних и духовних вредности и начела. И на танкој линији непрестаног спора између “света” и “живота” заснива се и усложњава емотивна (језичка) енергија која је положена у темеље

пева. Из такве перспективе оглашава се песнички субјект “Ја” овог пева, и то каткад из личног угла а каткад и позиције колективног “Ми”.

Од зазивања имена Богородице, у уводним стиховима, и признања њених моћи: “Ти си у болу тиха у глади сита” и молитвеног тражења заштите: “Измири нас, посаветуј и грешне прими”, следи опсежно каталогизовање објективних подстицаја и духовно-емотивних увида: “У овом свету горке траве и пустињских олуја” и њихово контрапунктирање унутрашњем (субјективном) осећању мере, склада и етичких вредности. Тако молитвене речи на почетку прелазе у речи резигнације чији тон доминантно боји исказ: “Ово више нису речи слутње ни бола / Ово је оставштина оних који нестају” (...) Ово је песма немоћи”. А како осетљиво “Ја” не уме да пронађе баланс, прихватљив однос између оног што региструје његово око и бележи и памти свест и оног што долази из старине, из стабилизваног вредносног система, разрешење се назире на нивоу ониричког. У слутњама и сновима је могуће помирити виђено и знано и активирати оптимистички витализам и спокојство који су, евидентно, из затеченог света (из савремености) прогнани и ишчилели. “Да у сновима обновим свет” - жели песнички субјект. У оном повлашћеном простору у кога не може крочити “нога лажног месије”, на кога не може одсудно утицати “горка историја од које нам је мука”. Двојност као структурна константа у грађи целе поеме уочљива је и на овом нивоу. Оно што се сања највећма је лишено оштрих рубова, док је оно што се слуту, углавном, оптерећено злогуким искуством и сазнањем. Тамни предосећаји закриљују хоризонт песничког субјекта: “Привиђају ми се Зочиште и црква у Осојану”. Они су одсудно обележени трагичним искуством и сасвим конкретно локализовани - везани за простор Косова и Метохије.

Однос према историји је, такође, амбивалентан. Док, на једној страни, “горка историја” изазива мучнину, на другој је позитивна скала вредносног система што је обзнањује поетско “Ја” у највећем ослоњена на историјске вредности. Историја је и извор страдања и мера избављења: “Историја је моја од тишине јека - / Мера свега што ће да нас спаси: / Већ нам нема лека - / Давно су у белом негдашњи монаси.”. Стално варничење између супротних полова одржава живим и поетски функционалним систем концентричних кругова, што га преплитање увида и асоцијација у спеву чини. Нововремени преврат вредности у опсервираном свету, у савремености, је такав и толики да је, његошевски речено, “борба непрестана”: “Помешани семафори и пастири / Шева у пољу и крв ауспуха / Жар звезда и трамваја клавири / Безбожничка вера ал и смерност духа” - утичу да се основна интонација ових епско-лирских молитви не утемељује у једној доминантној вредности. Дијалектика овог пева заснована је на разноврсности детаља и артефаката, која посредује тоталитет живота, и снажне субјективне тежње за преокретом, за преумљењем којим би био захваћен и појединац и колектив.

Реферисање на савремене историјско политичке теме није у

поеми конкретно именовано, али је очигледно. Судбина нације је, заправо, постављена у само тематско средиште спева. А имајући активан критички однос према садашњици, песнички субјект често са дистанцом до које доводи иронија исповеда и однос према историји. У митској пројекцији је “боља” Србија смештена на небо, у свету овог спева - под земљом: “Све што на нас личи под земљом пребива”. Тиме је јасно одређена и перспектива развоја односа према којима се показује зазор и скепса “и још увек сањамо, само / Кад би под земљом могло да сване.”. Нема превише разлога за оптимизам, научавају ови стихови Вукашина Костића. Песма више не бодри, она је само резервоар у кога ће се, а језик је једино преостало непотрошено добро, излити јед над урушеним светом у коме се непрестано “Сустижу (...) последњи и први- један у злату други у крви.”. И самосвесном субјекту није преостало друго доли да бугари. Певање свој разлог проналази у настојању: “Да сакријем сав бол којем сам савременик био”. Песма не може изменити свет, али може друго: понудити језичку сугестивну слику-пројекцију једног личног увида и једног болног, сензибилног треперења над развалинама света чији се обриси мењају и кваре, до непрепознавања.

Инверзија којом је захваћен свет поеме КОМЕ СВЕЋА Вукашина Костића артикулисана је ангажованим стиховима, као реакцијом. Песнички субјект није пасивни посматрач ни објект који трпи, будући захваћен променом, Он се ангажује јавно и одређено, али и самосвесно, самокритички. Такође свестан вредности и домета креативног чина - записивања виђења и осећања. “Ово више нису речи слутње ни бола / Ово је оставштина оних који нестају”- рећи ће резигнирано. Развијајући тако свој тамни стиховани наук о неопходности активне реакције на мене којима је сведок и учесник, а које дубоко потресају његово интимно биће. Историја се боље памти ако се њен садржај поетски осмисли и огласи.

Са честим аутореференцијалним указивањима на своје раније песничке текстове и лајтмотиве “од тишине звоно” Вукашин Костић настојао је да, избегавајући патетични говор, теми општег новременог националног страдања и промени вредности која му је последовала, својим описним и мисаоним стиховима ритмично организованим у целине (молитве), пружи одговарајући песнички одговор. Он асоцијативно призива једну дужу песму Лјубомира Симовића, али у својој лирско-мисаоној пројекцији налази властити начин артикулације, близак романтичарском узношењу. у сталној расправи на теме: “вечности”, “васељене” и истинског људског “бола” - чијом се дубином они у поезији одувек мере.

Милица Јефтимијевић ЛИЛИЋ

ГЛАСНИК СА СТРАШНОГ ПОЉА

(Драган Ничић Циноберски: КОСОВСКА СВЕЋА, „Свети Сава“, Хвосно-Лейосавић, 2005.)

Пренесећи лучу пркосног духа који потврђује да човек пуну слободу може остварити само у духовној надмоћи и издизању изнад свега тварног, спутавајућег, Драган Ничић је као она ластавица из сетне косовске песме, узлетео изнад стварних и надасве оштрих врхова казамата у којем је ограђен и затворен заједно са оном храбром мањином српског народа што је изабрала останак на Косову и метохији по сваку цену. Сходно оној Његошевој која упућује на трагизам из којег ниче стваралаштво и код Циноберског је „пропојала пјесма од ужаса“. Иако је његова прва збирка „Црвени анђео“, објављена 1992. године, указала на даровитост прави исказ је дошао тек са животним драматичним искуством косовске страдалничке свакодневице, која вас или сломи или васкрсне, те је нова збирка „Косовска свећа“ до најлепших консеквенци довела развој те урођене даровитости. Циноберски се овом књигом узвисио до самог врха песничтва које су понудили његови познати претходници: Лазар Вучковић, Радослав Златановић, Слободан Костић, Даринка Јеврић, Радомир Стојановић, Милорад Ивић, Мирко Жарић и многи други. Но, поменути песници су имали срећу да се формирају и потврде у, иако сложеним, ипак светлијим околностима. Драган Ничић Циноберски је у знатно тежем искушењу јер његова поезија ниче у простору затамњеном, без светла слободе, суженом до гушења, притиснутом и стварно и метафорично, силом зла целе планете, и зато је њена тежина вишеструко већа, и зато она није само крик побуњеног ума, већ и спасеног достојанства интелектуалца, свесног бића које не пристаје на задато и нерешиво.

Његова људска и песничка упорност уродила је збирком дубоке драматичности, етичности и поуке да живот увек нуди позитивне могућности ако смо спремни да их потражимо. До сада у поезији која је деценијама његована на Косову и Метохији нико није користио одредницу Косовци, мислећи на Србе староседеоце, као што то чини, рекло би се с много разлога, Циноберски. Знамо да су

Албанци наметнули назив за себе по припадности Косову, Косовари. Косовци, су управо они који су и данас тамо, у срцу Косова и Метохије, са изворним архаичним српским говором, што указује на непрекидно живљење на том тлу, те и очуваност језика као потврде припадности простору. Међутим, рат и долазак међународних снага разбили су целину која се звала српски народ, многи су отишли у нужној одбрани голог живота, али један мањи део њих је ипак остао и ту погубну ситуацију искористио да би се домогао позиција и профитирао на општој муци. Међу Србима је дошло до међусобних оптуживања ко је већи кривац за опустело Косово. Они који су и даље тамо мерејају онима што нису сви остали у својим кућама како би данас са више права тражили свој удео у политичким решењима проблема косовске судбине. Ту чињеницу, животну, историјску, драму Циноберски поетски успело обрађује у књизи „Косовска свећа“. У структурном смислу он то чини промишљено и поступно. Збирку отвара песма Деспота Стефана Лазаревића „Камено јестаство“, односно запис на мраморном стубу на Газиместану, у којем се управо инсистира на припадности страдалном Косову, по мери положене жртве. Онда следи песма „Благослов“ која је израз имплицитне поетике у којој се указује на смисао речи, односно стваралаштва у околностима које поричу сваки други смисао.

Ипак, песников благослов указује на прочишћење које се исказаном речју постиже, ма како се она тешко изговарала „тешко ко на издисају“, како песник вели. Песник, помирује својим благословом све који су злом окужени било да су ту или чаме негде изван властитог простора, понижени, неприхваћени, незаштићени. Завршна строфа указује на страх од тишине на коју су осуђени они који су изоловани, изван средишта. „Благословени нек су / од горке душе песника / Глуви јер они једино знају / како је викати а не чути се / и слушати тишину на крају“. Та тишина је вишезначна јер указује на дубља значења која јој песник придаје, а тичу се одсуства подршке пре свега у сопственој земљи, а дакако и у свету, за право на свој језик, дом, слободу кретања, пре свега, на истину о свом кобном положају. Но, Истина је оно што је живо, што се не да ућуткати и ова збирка то потврђује. Потврђује и мото првог у низу од седам циклуса, стихови Силвије Плат „Плати колико кошта / Битна је светлост истине“. Светлост тамне истине је срж ових песама које су и крик, и резигнирана побуна и праштање и нарицање и пркосно одбијање пораза. Прва и најдужа песма у збирци је „То није моје Косово“, искрени потресни животопис најновије српске раздеоце, лирске и антрополошка анализа једне очигледне појаве у историји српског народа чије последице су далекосежне, као што је и сажетак вишедеценијских збивања која су до ње и довела. Из самог епицентра Косова, песник вапи: То није моје моје Косово / јалово вашариште / циркус мајсторинга обилазе / дају успешне представе / а ви сте ставили језик у слаткоречиве тегле / излупате га изјутра пред кућом да омекне / сад може све да прогута / и све може да рекне / а да вас у грлу не загребе / срећа да је прво прогутао себе. „Стихови,

које смо навели су најдиректнија реплика на политичке прилике које су проблематизоване у песми. Датум настанка песме, пролеће 1995. указује на дуготрајност погрешних корака који су чињени и удео челника у садашњој трагедији. Ту нужност песника да поетизује конкретно, препознатљиво стварносно и политичко препознајемо као стваралачки активизам највише врсте, као интелектуални изазов и мораће да се заузме став, да се оствари лична иницијатива и спасе сопствени образ. Прошлогодишњи нобеловац Харолд Пинтер познат и по јасном антиамеричком ставу, управо у том смислу каже: „Истински песници су трајно присутни и трајно активни“.

Семантички слојеви наслова „Косовска свећа“, те и истоименог циклуса, су бројни и могу се тумачити на више начина. Косовска свећа би могла бити, пре свега поезија јер трепери над гробом српске славе и прошлости, затим истина о преосталим Косовцима, који су изворно најблискији оним светим ратницима „чијих су сени чувари“, затим сам преостали народ, који својом патњом светли и сведочи достојанство отпора и слично. Читав овај циклус је дијалог са историјским, епским појавама и ситуацијама, где се чак поједине личности, Карађорђе и Свети Сава узимају као метафоре. Они су лирски јунаци, и песнички субјект појединих песама на чије се становиште ставља аутор како би указао на идентичност појава у времену као што си издаја или опстајање. Посебно је потресна песма „Запис у крви“ са наднаравним сликањем једне од небројених косовских жртава, која појавом у виду духа након уморства плаши „плаћенике“, који су допустили терор и злочин. Ова и још многе друге песме о Гораждевцу и жетеоцима имају хроничарски карактер јер сунастајале након извршених злодела којих је у протеклих шест година било превише. Негативни јунаци ових записа у тами су злогласни актери дневне глобалне политике о којој властитом крвљу сведочи песник „косовски стећак“. Тако гласи наслов једне од песама. „Бојим се већ сам уморан / тек лажна храброст и мрак / док стојим овако суморан / ја косовски стећак“. Овако поистовећивање са крајпуташем, спомеником изгинулог и непознатог ратника указује на песникову амбивалентност према поезији и веру у њу и сумњу у њену моћ пред толико моћним аргументима зла.

Завршна песма циклуса је управо истоимена песма „Косовска свећа“ која упућује на размишљање о томе како се непосредна датост претвара у поезију. Мрак не само метафорички већ и стварни у којем је становништво у енклавама, да употребим ту тешку реч, проживело месецима без струје уз свећу, бива песнички топос и прилика да се изрекне молитва, да се преиспита удес изгубљености српског бића у целини, српског народа као ентитета.

У мозаику туробних слика и прилика са поробљеног Косова збирка Драгана Ничића Циноберског издваја оне тамне белеге који инкорпорирани у историјски контекст појачавају и разобличавају насиље над једном цивилизацијом, њеном културом и вековним постојањем. Но, то није збирка лишена алтруизма и окренутости другима, није говор мржње иако израз гнева. Ту ће се наћи песма за пес-

ника албанске националности Мирка Гашија, за Дженис Джоуплин, молитва за жртве муслиманске вере.

Књига песама „Косовска свећа“ Драгана Ничића Циноберског по симболици и сложеном поступку стварања указује на брзи раст њеног аутора који је на озбиљној животној грађи понудио озбиљну песничку творевину која је кохерентна и компактна и чије поруке никако не воде у незнађе и порицања смисла стварања и борбе за свој глас. Иако би се и за ове песме могло бодлеровски рећи „песме су ми отроване / зар би могле друкче бити“, оне су и молитвене и опомињуће и саборне. У њима су и света косовска места, црквишта и гробишта, личности за углед и за стид, оне су пре свега глас живота и ума који нису угушени упркос свему. Посвете појединим песницима указују на имплицитни дијалог са њима и њиховом поезијом пониклом из сличног искуства. Ове песме су и духовни споменик недужнима и нада обесправљенима.

Тихи дискретни оптимизам ипак избија из саме структуре збирке, која се завршава песмом Милутин који је био градитељ Грачанице и многих других манастира, који су непорецива истина о нама и синоним великог српског успона. Започета записом на споменику светим ратницима, а довршена апелом за остатак на Косову и Метохији, као што на њему остају Милутинове задужбине, збирка садашњи историјски тренутак ставља у шири контекст који указује на преокрете и могућа другачија исходишта. Поезија у таквим околностима и црпи изворе за живородно сведочење песничких и људских прегнућа појединаца који терет доба успешно изнесу сублимишући га у симболе и слике као поуздано сведочење и одбрану.

Наташа БЕЛИЋ

ТРЕБИЊЕ У ДУШИ

(Требињска химера: скице и цртежи Јована Дучића, приредили Радослав Милошевић, Емица Милошевић, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву: Графокомерц, Требиње 2005.)

Јован Дучић. Нисам сигурна да нешто ново и, до сада, неказано можемо рећи о овом нашем изванредном песнику. (Мада нас Миодраг Павловић у књизи Осам песника „опомиње” да чак ни добро проучене песнике не треба остављати без поновног читања и разматрања.) С друге стране, сигурна сам да ћемо још једном изнети и потврдити неке познате чињенице и подвући неке од детаља, које су Јована Дучића издвајале од осталих песника (и људи). Свима су већ познате његове речи : „Највећи број људи не знају шта хоће, а велики број људи не знају колико могу. Најређи је случај човека који зна и шта хоће и колико може.” Дучић би, по својој сопственој „дефиницији” спадао у ову, најређу, групу људи - знао је шта жели и знао колико може. По мишљењу његовог пријатеља и савременика, Милана Кашанина, „није се могао паметније утрошити један живот, ни боље искористити један таленат. Ништа није пропустио и ништа упропастио. Са оним што је носио у себи, више се није могло дати од онога што је он дао”.

Дучић је проживео дуг, богат и врло креативан век. Живео је у бројним европским престоницама : Женеви, Софији, Риму, Мадриду, Букурешту, Будимпешти, па опет у Риму и Мадриду. Био је вољен и хваљен, чак толико да петину једне од наших најпознатијих антологија, Антологију новије српске лирике Богдана Поповића чине управо његове песме. Критиковали су га, презирали и покушавали да помраче његову славу, али је Јован Дучић, без обзира на све, увек остајао у жижи интересовања. Одрекао се петнаестогодишњег стваралачког рада и писања песама и опет постао песник великог гласа. Критика га је посматрала и ценила онако како је он желео! Био је изузетан по таленту, радозналости, динамици живљења, по ведрини коју је носио у себи. Изузетан и по својој великој љубави према родном Требињу. Обишао је свет, окусио чари

живота у бројним европским престоницама као дипломата, али му је срце увек било у Требињу, а Требиње у души.

Последњу наведену тврдњу поткрепићемо неколиким чињеницама. У пролеће 2005. године појавила се књига под насловом Требињска химера - са поднасловом скице и цртежи Јована Дучића. Ову, по више основа необичну књигу, приредили су Радослав и Емица Милошевић, а књига је издање Филозофског факултета у Српском Сарајеву и Графокомерца из Требиња. Да појаснимо шта значи необична по више основа. Сам формат у којем је књига објављена није чест у издавачкој делатности данас, тако да се Требињска химера, и по томе, између осталог, издваја од осталих објављених монографских публикација. Друга необичност је садржај књиге, такође необичан, јер нам сам поднаслов говори да је реч о цртежима и скицама нашег прослављеног песника Дучића. Спелећу, трећу необичност, могли бисмо дефинисати као помањкање текста у књизи, ако, наравно, изузмемо већ опште познато Дучићево слово о Требињу и Требињцима (Јован Дучић о Требињу : стр. 5-7) и предговоре приређивача. Књигу ћемо, дакле, мање читати, а више листати и уживати у њој. Последњу поменућу „необичност” не треба схватити као замерку или критику људима који су заслужни што је овако лепа и јединствена публикација угледала свет, већ једноставно као констатацију. На самом почетку Требињске химере налази се, већ поменут, Дучићев текст о Требињу. Из њега ћемо, због лепоте речи, издвојити један део: „Требиње је један град изузетног значаја међу градовима старог српског царства. Може се рећи да је у овом крају први пут рођена државна идеја нашег народа. (...) Требиње је можда најистакнутији историјски град којег имамо. Ово се види по карактеру и на таленту овдашњег света. (...) Као стари Грци тако су ови моји земљаци били још не само философи и песници, него и најбољи трговци.” Дучић је неизмерно био поносан на свој родни град, његову историју и људе, тако да не чуди што његова велика љубав просто исијава из редова које смо навели.

После овог текста следе предговори: Радослава Милошевића -Дучић Требињу и Емице Милошевић - Дучићева химерична промишљања. Други део књиге чине : Каталог (који пописује све, и на неки начин, описује све цртеже и скице који се налазе у два скиценблока) и Каталог појединачних листова са скицама и цртежима, који су се, такође, нашли у Дучићевој заоставштини. Трећи део су репродукције описаних цртежа, у којима могу подједнако уживати и љубитељи ликовне уметности и они који то нису. Живећи ван Требиња, а срцем заувек у њему, Јован Дучић је покушао да за живота подари Требињу идеју (и делимично решење) о његовом уређењу. Доказ за то су управо цртежи и скице о којима говоримо. У великим европским градовима у којима је живео посматрао је пажљиво све - тргове, паркове, раскошне палате, зграде јавне намене, украсе, скулптуре. Своја запажања је бележио, а размишљања и предлоге претакао у цртеже, скице, напомене и предрачунае трошкова. За време службовања у Риму,

обилазио је антикварнице и куповао камену пластику и архитектонске фрагменте. Тако „Време” од 5. септембра 1937. године доноси вест да је Јован Дучић „упутио из Рима (где је био краљевски посланик од 1933-1937), општини свог родног места пошљику од 43 сандука, која садржи његову приватну библиотеку са преко 5000 дела домаћих и страних писаца, збирку уметничких слика, као и преко сто статуа рађених од средњовековних мајстора, три камене чесме, две спомен-плоче...”. Иако овај његов рад (миспимо на Дучићев ликовни рад) можда изгледа као ткање на споредном разбоју, основне његове карактеристике, које се виде већ на први поглед, су детаљност, озбиљност, преданост и велика љубав. Отуда ћемо у скиценблоковима наћи више варијација на исту тему (неколико скица чесме, улаза у парк, жардињера и украса), више предлога и предрачуна, чак и напомене да камен за израду споменика буде са Брача, а радници са Филипа!

Јован Дучић је доживео делимично остварење својих снова и жеља: маја 1934. године, сам песник је, у сенци велелепних платана, открио споменик великом песнику Његошу. Други је споменик Херојима и мученицима за слободу, откривен августа 1938. године поводом двадесетогодишњице уласка српске војске у Требиње, који је такође, направљен по песниковом нацрту. Градски парк, који данас носи Дучићево име, препун је реализованих песникових детаља, а занимљива је и чињеница да је за овај парк песник допремио пун брод разноврсног растиња из Италије.

Емица Милошевић, један од приређивача ове књиге, истиче да је: „репродуковање садржаја Дучићевих блокова за скицирање и појединачних листова документарни прилог реализованим пројектима који красе Требиње, али и подсећање и посвета његовим идејама које нису доживеле своју материјализацију и остају као залеђена слика у потрази за реализацијом.” Много тога остало је неостварено, а само ће будућност показати да ли ће и када још нека од идеја Јована Дучића бити реализована.

Најважније од свега је да је испоштована последња жеља нашег великог песника (иако тек после неколико деценија) да почива у свом родном месту и да, и на тај начин, „чува” и „брине” о свом вољеном Требињу! Иако се Јован Дучић за живота јако плашио заборавља („...Заборав је мирно умирање срца, заборав је мрети на тренутке”), то је једина ствар која му се никако неће догодити. Јована Дучића ће памтити и волети многи будући нараштаји.

Душан БРАНКОВ

ВОЈВОЂАНСКА ТАМБУРА

Тамбура је један од најстаријих музичких инструмената на свету. Она потиче из Месопотамије и одатле се преносила концентрично широм кугле земаљске.

На исток преко Персије, Индије и Кине чак до Јапана.

На север преко Кавказа стигла је и до Русије.

У Украјини тамбура се зове Бандура, на Кавказу Тамбура а у Русији Домра и Балалајка.

На запад се преносила преко Турске, Грчке и Италије чак до Шпаније.

У Турској је то Саз и Шаргија, у Грчкој Бузуки а у Италији је постојала тамбура која се звала Коласционе и још постоји Мандолина.

У Шпанији чувена акустична гитара.

Као што се из овога види сваки народ је обликовао тамбуру и њен звук прилагођавајући је свом осећају за лепоту звука. Сваки народ има специфичан смисао за музички израз и доживљај који захтева специфичну боју звука инструмента на којем се та музика изводи. У Шпанији је то гитара, у Шкотској гајде, у Италији и Португалији мандолина, у Чешкој труба, Аустрији цитра, у Перу перуанска харфа, у Румунији и Мађарској цимбало.

У Србији је то пре свега виолина, затим хармоника и труба.

А ми срби у Војводини смо усавршили нашу “Самицу” стварајући шест различитих облика и величина тамбура образујући тако оркестар од осам тамбураша.

Та наша “самица” је већ заборављена, а тако дуго се играло по рогљевима уз звуке те “самице”.

Она је слична “бисерници”. Има четири жице и свира се тако што се на првој и другој жици изводи мелодија и пратња (терца), трећа жица звучи унисоно, као “прдаљка” на гајдама, а четврта жица се притиска палцем ради свирања основног тона акорда, имитирајући ритам секцију тј. тамбурашку контру. Према томе, “самица” је оркестар у малом, као што је шпанска гитара.

Порекло речи “тамбура” је персијско. На персијском “tn”

значи жица. На арапском жица се каже “тамбур”.

Први ликовни запис о тамбури је пронађен урезан у камену из трећег века пре Христа. У Египту и Теби су постојали ликовни споменици тамбури која се тамо звала “Лаута”.

Први историјски запис о тамбури на нашем простору потиче из 1551 године од путописца Николаја пратиоца француског конзула на путу за Турску.

Турски етномузиколог Махмуд Р. Газимихали пише да је једна врста дуговратих тамбура постојала у нашим крајевима још пре доласка Турака, негде око деветог века.

Још у 12 веку Стефан Немања у “Завештању њесме и свирке” каже: “ И њесме, чедо моје, њесме и свирка чине народ. Свака њица својим гласом њева. И сваки аарод има свој глас и своју њесму њо којој се расјознаје. Кад срејнеш сѡранца не њицај никада ко је и одакле је. Пусѡи ѓа да зајјева или засвира и све ће ѡи се само казаѡи. Одмах ћеш знаѡи да л’ је Буѓарин или Грк. Да ли је дошао из равне Унѓарије или из ѡрекоморских земаља. Ако му језик не можеш разазнаѡи, њеѓово ѡјевање и свирање увијек ћеш разумеш. Гусле и диѡле, ѡтрубе и ѡтамбуре, свирале и ѡѡире ѓоворе све језике свијеша”.

Ето и Стефан Немања је знао за тамбуре! Поуздано се зна да су словени свирали тамбуре на византијском двору. Значи: прво су били свирци, па тек касније постали ратници и борци! О овоме пише Станојевић у својој књизи: “Срби и Византија”.

У антологији народних лирских песама сам нашао три песме у којима се спомиње тамбура. То су: “Болани Јово и тамбура”, “Пливај терзијане” и “Додијало се сједећи на прозору”.

У првој Јово умире па не зна коме да остави своју тамбуру. У другој сарајли Илија жали за својом драгом што се утопила, па кидјући златне жице своје тамбуре баци у воду и тезијан да плива к’о и његова драга Лелија. У трећој дубровчанка седи на прозору очекујући свог драгог с мора да јој се врати и послушкује да ли му се чује тамбурица и певали уз њу?

Наши аутохтони инструменти су фрула, гусле и гајде. Код нас у Војводини то је још и “самица”. Међутим, тамбура није аутохтон већ традиционалан народни инструмент. И поред тога ми је присвајамо и сматрамо да је НАША јер њен звук и музика која се на њој изводи највише одговара нашем осећању за музику и најбоље се стапа с нашим песмама дограђујући емотивни доживљај.

Тамбурашка музика је донета на Балкан са истока и ширила се преко Македоније, Косова и Метохије до Босне где се највише задржала, па све до Славоније и Војводине и коначно Далмације и Хрватске.

У Србији се тамбурашка музика неговала у околини Златибора. Народна песма певана уз гусле спомиње и тамбуру. О њој пева и поезија илирског покрета у првој половини 19. века. А ево како о њој певају наши песници:

*Тамбур, тамбур, сийна тамбурице,
Удри, њобро, у сийне жице...
Данас, има, а суџра нема,
Хајд' у коло ко ће њу да дрема?
Бранако Радичевић (Из “Бачког растанка”)*

*Хај, шћо Србин још се држи
Крај свих зала-
Песма за је одржала,
Њојзи хвала!
Јован Јовановић – “Песма о песми”*

*Преко тамбур – душе
Песмицом превуци,
Пиџај, шћна њи кажу
Из тамбуре звуци.
Лаза Костић (из “Корнелије Станаковић”)*

А Јаков Игњатовић у својим “Мемоарима” пише:
*Ко се већ нешћо ошћађује од зајда и ѡрам истћих стћручних
ћесма, ћражи тамбуру и хеђеде. То је већ ћрелазак у цивилизацијску
рафинерију...Док зајде у свом обиму обухваћају ратћарски стћалеж,
ћамбура је ћрави ћурђерски инстћрументћ!*

Крајем прве половине 19. века у Бачкој се стварају први тамбурашки састави. Они су утицали на Ватрослава Лисинског да 1846 године компоује песму “Тамбурашка”.

Појава тамбурашких оркестара у Војводини је имала и свој политички значај. Срби су у Војводини одувек били угрођени јер је непрестано постојала опасност по наш живаљ од германизације и мађаризације. То је створило спонтану борбу српског народа у Војводини за очување свог језика, вере и обичаја. Та борба се испољавала у стварању културно-уметничких друштава, црквених хорова и тамбурашких оркестара. На тај начин су неговали своју општу и музичку културу и васпитавали своје нове нараштаје у националном духу. Томе су нарочито допринели учитељи из сомборске препарандије јер су у селима у којима су живели и радили били појци у цркви, хороваће црквених и друштвених хорова и диригенти тамбурашких оркестара.

Осечанин Пајо Коларић 1847 године ствара први тамбурашки оркестар од шест чланова. То је почетак стварања тамбурашких оркестара по Далмацији, Босни, Словенији, Хрватској, Аустрији и Чешкој.

Наши печалбари и исељеницу у Америци преносе и шире тамбурашку музику свога краја свугде где су живели.

Један од најчувенијих тамбурашких оркестара у Америци је био оркестар браће Поповић.

У Војводини су у то време деловали професионални тамбурашки оркестри који су гостовали и у иностранству. Међу њима најчувенији је био оркестар Васа Јовановића из Ковиља са своји оркестром “Бели орао”

Васа Јовановић је са својим орестром “Бели орао” пропутовао целу Европу уздуж и попреко свирајући по хотелима и приређујући концерте по чувеним концертним салама Европе. На свом репертоару је имао: 32 марша, 14 валцера, 10 увертира из познатих опера, 25 фантазија и потпуриа, 32 различите композиције (кадрил, мазурка, серенада, полка и др) и 45 композиција на народне теме.

Од појаве првих тамбурашких оркестара у Војводини, тачније у Бачкој 1846 године па до почетка другог светског рата тј. за сто година градтељи тамбура, звани и незвани, у сарадњи са многим тамбурашима успели су да створе, развију и усаврше један инструмент у шест различитих облика и величина. То су: бисерница, брач А, брач Е, бугарија, чело и бас.

Пре педесет година, тј. почетком шездесетих година прошлог века Сава Вукосављевић, диригент тамбурашког оркестра Радио Новог Сада начинио је први покушај солистичког свирања тамбуре. Један од чланова тамбурашког оркестра радио Новог Сада Тихомир Јовановић је свирао “Тимино коло”. То је заиста било виртуозно извођење. Нажалост овом солистичком свирању тамбуре се још увек не поклања довољно пажње, па је можда и то разлог што тамбура као инструмент није популарна међу младима да би јој посветили студије као што то чине према виолини, клавиру, гитари и другим класичним инструментима.

Почетак развоја тамбуре као инструмента био је у копирању турских односно босанских тамбура – “шаргије” и “саза”. Све те тамбуре су прво биле двогласе, затим трогласне и коначно четворогласне, односно са две, три и четири жице.

У историји развоја тамбуре као инструмента разликујемо четири система тамбура:

Двогласни квинтни систем: овај систем се још зове и Фаркашев систем према Милутину Фаркашу који је заговарао овај систем свирања. Овај систем је био опште прихваћен у Хрватској већ од 1882 године.

Трогласни квинтни систем: је постојао пре краја 19. века у Бачкој. Пера Ж. Илић из Београда је мало изменио штимовање ових тамбура и тај систем је био прихваћен и у Срему.

Почетком 20. века Спасоје Томић из Шида је описао овај систем, а Марко Нешић из Новог Сада 1912 године описује те трогласне квинтне тамбуре.

Трогласни квинтни систем: је први увео Пера Ж. Илић из Београда. Све тамбуре, па и бас су имале крушколики облик тј. биле су копије шаргије и саза.

Све ове тамбуре су степенице у развоју тамбурашког инструмента. Хрвати су се зауставили на овој лествици тј. трогласном квинтном систему јер је звук овог инструмента најбоље одговарао

њиховим “попевкама” и грленом певању сеоских девојака.

У Загребу је ове тамбуре увео Алфонс Гучи почетком 20. века а 1930 године се овај систем учврстио у Хрватској.

Хрватски тамбурашки савез је званично прешао са двогласног квинтног система тј. Фаркашевог система на трогласни квинтни систем 1939 године. А тамбурашки оркестар Радио Загреба је 1945 године званично прихватио Гучијев квинтни систем. Радио Загреб је ипак морао да прихвати и наше тамбуре четворогласног квартног система јер су оне савршеније, лепшег звука и много већих техничких могућности.

Четворогласни квартни систем: се развио на почетку 20. века у Бачкој и у Срему из трогласног кварног система. Развијајући овај систем дошло је до појаве нових облика тамбура које су увели пештански градитељи тамбура по узору на малу бечку “дамску” гитару. Ипак треба рећи да се прва тамбура оваквог облика појавила још 1875 године и Сремским Карловцима. Тако је потпуно напуштен крушколики облик тамбура. Нове тамбуре су биле јачег и оштријег звука, лакше за израду уз много мање основног материјала.

Четворогласним квартним системом је потпуно завршен процес развоја и усавршавања тамбуре као инструмента. Сада градитељи тамбура као и градитељи виолина у свом раду само покушавају да звук инструмента доведу до савршенства.

После завршетка Првог светског рата дошло је до одушевљења српског живља у Војводини због ослобођења од аустроугарске власти и присаједињења мајци Србији. По селима Војводине се отварају многе кафане и људи се веселе, а многи и банче! Цигани у овоме виде своју шансу за зарадом свирајући тамбуре по кафанама, свадбама и кућама о крсним славама, рођен-дан-има, крштењима па чак и на сахранама! Појава многих оркестара захтевала је и много нових инструмената, па се тако појављују новопечени градитељи тамбурашких инструмената. Свако веће место имало је бар једног градитеља тамбура. У Новом Саду и Суботици их је било 10, у Сомбору 3, Сенти, Саром Бечеју и Кули по 2, Вршцу, Темертину, Кикинди и Бачком Петровом селу по 1. Према евиденцији из 1990 године у целој Војводини било је укупно 15 градитеља. А колико их је данас тешко је рећи. Свакако оних правих мајстора нема више од 8.

Развој тамбуре као инструмента свој врхунац је достигао у периоду између два светска рата. Из тог периода су познати чувени градитељи тамбура Торма, Шаде, Гез, Стеван Бели, сви из Новог Сада, Кудилик (отац и син) и Видковић из Суботице и Боцан (отац и син) из Сенте

Они су утемељили димензије и облик тамбуре као инструмента али о свом раду и резултатима до којих су дошли нису оставили никакав писани траг.

То сам учинио ја својом књигом “Тамбура” која је објављена крајем 1996 године у Новом саду. Ова моја књига је резултат мог дванаестогодишњег искуства на изради тамбура и проучавању

стране литературе о градњи гитара и виолина. Бавећи се овом проблематиком сазнао сам да постоје читаве библиотеке књига о теорији и практичној изради свих жичаних инструмената. Наши градитељи су своје знање и умеће прављења тамбура сматрали својом највећом тајном коју су сви одреда однели угроб!

Овом мојом књигом је отривена “тајна” прављења тамбурашких инструмената која је сада доступна свим потенцијалним градитељима. Много важније од тога је чињеница да је овом књигом први пут у свету дефинисана тамбура као музички инструмент и тако сврстана у ред “правих” музичких инструмената. Захваљујући знању математике и физике, јер сам по струци наставник математике и физике, ја сам тамбуру дефинисао преко музичких интервала као што су то учинили са виолином кремонски градитељи виолине Амати, Страдивари и Гварнери крајем 17. века. Тако исто је Антонио де Торез, шпански градитељ гитаре дефинисао шпанску акустичну гитару крајем 18. века. Тако је тамбура стекла право да се третира као прави музички инструмент. Она је до појаве ове моје књиге била кафански, цигански и народни инструмент.

Нажалост постојећи градитељи тамбура који већ давно имају разрађен систем прављења тамбура неће ништа прихватити из ове књиге. Њих она не интересује јер они већ давно праве и продају своје инструменте правећи их по својој устаљеној пракси и конструкцији.

Овом књигом би се могли користити само нови млади градитељи, али њих још нема! Тамбура и градња тамбурашких инструмената тавори као и многе друге ствари у овој нашој земљи на брдовитом Балкану.